

خدا آفرین

تورکجه - فارسه

فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

آذر ۱۴۰۰ - شمارگان مسلسل ۲۰۰ - سال نوزدهم قیمت ۸۰۰۰ تومن

خدا فرین درگیسی ۲۰۰ - جو سایبی

Xudafərin dərgisi 200-cü sayı

خدا آفرین 200 Xudafərin

ایچینده کیلر:

- ۲----- یاخین تاریخیمیزه اوتری باخیش
- ۱۶----- آذربایجان میلی حکومتینین قورولوشو و دیل پولوتیکاسی
- ۳۳----- ایراندا ایکی سوویئت دستکلی ایکی جمهوریت پروژه سی
- ۳۷----- خدا، آفرین دئسین سنه بو یولدا خدا آفرین دئسین
- ۴۲----- حبیب ساحرین اولوم گونو
- ۴۹----- روبیا کیمی کئچن بیر آی
- ۵۵----- آذربایجان فولکلوروندا رنگلرین آنلامی
- ۶۱----- شعریمیز - شاعریمیز / اوزوموز سوزوموز
- ۷۰----- اورمو آشیقلاری
- ۷۶----- دیرلی کلاملار

دیرلی اوخوجولار یئنین
خدا فرین سایتیندا اوز
درگینیزی اوخویا بیلر سیز...

شماره مسلسل ۲۰۰ - آذر ماه - سال ۱۴۰۰ - ۷۶ صفحه
مدیر مسئول، سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

خبرنگاران: علی محمدنیا

تانای شرقی دره جک

ویراستار: سمیه ستاری فر

مدیر سایت: مهندس فرید ستاری فر

زمینه مجله:

فرهنگی، مسایل اجتماعی، معلومات عمومی، طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی، تحلیلی، خبری، اطلاع رسانی، پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی، اردبیل، تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۹۱۹۲۲۸۱۹۱۶ / ۶۶۴۶۰۸۹۵ فاکس: ۶۶۴۹۳۰۸۴

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت wrd به ایمیل یا آدرس ماهنامه به زبانهای ترکی و فارسی جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با توضیح مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۱۵۰۰۰۰ و یکساله ۲۵۰۰۰۰ هزار تومان

به شماره کارت بانک تجارت ۰۷۳۸۸۷۰۷۳۳۳۵۳۳۳۰۱۰ به نام حسین

شرقی دره جک

واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and social monthly magazine managing Director in charge

and chief Editor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SYTÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktör: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SYTÜRK)

say 200 Aralık (Dekabr) 2021, Tehran

tiraj: 3000

www.khudafarin.ir

Telegram: @xudafarindergisi

khudafarin@yahoo.com

ياخين تاريخيميزه اوتري باخيش (۲۱ آذر حرکاتی)

Yaxın tariximizə ötəri baxış (21 azər hərəkəti)

گوجلنديريردى. بو اؤلكه نين رهبر دايره لرينده شوروى مغلوب اولارسا، " زاقافقازيا و اورتا آسيانين ۱۶ شهرى نين " ايرانا بيرلشديريلمه سى باره ده پلانلار قورولوردو.^(۸)

نازيست آلمانياسى نين شوروييه هوجوموندان سونرا، ۱۹۴۱-جى ايلين خرداد و مرداد آيلاريندا شوروى ايرانا اوچ خبردارليق نوتاسى وئرميش، همين ايلين ايون آيندا بریتانيا خارجى ايشلر ناظيرى ايرانين صلاحيتلى نوماينده سى قارشيسيندا " آلمانلارين ايرانداكى شوبهه لى فعاليتينه " سون قويولماسى طلبينى ايره لى سورموشدو. اييولون ۱۹-دا بریتانيا ناظيرلر كابینئتى ايرانين جنوبونا داخيل اولماق باره ده قرار قبول ائتميشدى.^(۸)

دؤولت مدافعه كوميته سى نين قرارى ايله شوروى قوشونلارى ۱۹۲۱-جى ايل ۲۶ فنورال تاريخلى شوروى-ايران موقاويله سى نين آلتينجى مادهه سينه اساسن، ۱۹۴۱-جى ايل اوگوستون ۲۵-ده گئجه ساعات ۲-ده ايران سرحديني كئچرك، اردبيل و تبريز ايستيقامتينده ايره ليله ديلر.^(۹) حربى عملياتلاردا ناخچيوانندان خزرين جنوبونا دوغرو بوتون ايستيقاملردن شوروى سرحد قوشونلارى، ۴۴-جو (ترکيبينده ۷۷-جى آذربايجان و ۲۰-جى لشگري) و ۴۷-جى اوردولار، خزر دونانماسى، زاقافقازياداكي ۸-جى حربى هاوا ليمانى، يئولاخداكي ۱۳۲-جى هاوا قووه لرى ايشتيراك ائديرديلر.^(۱۰)

شوروى قوشونلارى ايله بير واختدا ايرانين جنوب و قربيندن اينگيليس قوشونلارى دا اؤلكه يه داخيل اولدو. شوروى اوردو حيصه لرى

مدیر مسئول : دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)
Sumlu müdür: Dr.Hüseyn Şərqidərəcək SYTÜRК

آذربايجان ميللى حكومتى بو موختار سوسياليست حكومتين پايتاختى تبريز شهرى اولموشدور. جمعى بير ايل مؤوجود اولماسينا باخمايaraq، تاريخده ايلك دفعه بو تاي آذربايجاندا چاغداش ميللى دؤولتچيليك جهدى اولموشدور.

شوروى قوشونلارينين ايرانا داخيل اولماسى ايران موخاريبه ده بى طرف مؤوقعهه قالاچاغيني بيان ائتسه ده، آلمانيا ايله استراتژى امكداشليق خطينى داوام ائتديريردى. آلمانيا ايرانين خارجى تيجارتينده ايکينجى يئرى توتوردو.

آلمانلار ايرانين دؤولت موسسيسه لرى و حربى ايداره لرينده مهنديس، تئخنيك، مصلحتچى آدلارى آلتيندا اؤز حربى و خصوصى ايداره لرى نين نوماينده لريني يئرلشديرير، تبريز، ماكو، خوى، ميانه، مرندده كي فيرمالاريندا خصوصى خيدمت اورقانلارى ايشچيلرى نين ساينى آرتيريرديلار. آلمانيانين موخاريبه نين ايلك ايللرينده كي قلبه سى ايراندا آلمانپرست مئيلي

آوقوستون ۲۶-دا تبریز و اردبیل، آوقوستون ۳۰-
 دا زنجانا، آوقوستون ۳۱-ده قزوین گیردیله.
 شهر یورین ۷-ده شوروی، مهین ۸-ده ایسه
 اینگیلیس قوشونلاری تهراندا داخیل اولدولار.^(۹)
 شوروی اوردو حیصه لری اوشنویه-قوشاچای-
 زنجان-قزوین-بابل-زیراب-سمنان-شاهروودا،
 شرقده ایسه علی آباددا یئرلشدیلر. اینگیلیس
 قوشونلاری خانقین-کرمانشاه-خرم آباد-مسجد
 سلیمان-رامهؤرموز-بندر دئیلیم خطیندن جنوب و
 قریبه دوغرو اولان اراضینی توندولار.^(۱۰)

آذربایجاندا گلن خصوصی گروه

شوروی (شوروی) قوشونلاری نین ایراندا
 کئچیردیگی سونراکی حربی عملیاتلاردا
 آذربایجان س س ر (شوروی)-دن خصوصی بیر
 قروپ ایشتیراک ائتمیشدی.^(۱۱) آذربایجاندا شوروی
 تاثیرینی یایماق مقصدیله ۱۹۴۱-جی ایل مهر
 ۱۱-ده ایران دؤولتی نین آذربایجان اراضیسینده
 آذربایجان س س ر-دن سفربر ائدیلمیش پارتییا،
 شوروی، حقوق محافظه، تصروفات و مدنیت
 ایشچیلریندن عیبارت قروپ آذربایجان کمونیست
 پارتیاسی مک (مرکزی کمیته)-نین اوچونجو
 کاتیبی، تبریزده کی ۴۷-جی اوردونون حربی
 شوراسی نین عوضو ح.م. علییئوین رهبرلیگی ایله
 فعالیتله باشلادی.^(۱۲) ۸ بو قروپا سلیمان رحیموو،
 میرزه ایبراهیموو، مصطفی قولیئو و ب. داخیل
 ایدی.^(۱۳)

آذربایجانین مادی یاردیمی

۱۹۴۱-جی ایلین سونونا قدر باکیدان رسپوبلیکا
 فوندوندا یاردیم اولاراق جنوبی آذربایجانا ۲۵۴۸
 تن قند، ۱۳۷۱ تن اون، ۱۸۱۴ تن بوغدا،
 ۱۴۹۴۰۵۳ متر پارچا و عومومی دیری ایکی
 میلیون ماناتلیق دیگر ماللار گؤندریلدی.^(۱۴)

آذربایجاندا قوروجولوق
 آذربایجاندا فعالیت گؤستریش آلمان فیرمالاری
 نین املاکی موصادیره ائدیلب، شوروی-یه
 گؤندریلدی.

مطبوعات، رئاکسییا(تحریریه) قروپو ۱۹۴۱-
 جی ایل اوکتیابرین ۱۱-دن عرب الیفباسی ایله
 آذربایجان دیلینده "وطن یولوندا" قزتی نین
 نشرینه باشلادی.^(۱۵) اورمییه ده آذربایجان دیلینده
 "قیزیل عسگر" (رئاکتورو زولفعلی ایبراهیموو)
 و رشت ده فارس دیلینده "سرباز سرخ"
 ("قیزیل عسگر") (رئاکتورو خاصای وزیروو)
 اوردو قزتلری بوراخیلیردی.^(۱۶)

آذربایجاندا گلیمیش حکیملر اهالییه طبیی
 یاردیم گؤستریر، ساغلاملیق و بهداشت ساحه
 سینده ایضاحات ایشلری آپاریر، مالارییا قارش
 گئنیش تدبیرلر حیاتا کئچیریردیله.^(۱۷) شوروی-
 ایران مدنی علاقه لری نین اینکیشافیندا
 آذربایجان رسپوبلیکاسی نین (جمهوریت) مدنیت
 خادیملری مهم رول اوینایردیلار.

ایرانا قاسترول سفرینه گلیمیش ایلك شوروی
 اینجه صنعت کوللکتیولریندن بیری -
 م.ف. آخوندوو آدینا آذربایجان دؤولت اوپئرا و بالت
 تئاتری او. حاجیبیووون "کور اوغلو"، "لئیلی
 و مجنون"، "اصلی و کرم"، م. ماقومائیوون
 "شاه ایسماعیل" اوپئرالارینی، او. حاجیبیووون
 "آرشین مال آلان" موسیقیلی کومئدیاسینی
 تاماشاچیلارا گؤستریشدیله. قاستروللارین
 مووفقیته کئچمه سینده رژیسسور(یونتمن)
 ایسماعیل هیدایت زاده نین، دیریژور نیازی نین،
 بالئت آنسامبلی نین رهبری قمر آلماسزاده نین،
 آرتیستلردن بولبولون، الووسط صادیقووون،
 حقیقت رضائیوونین بؤیوک امگی اولموشدو.^(۱۸)
 ۱۹۴۱-جی ایل اوکتیابرین ۲۶-دا شوروی خالق

طرفلر بو دؤولتین اراضی بو توؤولوگونون قورونوب ساخلانماسینا طرفدار اولدوقلارینی بیلدیردیلر.^(۳۳) بوندان سونرا شوروی ایرانداکی فعالیتی نین میقیاسینی بیر قدر آزالتدی.

۱۹۴۴-جو ایلین اوللرینده بین الخالق عالمده و ایراندا یارانمیش وضعیتله علاقه دار شوروی اتفاقی یئنیندن آذربایجان مسئله سینده دیقی آرتیردی. شوروی خ ک س ۱۹۴۴-جو ایل مارتین ۶-دا " آذربایجان اهاالیسینه ایقتیصادی و مدنی یاردیمین گوجلندیریلمه سی تدبیرلری حاقیندا " مسله مذاکره ائده رک، اهمیتلی قرار قبول ائتدی. قراردا سیاسی ایشچیلرین ترکیبینه، دیپلوماتیک اورقانلاردا چالیشان کونسول، ویتسئه کونسول و کونسوللوغون کاتبی وظیفه لرینده، تهرانداکی شوروی سفیرلیگی و تجارت نواینده لیگینده چالیشان آذربایجانلیلارین سایینی آرتیرماق، هفته ده اوچ دفعه دن آز چیخماماقلا " آذربایجان دیلینده اوردو قزنتی نشر ائتمک " ، تبریزده پولسوز " آذربایجان دیلینده تحصیل وئرن اون ایلیک مکتب " ، " مکتبه کیتابخانا - اوخو سالونو " ، آذربایجان یازیچی و شاعیرلری نین اثرلری نین نشری و اهالی آراسیندا یاییلماسی مقصدیله آوادانلیقلا یاخشی تجهیز اولونموش " تبریز " چاپخاناسی آچماق، اردیههشت و خرداد آیلاریندا آذربایجان دؤولت درام تئاتری نین گونئی آذربایجان شهرلینه قاسترولونو تشکیل ائتمک، " تبریزده جوراب تریکوتاژ فابریکی " ، " تبریز رایونوندا نمونوی صنایع شهرکی " یاراتماق کیمی اهمیتلی مسله لر اؤز عکسینی تاپمیشدی.^(۳۴)

قرارا اویغون اولاراق، ۱۹۴۴-جو ایل مارتین اوللرینده آذربایجانلیلار جنوبی آذربایجاندا چالیشمالاری اوچون سیاسی ایشچیلر اوزره ۳۳،

آرتیستی شوؤوکت ممدووا تبریزلیلر قارشیسیندا گئنیش کونسئرتله چیخیش ائتمیش، ۱۹۴۲-جی ایل فئورالین ۲۰-دن آپرئلین ۹-دک رشید بهبودوون ایران قاستروللاری اوغورلا کئچمیشدی.^{۱۶}

باکی کینواستودیاسی نین ایستحصالی اولان " کندلیلر " ، " باکیلیلر " ، " سوآلتی قاییغی " بدیعی، " اوردنلی آذربایجان " ، " ابدی اودلار اولکه سی " " زویا " ، " او، وطنی مودافیعه ائدیردی " ، " ۲۱۷نمره لی آدام " دوبلیژ فیلملری نومایش ائتدیرلمیشدی.^(۱۹)

درحال سوسیالیست خاراكتئرلی ایصلاحاتلار باشلادی، ایصلاحاتلاردان بیر ده آذربایجان دیلی نین موختاریت اراضیسینده دؤولت دیلی ائلان اولونماسی ایله باغلی ایدی. پارالل اولاراق، یکی آذربایجان آراسیندا مدنی علاقه لر گوجلنه نیردی، تبریز ک ی و-ای ایسه شوروی-نین مثبت و سون درجه جاذیبه دار اوبرازینی یارادیردی. یئرلی آذربایجان دیلی فارس عنصورلریندن تمیزله نیردی، عوضینده چوخلو روس سؤزلری ده داخل ائدیلمه یه باشلاندى.^(۲۰)

شوروی - انگلیس و ایران آنلاشماسی ۱۹۴۲-جی ایل یانوارین ۲۹-دا تهراندا شوروی - انگلیس و ایران آراسیندا اتفاق موقاويله سی باغلاندى. همین ایلین مارتیندا آذربایجاندا ایرانا گؤندریلمیش سیاسی ایشچیلرین اکثریتی گئری چاغیریلدی. ۱۹۴۲-جی ایلین اورتالاریندا بورادا باکی گورولیلریندن جمعی ۸۴ نفر قالمیشدی.^(۲۱) آپرئل آییندا " وطن یولوندا " قزنتی نین نشری دایانديریلدی.^(۲۲) ۱۹۴۳-جو ایل نوپابرین ۲۸-دن دئکابرین ۱-دک آمریکا، شوروی و انگلیس دؤولت باشچیلاری نین تهرآن کونفرانسیندا قبول ائدیلمیش " ایران حاقیندا بیاننامه " ده بوتون

نفرلیک یئمکخانا اوچون آشیز آبیردی. (۲۹) شوروی خ ک س ۱۹۴۴-جو ایل اییونون ۲۴-ده تبریزده آذربایجان دیلینده اورتا مکتبین آچیلماسی حاقیندا قرار قبول ائتدی. ج. علسگرووون دیرئکتور اولدوغو، ۳۶ نفر موعلیم و اینضیباتی-تصرفات ایشچیسیندن عیبارت بو مکتبه درس لر نوامبرین ۱-ده باشلاندى. (۳۰)

۱۹۴۴-جو ایل سننتیابرین ۳-ده تبریزده شوروی خسته خاناسی (باش حکیم س. صمدوو) آچیلدی. هر گون ۱۵۰ خسته یه طبیعی خیدمت گؤسترن خسته خانادا ۲۰ چارپاییلیق استاسیونار، جراحیلیق، داخلیلی خسته لیکر، گؤز، زنان زایمان شؤعه لری وار ایدی. خستخانانین نزدینده دیش و دری، زؤهروی خسته لیکر ده داخل اولماقلا، هر جور خسته قبول ائدن پولیکلینیکا دا فعالیت گؤستیردی. بورادا عکسبرداری، سونوگرافی و معاینه اتاقلاری، پالچیق موعالیجه خاناسی، لابوراتوریالار، همچنین داواخانا یئرلشیردی. (۳۱)

۱۹۴۵-جی ایلین اوکتیابریندا باکیدا آذربایجانین ایرانلا مدنی علاقه لر جمعیتی یارادیلدی. جمیتین صدری ص. وورغون چیخیشلاریندان بیرینده دئمیشدی: (۳۲)

آذربایجاندا یارادیلان ایرانلا مدنی علاقه لر جمعیتی نین مقصدی آذربایجان خالقى نین مدنیت ساحه سینده کی نایلیتیرینی ایراندا تانیتدیرماق، هابئله ایرانین علم و اینجه صنعت ساحه سینده کی موفقییتلیرینی آذربایجانین گئنیش زحمتکئش کوتله لری نین مالی ائتمکدیر.

آیمج-ده ۸ بؤلمه، او جومله دن ادبیات (رهبری م. عاریف)، موسیقی (ق. قارایئو)، هومانیتار علملر (ح. حسینوو)، طیبب (ض. ممدوو)، معمارلیق (ص. داداشوو)، رساملیق (ق. خالیقوو)، اینجه

تجارت مووکیلیگی اوزره ۱۱، دیپلوماتیک ایداره لر اوزره ۱۴، قزئتین نشری اوزره ۲۷ یئر آیریلیمیش و عومومی رهبرلیک ح. م. حسنوو تاپشیریلیمیشدی. (۲۴) ۱۹۴۴-جو ایلین یاز و یاییندا آذربایجاندا گونئی آذربایجانا ۶۲۰ نفردن چوخ موختلیف ایشچیلر گؤندریلمیش و داها ۳۷۵ نفر سفربر ائدیلمیشدی. (۲۴) مهم تاپشیریقلار گئندلرین قارشیسیندا دوران اساس وظیفه آرازین او تاینداکی آذربایجانلیلارین میلی اؤزونودرک حیسیسینی آرتیرماق، اونلارین تک اولمادیغینی، سرحدین شمال طرفینده قارداشلاری نین یاشادیغینی تبلیغ ائتمک ایدی. (۲۵)

ایکی ایلیک فاصیله دن سونرا ۱۹۴۴-جو ایل آپرئیل ۱۰-دا " وطن یولوندا " قزئتی یئنیندینشره باشلادی و اونون نشری ۱۹۴۶-جی ایل مایین ۱-دک داوام ائتدی (بو تؤولوکده، ۱۹۴۱-۱۹۴۶-جی ایللرده قزئتین ۴۰۶ نؤمره سی نشر اولونموشدو. م. ایبراهیموو، ح. شاهگلدییئو و ر. قولییئو اونون باش رئاکتورو اولموشلار). (۲۶)

ایچمه لی سو اولمادیغی اوچون باکیدان ۱۹۴۴-جو ایل مایین ۱۱-ده قزوینه قازما قورغوسو، بورو و ۳۳ قازماچیدان عیبارت کادرو گؤندریلدی. قزوینده ۴، تبریزده ۸ سو قویوسو قازیلدی. (۲۷)

۱۹۴۴-جو ایلین یاز-یای آیلاریندا " تبریز " چاپخانا سی نین یارادیلماسی و فعالیتی اوچون عرب و کیریل ایفباسی ایله ایشله ین چاپ ماشینى، ۳۰ تون کاغید، کیتابلار، مئبل، دمیر سوبالار، یاغلی بویا، دستگاه و هر آی ۴۰۰ لیتر بنزین و س. گؤندریلدی. (۲۸) آذربایجان س س ر حکومتی تبریز نومونوی صنایه شهرکی نین یارادیلماسی اوچون ۱۵ تراکتور، ۵ ماشین، توخومچولوق لابوراتوریاسی اوچون آوادانلیق، ۵۰

ده کی یابانچی عسگرلرین چیخاریلیمسی یۆنۆنده بعضی اومیدلر دوغورموشدو. بئله کی، آلمانیانین تسلیم اولماسی خبری نین گلدیگی ۸ مای تاریخینده ساعات ۱۷ - ده تهراندا دؤولت بینالاری نین اوزرینده دالغانان اینگیلیس، شوروی، آمریکا و چین بایراقلاری ائندیریلیمیشدی. خالق دا اؤز ائولرینه ایران بایراقلاری آسماغا باشلامیشدی. اوچ طرفلی آنلاشمایا گۆره آلتی آی عرضینده روس و اینگیلیس بیرلیکلری ایراندا چکیلیمه لی ایدیلر. بو وضعیتده باخمایارق، ایراندا سیاسی دایره لرده هله بیر بوشلوق اولدوغو گۆرونوردو. چونکی مرتضی بیات حکومتی آپرئل آییندا ایستعفا یا گئتسه ده، هله یئنی حکومت قورولمامیشدی. نهایت، ۱۳ مایدا قاجارلار دؤورونده سولاله نین حکیمی اولموش ۷۶ یاشلی ایبراهیم حکیم الملکو باش ناظیر و داخلی ایشلر ناظری وظیفه سینه گتیریلیر. او، سید حسن تاغیزاده ایله بیرلیکده ترقی پارتیاسی (حزب) نین قوروجولاریندان ایدی. همین دؤورده کی شوروی قاینقلارینا گۆره ایسه ایبراهیم حکیمی نینکی اینگیلتره مئیلی ایدی، حتی مرکزی لوندوندا اولان فراکسیون آدلی گیزلی پارتیانی عوضو قبول ائدیلیمیشدی. ایبراهیم حکیمی حکومتی نین خارجی سیاستینده ایلك آددیم تهرانداکی شوروی، اینگیلیس و آمریکا سفیرلرینه قالیب اؤلکه عسگرلری نین ایراندا چیخاریلیماسی حاقیندا نوتا وئرمک اولموشدو. ایران خارجی ایشلر ناظری انوشیروان سپهبدی نین شوروی سفیری م. ماکسیمووا وئردیگی ۱۹ مای ۱۹۴۵ - جی ایل تاریخلی ۱۱۱۷ سایلی نوتادا دئییلیر: (۳)

صنعت (م.هاشیموو) و نشر (ح.سولتانوو) بؤلمه لری فعالیت گؤستیریدی. (۳۳)

اولوسلار آراسی ایشگیلر

شوروی آذربایجانداکی آزادلیق ایدئاللارینی و میلی پروسئسی اؤز تاثیر آلتیندا ساخلاماق ایستمه سی، ایکینجی دنیا موخاریبه سی نین سونوندا بوراداکی سیاسی حادیتله لره اولوسلار آراسی عالمده آرزو اولونماز بیر موناسیبت فورمالاشدیرمیشدی. شوروی- نین مرکزی و شرقی آوروپاداکی اؤلکه لرین بیر چوخلارینا ائتدیکلریندن سونرا، انگلیس و آمریکا بو حادیتله لره میلی آزادلیق حرکاتیندان داها چوخ شورویلرین ایرانا اراضی، ایقتیصادی و ایدئولوژی صدورو کیمی باخیردیلار. بونون نتیجه سیدیر کی، ۱۹۴۴-جو ایل سئنتیابرین ۱۰-دا شوروی خالق خارجی ایشلر کومیسساری نین معاوینی س.ی. کاوتارادزه نین صدرلیگی ایله شوروی حکومت کومیسونو تهرانا رسمی سفری زامانی شیمالی ایراندا - سمنان، قورقان (گرگان)، مازنداران، گیلان و آذربایجاندا نفت کنسرسیومو حاقیندا تکلیفلرینه موثبت جاواب آلا بیلیمه دی. (۳۴)

ایکینجی دنیا ساواشی نین سونو عرفه سینده

ایراندا داخلی دوروم

بیلیندیگی کیمی، ۱۹۴۵ - جی ایلین ماییندان اعتبارا آوروپادا ۱۹۳۹ - جو ایلدن بری داوام ائدن ساواش سونا چاتدی. مایین ۸-ده دنیا آگنتلیکلری آلمانیانین شرطسیز تسلیم اولماسی باره ده خبر یایدیلار.

ساواشین بیتمه سی، آلمانیانین مغلوبیتی قبول ائتمه سی خبری ایران سیاسی دایره لرینده اؤلکه

شاه دؤورونده عدلییه ناظری اولان) محسن صدر (صدر الاشرف) مجلسدن لازیمی سس چوخلوغو قازانا بیلمه میشدی. اونون محمدعلی شاه دؤورونده عدلییه ناظری ایشله یرکن، اساس قانون (آنا یاسا) و دموکراتییا اوغروندا موباریزه آپاران، روسیانین یاردیمی ایله حبس ائدیلن دموکراتلارا محکمه قورماسی، نتیجه ده توتولانلارین چوخونون تهرانداکی شاه باغیندا گوللنمه سی نین بونا سبب اولماسی احتمال ائدیلمیر.

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین قورولماسی

باغیروو موسکوادان دؤندوکدن سونرا اییون آبی ایچینده ایران خالق پارتیاسی م ک-سی نین عضوو، ایران مجلسی نین میلّت وکیلی آ. کامبخشی، خالق پارتیاسی نین تبریز ایالت کومیتته سی نین باشچیسی ص. پادگان، یازیچی و ناشیر ح. شبوستری، «آزیر» قرّتی نین رئاکتورو میر جعفر پیشوری گیزلی شکیلده باکییا گتیریلیمیشدی. بورادا آذربایجان دئموکرات پارتیاسینا پیشوری نین موقتی اولاراق باشقانلیق ائتمه سی قرارلاشدیریلیمیشدی.

گ. آذربایجانداکی ایشچیلره ده خبر گؤندریله رک، توده پارتیاسی نین آدپ-یه چئوریلمه سی اوچون بیر ساعات بئله دایانماملاری تاپشیریلیمیشدی.

آدپ - نین (آذربایجان دموکرات پارتیسی) قورولماسی اوچون بعضی پروبلملر اولدوغو کیمی گوجلو بیر موخالیفت ده یارانمیش و خالق

ساواشیین سونا چاتماسی موناسیبتی ایله اورکدن سئویندیک. ایران حکومتی نین تبریکلرینی بؤیوک موتتفیقلرین قهرمان اوردوسو ایله بیرلیکده دوشمنین قوووه لرینی ازمیش، آلمان اوردولارینی شرطسیز تسلیم اولماغا مجبور ائتمیش شوروی-نین قوووتلی اوردوسونا چاتدیрмаغی اؤزوموزه بورج بیلیریک. ایران ایله شورویلر بیرلیگی آراسینداکی یاخشی موناسیبتلری تصدیق ائتمکله یاناشی ایران حکومتی نین آشاغیداکی فیکرینی و ریجاسینی ذاتی-عالینیزین نظرینه چاتدیبریق.

بئله کی، اروپادا موخاریبه رسما بیتمیشدیر. موخاریبه نین نتیجه سی اولاراق ایرانداکی مؤوجود وضعیتتی ساخلاماغا احتیاج دویموروق. اؤلکه نین قیسا مودتده نورمالا دؤنمه سی نین ضرورلیلیگینی و ایران خالق نین ایراده سینی ایفاده ائده رک بیلدیبریق کی، آرتیق ایران اراضیسینده سیزین دؤولتینیزین سیلاحلی قوووه لری نین قالماسینا احتیاج یوخدور. آلمانیا ایله موخاریبه ده بیزیم موتتفیقلرین قالیبتینه یاردیم مقصدیله ایضالانمیش اوچ دؤولتین موقایله سی نین روحونا اویغون اولاراق ایران حکومتی ریجا ائدیر کی، شوروی ایتیفاقی سیلاحلی قوووه لری ایران اراضیسینی ترک ائتسین. شوروی سفیریندن ریجا ائدیبریق کی، یوخاریدا دئییلنلری شوروی بیرلیگی حکومتی نین نظرینه چاتدیرسین و ایران خاریجی ایشلر ناظرلیگینه بو مسئله ایله علاقه دار اؤز حکومتی نین راضیلیغینی بیلدیرسین

۱۹۴۵-جی ایلین اییونوندا ایسه گ. آذربایجاندا ایشلرین بیر خیلی جیدیلشمه سینده ایراندا یاشانان حکومت بهرانی نین دا تاثیر اولموشدور. بیر طرفدن ایبراهیم حکیمی ایستعفا ائتمیش، دیگر طرفدن یئنی تعیین ائدیلن باش ناظر (رضا

لازمیدیر. آذربایجان صناعیشدیرمک و وطنیمیزین زنگینلیکلی او نا آید اولمالیدیر. ۱۹۴۵-جی ایل اوکتیابرین ۲-دن ۴-دک تبریزده آدپ-نین بیرینجی قورولتایی کئچیریلدی.^(۳۶) آدپ-نین قورولتایدا قبول ائدیلمیش پروگرامیندا میلی مسله باره ده دئییلردی:^(۳۷)

ایران مملکتی داخلینده یاشایان هر بیر میلتن موختاریتی و اؤز موقددراتینی تعیین ائتمک حقوقو ایالت و ویلایت انجومنلری واسیطه سیله تامین ائدیلمه لیدیر.

ایران مجلسی و حکومتی آذربایجان خالقی نین طلبرینی ائشیتمه دی. ایالت و ویلایت انجومنلری نین تشکیل اولونمایاجاغینی رسمی صورتده ائلان ائتدی. حکومت چوخلو میقداردا ارزاغی آذربایجاندا داشیتماقلا اورادا صنعی قیتلیق یاراتماق ایسته دی. آذربایجان تاجیرلری نین ۱۵ میلیون تومنه یاخین پولونو تهران بانکلارینا کؤچورمکله، آذربایجان تیجاریتینده چتینلیکلر یاراتدی. ۱۹۴۵-جی ایل سئنتیابرین ۱۰-دا ماراغا و اوکتیابرین ۲۰-ده اردبیل شهرلرینده حربی وضعیت ائلان ائدیلدی. ماراгада آدپ-نین فعال عضوو، شهر ایداره سی نین رئیس محمد حسین راهور ترور نتیجه سینده اؤلدورولدو. آذربایجان خالقی نین اعتراضینا باخما یاراق، سئنتیابرین ۱۲-ده قاتی ایرتیجاچی س.م. فرروخ آذربایجانا والی تعیین اولوندو. حکومت باشچیسی، حربی ناظر و ایران قوشونو باش قرارگاهی رئیس نین ایشتیراکی ایله کئچیریلن ایجلاسدا آدپ نین کومیتته عوضولری نین تبریزده حبس ائدیله رک گیزلی و تعجیلی تهرانا آپاریلماسی قرارا آلیندی. بو باره ده حکومتین آذربایجانداکی لشگر کوماندانلیغینا خصوصی امر ده وئریلدی.^(۳۷)

پارتیاسی م ک-سی بوتون واسیطه لرله بو ایشلری پوزماغا چالیشمیشدی. باکی توپلانتیسیندا پیشوری، شبوستری و پادگانیه اونلارا قارشی اولابیله جک سوی-قصد حرکتله نینه گؤره تبریزدن آیریلما مالماری دا قرارلاشدیریلیمیشدی.

آذربایجان خالقی نین ایجتیماعی - سیاسی، میلی طلبرینی، احتیاجلارینی تامین ائتمک و دئموکراتیک حرکاتا لیدئر اولماغا قادیر سیاسی تشکیلاتین - آدپ - نین قورولماسینا بؤیوک بیر احتیاج اولموشدو. پیشوری نین لیدئرلیگیله ۳ سئنتیابر ۱۹۴۵-جی ایل تاریخینده میلی موستقیللیک اوغروندا دئموکراتیک حرکاتین اؤنونده گئدن آدپ-نین یارادیلماسینی، اونون مقصد و وظیفه لرینی ائلان ائدن موراجیعتنامه یاییلدی. ۷ سئنتیابر ۱۹۴۵-جی ایله ایران خالق پارتیاسی آذربایجان تشکیلاتی نین اونونلا بیرلشمه سی آذربایجان خالقی نین هم گونئی آذربایجاندا، هم ده قوزئی آذربایجاندا یاشایان عوضولری طرفیندن طرفیندن رغبتله قارشیلانمیشدی. اساس وظیفه لردن بیری کیمی آذربایجان خالقینا داخلی آزادلیق و موختاریت وئرلمه سی، مکتبلرده درس لرین آذربایجان و فارس دیلینده آپاریلماسی طلبی ایره لی سورولدو. آذربایجان بؤلگه سینده کی بوتون شهرلرین دیوارلارینا پارتیانین قورولماسی حاقیندا آذربایجان دیلینده یازیلیمیش ائلانلار آسلیمیشدی. ائلانلارین بیرینده بئله یازیلردی:^(۳۵) تاریخده موستقیللیک مودافیعه چیسسی اولاراق تانینان آذربایجان آرتیق تهران حکومتی نین تضیقی و ظولمو آلتیندا قالا بیلمز. آذربایجان خالقی نین اؤزل بیر آنا دیلی واردیر، مکتبلرده و ایداره لرده بو دیلی ایشلتمک

آذربایجان میلی حکومتی نین یارادیلماسی

مرکزی حاکیمیتین تنبیهاتلاریندان و گوردوبو تدبیرلره جاواب اولاراق آذربایجاندا اهالی سیلاخلانماغا باشلامیشدی. ۱۹۴۵-جی ایل نوپابرین ۲۰-۲۱-ده تبریزده کئچیریله جک آذربایجان خالق کونفرئسینه (آخ ک) آذربایجانین بوتون شهرلریندن نوامینده لرین سئچیلمه سی اوزره کومپانیانین گئتدیگی بیر واختدا ایران قوشونون بیرینجی دسته سی نوپابرین ۱۷-ده، ایکینجی دسته سی ۱۸-ده تهراندان قزوینه طرف حرکت ائتدی. فدایلر حکومتین سیلاحلی قوووه لرینه ایلک ضربه نی ۱۹۴۵-جی ایل نوپابرین ۱۶-دان ۱۷-نه کئچن گنجه ماراغا، مرنه، میانه، سراب و اردبیل ماحاللاریندا عئینی بیر واختدا ائندیردیلر. نتیجه ده تبریز، اردبیل، اهر، آستارا، ماراغا، قوشاچای، اورمییه، خوی و ماکو شهرلرینده کی دؤولت قوووه لری بیر-بیریندن آیری دوشرک تکلنمیش اولدولار.^(۳۸) ۱۹۴۵-جی ایل نوپابرین ۱۸-دن ۲۶-دک آذربایجانین بؤیوک قصبه و شهرلرینده، او جومله دن نمین، زنجان، گئرمی، آستارا، بیلسوواردا، دئکابرین ۱-دن ۱۹-دک خوی، ماکو، سالماس، ماراغا، مشکین شهر، تبریز، اهر، خالخال، اردبیل، کلبر، قوشاچای و اورمییه ده " حکومت قان تۆکولمه دن ایرتیجا قوووه لری نین الیندن چیخیب خالقین الینه کئچدی " ^(۳۹) آذربایجانین بوتون شهرلرینده توپلانتیلار کئچیریلدیگی کیمی، ۲۰-۲۱ نوپابردا تبریزده چاغیریلمالی اولان آذربایجان خالق کونفرئسینه نوامینده لرین سئچیلمه سی ده سورعتلندیریلیمیشدی.

خالق کونفرئسی اؤزونو قوروجولار مجلسی ائلان ائتمیش، او دا میلی هئیت عوضولرینی سئچمیشدی. آذربایجان میلی مجلسی سئچیلنه

قدر بو هئیت قوروجولار مجلس نین قرارلارینی ایجرا ائتمه لی ایدی.

قوروجولار مجلسی نین قبول ائتدیگی، ایران شاهی محمدرضا پهلوییه، مجلس باشقانی طباطبایه و باش ناظر ابراهیم حکیمییه گؤندریلن بیاننامه ده ایران دؤولتی داخیلینده میلی موختاریت وئريلمه سی طلب اولونموشدو. بئله لیکله، ۱۲ دئکابر ۱۹۴۵-جی ایلده مجلسین آچیلدیگی گون آذربایجان موختاریتی قورولموشدو. مجلس آذربایجان حاکیمیتینی قورماق وظیفه سینی پیشورییه تاپشیرمیشدی.^(۴۰) اؤلکه ده میلی آزادلیق حرکاتی نین عومومی یوکسه لیشی شرایطینده مانور ائتمکله واخت قازانماغا چالیشان تهران حکومتی ۱۹۴۶-جی ایل اییونون ۱۳-ده آذربایجان میلی مجلسینی آذربایجان ایالت انجومه نی کیمی تانیماغا مجبور اولدو.^(۴۱) آذربایجان والیسینی تعیین ائتمک (ایالت انجومه نی نین تکلیفی ایله) ایران حکومتی نین صلاحیتینده قالدی.

میلی حکومتین فعالیتی : اقتصادی چالیشما

آذربایجان میلی حکومتی قیسا فعالیتی عرضینده اهمیتلی تدبیرلر حیاتا کئچیردی. ۱۹۴۶-جی ایل فئورالین ۱۶-دا " خلیصه لرین بؤلونمه سی حاقیندا قانون " و " مصادیره حاقیندا قانون " قبول ائتدی. بو قانونلار اساسیندا دؤولت کندلری نین تورپاقلاری و سولار کندیلر آراسیندا عوضسوز اولاراق بؤلونمه لی، میلی حکومته قارشی مباریزه ائدنلرین تورپاقلاری کندیلره وئريلمه لی ایدی.^(۴)

صنایعهده فهله نظارتی یارادیلدی. آذربایجان میلی مجلسی نین ۱۹۴۶-جی ایل مایین ۱۲-ده قبول ائتدیگی امک قانونوندا ۸ ساعاتلیق ایش گونو، امکچیلرین بیر چوخ سوسیال-اقتصادی

بودجه سی حسابینا بیر ایله ۲۰۰۰-دن آرتیق مکتب آچیلدی. آذربایجان دیلینده ۲۰-دن چوخ قزئت و ژورنال نشر ائدیلمه یه باشلاندى.^(۴)

۱۹۴۶-جی ایلین سون اوچ آیی اوچون آذربایجان معاریفینه آیریلیمیش بودجه ایران دؤولتی نین بوتون اولکه معاریفی اوچون آیریدییی ایللیک بودجه دن ایکی دفعه چوخ ایدی ". کیمسه سیز اوشاقلاری حیمایه مقصدیله دؤولت بودجه سیندن، او زمانکی پول واحیدی ایله ۵۰۰ مین تومن آیریلیمیشدی. همین بودجه حسابینا آذربایجانین یئددی ایری بؤلگه سینده، او جومله دن تبریز، اورمییه، اردبیل، ماراغا، زنگان، خوی و اهر شهرلرینده اوشاق تربییه ائولری تشکیل اولونموشدو.

۱۹۴۶-جی ایل یانوارین ۶-دا آذربایجان میللی حکومتی تبریزده آذربایجان دؤولت اونیورسیتتی (دانشگاه) نین تشکیل اولونماسی حاقیندا قرار قبول ائتدی. ۱۹۴۶-جی ایلین اییونوندا تبریزده ایلیک میللی اونیورسیتتت آچیلدی.^(۴۲) ایلیک واختلار اونیورسیتتین اوچ فاکولته سی اولموشدو: طیب، کشاورزی و پئدագوژی فاکولته لر. پئدագوژی فاکولته ده تاریخ، دیل، ادبیات، فلسفه، حقوق، فیزیک، ریاضیات و بیولوژی رشته لری تدریس اولونوردو. ریچارد کوتوم قید ائدییر کی، اونیورسیتتتده درس لر تورک دیلینده آپاریلیردی.

بو دؤورده ادبی ساحه ده ده بؤیوک ایشلر گؤرولدو. م.بی ریا، م.م.جاووشی، آ.م.گولگون، م.دئرفشی، ح.صحاف، ی.شیدا، م.نیکنام اؤز اثرلرینده میلتن مؤوجودلوغو اوچون دیلین رولونو گؤسترمه یه چالیشیر، خالقى آنا دیلینه داها فعال صورتده بییلنمه یه چاغیریردیپلار. ۱۹۴۱-۱۹۴۶-جی ایللرده آذربایجانداکی ادبی پروسسین

احتیاجلاری نین تامین ائدیلمه سی نظرده توتولوردو. قند کرخاناسی، تبریزین توتون و چای فابریکلری میللی حکومتین ایختییارینا کئچدی. میللی حکومت تبریزین "شایان" تریکوتاژ فابریکینی ساتین آلدی، تبریزده "ظفر" آدلی تریکوتاژ فابریکی و بیر نئچه شهرده پارچا و جوراب فابریکلری آچدی.

حربی چالیشلار

۱۹۴۶-جی ایل فئورالین ۶-دان خالق قوشونلاری یارادیلماسینا باشلاندى. حربی مکتب آچیلدی، آز مدته خالق قوشونلاری اوچون ۲۵۰ نفر دن چوخ افسر حاضرلاندى. آذربایجان میللی حکومتی دؤورونده کؤنوللو خالق بیرلیکلریندن عیبارت اولان فدای دسته لری میللی اوردونون اساسینی تشکیل ائدیردی.

کولتور و ایتیم

مدنیت ساحه سینده دیرلی ایشلر گؤرولدو. میللی حکومتین ۱۹۴۶-جی ایل ۶ یانوار تاریخی "دیل حاقیندا آذربایجان میللی حکومتی نین قرارى" ایله آذربایجان تورکجه سی آذربایجاندا رسمی دؤولت دیلی ائلان اولوندو.

۱۹۴۶-جی ایل یانوارین ۱۹-دا تبریزده عالی اینجه صنعت و رساملیق مکتبی، مارتین ۲۸-ده آذربایجان دؤولت تئاتری، آپرئیلین ۷-ده آذربایجان رادیوسو، اییولون ۵-ده اینجه صنعت موزه سی، سئنتیابرین ۳-ده آذربایجان میللی اورکئستری و اونون اساسیندا تشکیل اولونموش دؤولت فیلامونیاسی فعالیتیه باشلادی. خالق حکومتی حسابینا ۷ شهرده تربییه ائولری، شهر، قصبه و کندلرده چوخلو کیتابخانا و قیراتخانا آچیلدی، آذربایجان رساملار و هئیکلتراشلار جمعیتی تشکیل اولوندو، اردبیل، آستارا، ماراغا و دیگر شهرلرده تئاتر بینالاری تیکیلدی. اهالی نین

آذربایجانلیلارین مدنی جهتدن اوستون اولماسی روحوندا تربییه ائتمه یه، خالقینا قدیم آذربایجانلیلارین موستقیلیگی، اؤزونمخصوصولوغو و اوتوختونلوغو ایدئاسینی تلقین ائتمه یه چالیشیردی. مؤلیف یازیردی: (۴۴)

وطنیمیزین آدی آذربایجان، میلتمیزین آدی ده تورکدور. آذربایجان میلیتی موستقیل بیر دیله و تاریخه مالیک اولوبدور.

شوروی حربی حیصه لری نین ترکیبینه آذربایجانا گلمیش اولان آذربایجانین یازچی، شاعیر ادبیاتشوناس و پوبلیسیستلری سلیمان رحیموو، سلیمان روستم، ممد راحیم، عثمان ساریوللی، عوض صادیق، جعفر خندان، عابباس زامانوو، قولام ممدلی، ایسرافیل نظری و باشقالاری نین فعالیتی سونوجو تبریز ادبی موحیطینده بؤیوک بیر جانلانا یارانندی.

میلی حکومتی دؤورونده آپاریلان مدنی ایصلاحاتلارین مهم بیر قانادینی آنا دیلینده مطبوعاتین فورمالاشماسی سعجییلندیرمکده دیر. ۱۹۴۵-۱۹۴۶-جی ایللرده آذربایجانین گونئیینه موختلیف مطبوعات اورقانلاری، او جومله دن " وطن یولوندا "، " آذربایجان "، " فریاد "، " آزاد میلّت "، " قلبه "، " یئنی شرق "، " معاریف "، " دموکرات "، " فلاح "، " (تبریز)، " جؤودت " (اردبیل)، " اورمیه "، " قیزیل عسگر " (اورمیه)، " وطن " (میانا) قزئت، ژورنال و مجموعه لر نشر اولونموشدور.

دیل سورونو

آذربایجان میلی حکومتی نین ۶ یانوار ۱۹۴۶ (۱۶ دی ۱۳۲۴-جو ایل) تاریخلی ایجلاسیندا آذربایجان دیلی رسمی دؤولت دیلی ائلان اولوندو. اون ماده دن عیبارت بو قرارا گوره، آذربایجان تورکجه سی آذربایجاندا رسمی دؤولت دیلی ائلان

جانلانماسیندا و ایستیقاملنمه سینده شوروی اوردوسو سیرالاریندا آذربایجانا گلمیش ادبی سیمالار مهم رول اوینامیشدی. ۱۹۴۶-جی ایلین یانواریندا " آذربایجان شاعیرلر مجلسی " آدلی یازارلار بیرلیگی نین یارادیلماسی میلی ادبی پروسسده مهم حادیثه یه چئوریلیمیشدی. " شاعیرلر مجلسی " آدلی توپلودا یازچی و شاعیرلرین آنا دیلینده ادبی نومونه لری ایشیق، اوزو گؤرموشدو. بیرلیگین اردبیل، اورمیه، زنجان، سراب، مرند، سلماس، ماراغا و س. شهرلینده شعبه لری فعالیت گؤستریردی. آذربایجاندا یارادیلان یئنی مدنیت اوچاقلاریندان بحث ائدن " دموکرات " مجموعه سی یازیردی کی، ایندی آذربایجانین شهر و کندلرینده هر گون یئنی مدنی-معاریف اوچاقلاری یارانماقدادیر. (۴۳)

میلی حکومت طرفیندن مادی و معنوی جهتدن دستکلنن تئاتر تروپپالاری ۱۹۴۶-جی ایلده آذربایجانین بوتون شهرلینده فعالیت گؤسترمه یه باشلامیشدی. آذربایجان دیلینده قورولان تئاتر تاماشالاری نین اساس مؤوضولاری میلی وطنپرورلیک، معاریفلندیرمه، جهالت و خورافاتدان اوزاقلاشماق، اخلاق و مدنیت، قالدین سورونلاری اساس یئر توتوردو. ۱۹۴۶-جی ایلین مارتین ۲۸-ده تبریزده آذربایجان دؤولت درام تئاتری نین اچیلیشی آذربایجان مدنیتی تاریخینده علامتدار حادیثه اولموشدو. آذربایجان تئاتری میلی حکومتین مدنی-معاریف پروقرامی نین ایجرا سیندا فعال ایشتیراک ائتدی.

ایلك دفعه اولاراق عیرقچی ایدئولوژییه جاواب اولاراق آذربایجانلی ضیالیلار طرفیندن تاریخی کئچمیش حاقیندا میلی کونسپتین یارادیلماسینا جهد ائدیلمیشدی. ف.ابراهیمی ۱۹۴۶-جی ایلده آذربایجانین قدیم تاریخی حاقیندا یازدیغی کیتابدا

اولونوردو. بوتون دؤولت اورقانلاری و ایداره لرده یازیشمالار، مکتبلرده تدریس، نشریات ایشلری تورک دیلینده (آذربایجان دیلی) آپاریلمالی ایدی. آذربایجانلی اولمایانلار تورک دیلینی اؤیره نیب و عملی فعالیتده اوندان ایستیفاده ائتمک اوچون شرایط یارادیلیر و دؤولت دیلینی اؤیرنمک اوچون مهلت قویولوردو. آذربایجاندا اولان آزلیقلارا (قومیت لر) اؤز دیلریندن تدریس و دیگر ساحه لرده سربست ایستیفاده ائتمک حقوقو وئرلییر.

بونونلا بیرلیکده دؤولت دیلی نین اؤیره نیلمه سی وطنداشلیق بورجو کیمی اونلار حواله ائدیلمه دی. آذربایجان میلی حکومتی نین آذربایجان تورکجه سی نین رسمی دؤولت دیلی ائلان ائدیلمه سی، مکتبلرده تدریسین، دؤولت ایداره لرینده دانیشیق و یازیشمالارین آنجاق بو دیلدا پاریلماسی دؤولتین رسمی گؤستریشی ایله معاریف ناظرلیگی نین بیر نمره لی امری ایله (۱۹۴۶ یانوار) حیاتا کئچیریلیمیشدی.^(۴۵)

س.ج.پیشوری آنا دیلی نین مکتب و تدریس موسسیسه لرینده ایشله دیلمه سینه، بو ساحه ده مؤوجود چتینلیکلرین تئز آرادان آپاریلماسینا خصوصی دیقت آیرمیشدی. بو جهتدن س.ج.پیشوری نین معاریف ناظرلیینه عنوانلادیغی ۱۹۴۶ ۱۹ دئکابر (۱۳۲۴-جو ایل ۲۸ آذر) تاریخلی ۴۶۵\۲۸-لی سرانجامدا آشاغیداکی قئید اولونور:^(۴۵)

بوتون میلی و دؤولت مکتبلرینده تعلیم و تربیه نین آذربایجان تورکجه سینده آپاریلماسی اوچون حاضیرلیق ایشلری گؤرولسون؛ معاریف ناظرلیگی نین ترکیبینه " درس کیتابلاری حاضیرلایان شعبه " یارادیلین؛ عالیملر، تجربیه لی موعلیم و مکتب مودیرلری حاضیرلیق ایشینه جلب ائدیلسین؛ آذربایجان دیلینده چاپ

اولوناجاق درسلیکلر نظارت کمیته سی نین رهبرلیگی ایله حاضیرلانسین و بو حاقدا معاریف ناظرلیگی معلوماتلاندیریلین؛ ایفباده علاوه ، ادبیات، تاریخ، ریاضیات، فیزیک، جوغرافیا و س. درس لر اوزره کیتابلار حاضیرلایب چاپا وئرلیسن؛ درسلیکلر حاضیرلایان شعبه نین ریاست هئیتینه تجربیه لی، معلوماتلی و ساوادلی شخصلر جلب ائدیلسین؛ درسلیکلر حاضیرلایان شعبه ۵ گون عرضینده خرچلنه جک پول و بودجه میقدارینی موعینلشدیرسین؛ درسلیکلری حاضیرلایان شعبه بیر آیدان گنج اولمایراق ۱-۴ سینفلر اوچون تورکجه درسلیکلری حاضیرلایب، چاپ ائتدیرسین؛ بوتون میلی و دؤولت مکتب رهبرلینه گؤستریش وئرلیسن کی، تورکجه درسلیکلر حاضیرلانا قدر مؤوجود درسلیکلردن ایستیفاده ائتمکله تدریسی آنا دیلینده آپارسینلار. همین دؤورده ۷ جیلدن عیبارت " آنا دیلی " آدلی مئتودیک درس کیتابی حاضیرلاندى کی، سونراکی دؤورلرده ده گیزلی شکیده اولسا دا بونلاردان تورک دیلینی اؤیرنمک اوچون ایستیفاده ائدیلمه دی.^(۴۶)

آذربایجان میلی حکومتی سوسیال و ایتقیصادی دییشیکلیکلری حیاتا کئچیرمک مقصدیه بیر سیرا جیدی ایصلاحاتلارا دا باشلادی. بو سیرادا تورپاقلارین کندلیره پایلانیماسی، شهرلرده و کند یئرلرینده خستخانالارین آچیلماسی، یوللارین چکیلده سی، کند حیاتی نین اینکیشاف ائتدیریلمه سی، ایشسزلیگین آرادان قالدیریلماسی و س. کیمی مسله لر قید اولونمالیدیر.^(۴۷)

حکومت عضوولری

(۱) باش ناظر-سید جعفر پیشوری؛

(۲) داخلی ایشلر ناظری-سالام الله جاوید؛

چیخاریلماسی حاقیندا راضیلیغا گلدیلر. همین تاریخده (۴ آپریل ۱۹۴۶-جی ایل) تهران شهرینده ایضالانمیش شوروی-ایران سازیشی نین ۳-جو ماده سینده دئییلیردی:

آذربایجان مسله سی ایرانین داخلی ایشی اولدوغوندا مؤوجود قانونلارا گؤره حکومتله آذربایجان اهالیسی آراسیندا و آذربایجان خالقینا خیرخواه مونسیت روحوندا ایصلاحات کئچیرمگین دینیچ یولو تاپیلاجاقدیر.

۱۹۴۶-جی ایل آپریلین آخیریندا حیاتا کئچیریلن شوروی قوشونلاری نین تخلیه سی ایرانین باشقا رایونلاری کیمی، آذربایجاندا دا مایین ۲۶-دا باشا چاتدیریلدی.

بئله لیکله، " آذربایجان مسله سی ایرانین داخلی ایشی اولدوغوندا " آرتیق اونون طالعی حلل ائدیلمیشدی. هله ۱۹۴۲-جی ایلین سونوندا ایرانین بوتون سیلاحلی قوووه لری نین ایختییارینی اؤز الینه کئچیرمیش آمریکا حربی هئیتلری ۲۱ آذر حرکاتی نین اولیندن ایرانین سیلاحلی قوووه لرینی آذربایجانا قارشى هوجوما حاضیرلا بیردیله. بونولا علاقه دار ایران حکومتی آمریکادان ۲۰ میلیون دوللارلیق سیلاح و حربی تجهیزات آلمیش، عملیات زامانی آمریکالیلار ایران قوشونونا ۴۰ بومبارمانچی اوچاق وئرمیشدیله. اینگیلیسلر ایسه ۱۹۴۶-جی ایلین آگوستوندا ایران سرحدینه، بصره شهرینه ۵ لشکر گتیرمیش، حربی گمیلری ایرانین خرمشهر و آبادان لیمانلارینا یان آلمیشدی.

میلی حکومتین سوقوطو

پیشوری و مرکزی حکومتین تمثیلچیسی موظفر فیروز آراسیندا کئچیریلن اوزون گؤروشلرین نتیجه سینده اییونون ۱۳-ده سازیش ایضالانمیشدی. پیشوری حکومتی ۱۵ ماده لیک

(۳) خالق قوشونلاری ناظری-جعفر کاویان؛

(۴) کند تصروفاتی (کشاورزی) ناظری-دوکتور مهتاش؛

(۵) معاریف ناظری-محمد بی ریا؛

(۶) صحیه ناظری-دوکتور اورنگی؛

(۷) مالیه ناظری-قولامرضا الهامی؛

(۸) عدلیه ناظری-یوسف عظیمی؛

(۹) پست و تلتقراف ناظری-میرزه ربیع کبیری؛

(۱۰) تیجارت و ایقتیصاد ناظری-رضا رسولی؛

(۱۱) عالی محکمه نین صدری-زین العابدین قیامی؛

(۱۲) باش پروکورور (رئیس دادگستری) فریدون ایبراهیمی.

شوروی قوشونلاری نین چیخاریلماسی

شوروی، انگلیس و ایران آراسیندا باغلانمیش ۱۹۴۲-جی ایل ۲۹ یانوار تاریخلی ایتیفاق موقاوبله سینه گؤره، شوروی قوشونلاری نین ایراندا قالماسی مدتی ۱۹۴۶-جی ایل مارتین ۲-ده قورتاردی. ائله همین گون مشهد، شاهرود، سمنان کیمی نیسبتن ساکیت شهرلردن شوروی قوشونلاری نین چیخاریلماسینا باشلاندى. آنجاق آذربایجانداکی حادثه لرله علاقه دار بو ایش بیر قدر دایاندیریلدی. آمریکا و انگلیس دؤولتلری بیرلشمیش میللتلرین ۱۹۴۶-جی ایلین یانواریندا لوندوندا کئچیریلن اجلاسیندا " ایران مسله سی " نی تهلوکه سیزلیک شوراسی نین گونده لیگینه چیخاردیلار. لاکین شوروی نین تاکیدی ایله بو مسله تاخیره سالیندی. ۱۹۴۶-جی ایل مارتین ۱۸-ده " ایران مسله سی " ایکینجی دفعه تهلوکه سیزلیک شوراسی نین گونده لیگینه چیخاریلدی و مارتین ۲۶-دا بو مسله یه باخیلدی. آنجاق شوروی قوشونلاری نین مارتین ۲۴-ده یئیندن تخلیه سی گئتدیگی اوچون مذاکره ایران حکومتی نین خواهیشی ایله دایاندیریلدی. ۱۹۴۶-جی ایل آپریلین ۴-ده موسکوادا شوروی و ایران حکومتلری قالان قوشونلارین دا

بو سازیشله دیل ساحه سینده کی طلبلریندن بعضیلرینی ۱۲-جی و ۱۳-جو ماده لرده تثبیت ائتدیره بیلیمیشدی. ۱۲-جی ماده ده بؤلگه نین رسمی دیلی اولاراق فارس و تورک دیللیری قبول ائدیلمیش، ایبتیدای و اورتا مکتبلرده ایکی دیلین تدریس اولونماسی نظرده

آذربایجاندا اولارکن اؤزلرینی چوخ یاخشی و مدنی آپارماسینا باخمایاراق، مرکزی یونتم اوردوسو بورایا گلدیکن سونرا اهالی ایله اصل ایشغالچی کیمی داورانمیش، کندیلیرین ساققالینی یاندیرمیش، اونلارین آروادلارینی و قیزلارینی زورلامیش، بوتون حیوانلارینی و عرضاقلارینی تالان ائتمیشدیر. ایران اوردوسو اولوم چیغیری چکیب و گثریسینده قالان هر شئی محو ائدیر.^(۵۱)

آذربایجان میلی حکومتی نین قوروجولاریندان بعضیلری سید جعفر پیشوری باشدا اولماقلا ایران اوردوسو تبریزه داخل اولمامایشان بیر نئجه دقیقه اول شهردن چیخمیشدیر. س.ج.پیشوری ۱۹۴۷-جی ایلین اییول آیی نین ۱۱-ده آذربایجانین یئولاخ شهری یاخینلیغیندا معمالی شکیلده ماشین تصادفی نتیجه سینده هلاک اولموشدور. حکومتین باش پروکورورو (رئیس دادگستری) فریدون ایبراهیمی تبریزده اعدام اولونموش، معاریف ناظری محمد بی ریا شوروی رژیمی طرفیندن ۲۲ ایلدن آرتیق حبسه ساخلانیمیشدیر. میلی حکومتین دیگر قوروجولاری دا حبس و سورگونلره گؤندریلمیش، آغیر موهاجیرت حیاتی یاشاماغا مجبور اولموشلار. لاکین اونلارین آپاردیغی مباریزه آدلارینی تاریخه ابدی اولاراق یازمیشدیر...

قاینق : ویکی پئدییا

istinadlar

1. (authr Archie Rsevelt, Jr.), p. 249. // Middle East Jurnal. Vlume 1, Ne 3. Publisher: Middle East Institute. July 1947, 368 pages.

توتولموشدو. عئینی زاماندا بو موقایله یه گؤره، پیشوری آذربایجان میلی حکومتی نین موختاریتی و یا مستقیلیگی ایدئاسیندان ال چکیله جگینی، اونون ناظرلیک و کومیته لری نین لغو ائدیله جگینی عهده سینه گؤتوروردو. دیگر ماده یه گؤره، آذربایجان میلی حکومتی نین پارلامنتی یئرلی مجلس گوره وینی داشیاجاق و بو ایران آنا یاساسی طرفیندن ده تانینمالی ایدی.^(۴۷) سولچولارین دستکله دیگی، مرکز ساغ و میللیتچیلرین ایسه تنقید ائتدیگی بو سازیش یالنیز مرکزی حکومت اوردوسونون تبریزه گریب دموکراتیک حرکاتین وارلیغینا سون قویدوغو دؤوره قدر (۱۳ دئکابر) قوووه ده قالدی.

۱۹۴۶-جی ایلین دئکابر آیی نین ۱۳-ده آمریکا و انگلیس طرفیندن دستکلن مرکزی یونتم اوردوسو تبریزه داخل اولدو.^(۴۸) بئله جه، بیر ایل مؤوجود اولموش آذربایجان میلی حکومتی حربی گوجوله یوخ ائدیلدی.^(۴۹) بو حربی یوروش زامانی ان آزی ۵۰۰ نفر آذربایجان دموکرات پارتیا عضوو اؤلدورولموش و یوزلرله سی حبس ائدیلمیشدیر.^(۵۰)

آمریکا عالی محکمه سی نین حقوقشوناسی و سیاستچی اویلیام او. دوکلاس آمریکا عالی محکمه سینه حساباتیندا بیلدیرمیشدی کی، روس اوردوسو (شوروی اوردوسو نظرده توتولور)

27. Народное образование, наука и культура в Азербайджанской ССР. Стат. сб. Баку, 1975, стр.192, 194-195
28. Культурное строительство Азербайджанской ССР, стр. 124-125; Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 70- летию Великого Октября, стр.226.
29. История Азербайджана. Т. 3, ч. II, стр.229.
30. Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 50-летию СССР, стр.263.
31. Культурное строительство Азербайджанской ССР, стр.114-115.
32. Azərbaycan Respublikası Kitab Palatasının Arxivində, Məlumatbibliografiya şöbəsinin 1946, 1970-ci illər hesabatları.
33. Культурное строительство в СССР. Стат. сб. М., 1956, стр.318, 331; Народное образование и культура в СССР, стр.370-371
34. 10 лет Академии Наук Азербайджанской ССР. Баку, 1957, стр.29.
35. İbrahimî, Firudinî. Azərbaycanın qədim tarixindən. Təbriz. 1946.
36. Развитие науки в Советском Азербайджане. Баку, 1967, стр.133.
37. Jump up t:^{1 2} Достижения науки в Азербайджане. Баку, 1960, стр.25.
38. Развитие науки в Советском Азербайджане, стр.81.
39. Академии наук Азербайджанской ССР 20 лет. Баку, 1966, стр.95.
40. "Ədəbiyyat qəzeti", 27 sentyabr 1947-ci il.
41. История Азербайджана. Т. III, часть II, стр.429.
42. İrəqçi fars rejimindən Təbriz Universitetinin Azərbaycan Milli Hökuməti tərəfindən təsis edilməsinə etiraz
43. Vərəhəni R. Pişəvəri böyük bir nümunədir // Bakı-Təbriz, №3, 2006. – s. 15-22
44. Məmmədli P. Cənubi Azərbaycan mətbuatı tarixi. – Bakı: Elm, 2009. – 200 s.
45. Jump up t:^{1 2} Vəkilv C.M. Azərbaycan respublikası və İran; 40-cı illər. – Bakı: Elm, 1991. – 136 səh.
46. Yenisey G. İranda etnsiyasi hərəkətlər (1922-20 04). – Bakı: Qanun, 2009. – 248 s
47. Gary. R. Hess Plitical Science Quarterly, VI. 89, N. 1 (March., 1974) (1)
48. McEvy, Janne; 'Leary, Brendan. Pwer Sharing in Deeply Divided Places. Filadelfiya: University f Pennsylvania Press. 2013. 191. ISBN 9780812245011.
49. Gerge Lenczowski. "United States' Supprt fr Iran's Independence and Integrity, 1945-1959", Annals f the American Academy f Plitical and Scial Science, VI. 401, America and the Middle East. (may, 1972), s. 49
50. Atabaki, Turaj. Azerbaijan: Ethnicity and the Struggle fr Pwer in Iran.
51. Duglas, William . Strange Lands & Friendly Peple. Harper. 1951. 45. ISBN 978-1199639806.
2. Qulamhüseyn Məmmədov. "Seyid Cəfər Pişəvəri hökumətində Azərbaycan dili". Milliyyət Araşdırmalar Mərkəzi. 15 iyul 2019 tarixində arxivləşdirilib.
3. Jump up t:^{1 2} Şimşir, Dr. Səbahəddini. II Dünya müharibəsindən snra Rusiyanın təsirilə İrandaqı gəlişmələr. Bakı: Azərnaşr. 2010.
4. Jump up t:^{1 2 3} Azərbaycan tarixi 7 cildə, VII cild. Bakı: Elm nəşriyyatı. 2008.
5. Jump up t:^{1 2} 1945-1946-cı illərdə mövcud İmuş Milli Hökumətin ana dili siyasəti^(oldü keçid)
6. Həsənli, Cəmil. Güney Azərbaycan Tehran-Bakı-Mskva arasında (1939-1945). Bakı. 1998.
7. Kəskin, Arif. Güney Azərbaycanda milli hərəkətin tarixi təməlləri. 2006.
8. Jump up t:^{1 2} "Azərbaycan məktəbi" 1946, səh 5-55
9. Jump up t:^{1 2} Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 50-летию СССР. Юбилейный стат. ежегодник. Баку, 1972, стр.246-247.
10. Jump up t:^{1 2} Народное образование, наука и культура в Азербайджанской ССР. Стат. сборник. Баку, 1975, стр.86
11. Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 50-летию СССР, стр.249
12. Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду партии. М., 1956, стр.94.
13. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 23 avqust 1959-cu il.
14. История Азербайджана. Т. 3, ч. II, стр.302.
15. Azərbaycan Respublikası Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Dövlət Arxivində - ARSPİHDA, f. 1, səh.206, i. 98, 68.
16. Рзаев А.К. Очерки истории высшего педагогического образования в Азербайджане. Баку, 1966, стр.158.
17. История Азербайджана. Т. 3, ч. II, стр.224
18. Культурное строительство Азербайджанской ССР. Стат. сб. Баку, 1961, стр.66-67.
19. Алимierzоев Х.О. Азербайджанский Государственный Университет. За 50 лет. Баку, 1969, стр.158, 159, 160, 434.
20. Yaddaş müharibəsi: Zaqaqaziyada miflər, identiklik və siyasət V. A. Şnirelman, səh 140-141
21. Культурное строительство Азербайджанской ССР, стр.66.
22. "Бакинский рабочий" qəzeti, 14 iyun 1951-ci il.
23. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Arxivində. 1970-ci il hesabatı, v. 201.
24. Jump up t:^{1 2 3} Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 70-летию Великого Октября. Юбилейный стат. ежегодник. Баку, 1987, стр.207.
25. История Азербайджана. Т. 3, ч. II, стр.226; Народное хозяйство Азербайджанской ССР к 50-летию СССР, стр.262.
26. История Азербайджана. Т. 3, ч. II, стр.228.

آذربایجان میلی حکومتی نین قورولوشو و دیل پولیتیکاسی

شکیلده آرتیریلیرکن، آذربایجانداکی دیگر آزینلیق دیلرینی قورونماسینا و اؤیرتیمینه ده اولاناق ساغلانندی. اولارجا تورکجه قرئت و درگی یایینلانماغا باشلادی. بیر ایلین ایچینده یایینلانان تورکجه کیتابلارین سایسی یوزو گئچدی. تورک دیلینده تئاتر اویونلاری و آذربایجان موسیقیسی، میلی حکومت طرفیندن رسماً دستکلندی. آذربایجان شاعرلر و یازارلار جمعیتی قورولدو و ایکی آذربایجان آراسینداکی کولتورل ایلشکیلر گئیشلهدی. آنجاق ۱۹۴۶ ایلینده "آذربایجان میلی حکومتی" نین بیخیلماسی و آذربایجانین تکرار پهلوی حاکمیتینه

دکتر محمدرضا هیئت

اؤزت:

۱۹۴۵ ایلینده آذربایجاندا قورولان و ۱۹۴۶ ایلینده قدر حیاتینی سوردورن "آذربایجان میلی حکومتی" دؤنمی، اؤزلیکله دیلسل و سوسیو-کولتورل آچیدان گونئی آذربایجان تورکلری اوچون حیاتی بیر اؤنمه صاحیبیدیر. ۱۹۲۵ ایلینده سیاسی اقتدار مجادله سینده یئنیلگییه اوغرایان ایران تورکلری، دیل یاساغینی دا برابرینده گتیرن جیدتی بیر آسیمیلایسیون سورجینه گیرمیش اولدو. ۱۵ ایلدن اوزون سورن بو سورج، ۱۹۴۵ ایلینده

تابع اولماسی ایله داها اوزون بیر سورهنی قاپسایان ایکینجی آسیمیلایسیون سورجی باشلامیش اولدو.

آچار سؤزجوکلر:

فارسلادشیرما، آذربایجان میلی حکومتی، دیل سیاستی، پهلوی، پیشه‌وری

آذربایجان میلی حکومتی نین قورولوشو

۱۹۴۵-۱۹۴۱ ایللرینی پهلوی دؤنمی چرچیوه سینده اله آلماق دوغرو اولمادیغی کیمی، ۱۹۴۵-ده قورولان "آذربایجان میلی حکومتی" دؤنمیندن آیرماق دا دوغرو دئییلدیر. چونکو بیلیندیگی اوزره، آذربایجان میلی حکومتی نین کولتورل و توپلومسال تملی

باشدا سید جعفر پیشه‌وری اولماق اوزره، آذربایجان پولیتیکاچیلاری و آیدینلاری نین قورموش اولدوغو "آذربایجان میلی حکومتی" ایله گئچجی اولراق سون بولدو. یاخلاشیق بیر ایل سورن بو ائیشلی-یوخوشلو دؤنمده، "میلی حکومت" نین آسیمیلایسیون پولیتیکالاری نین ایزلرینی سیلمگه و گونئی آذربایجان تورکلویونه یئنی میلی کیملیک بیلینجی آشیلاماغا یؤنه‌لیک ایزله‌دیگی پولیتیکا دقت چیکجی دیر.

آذربایجان میلی حکومتی نین تورک دیلی پولیتیکاسی، تورکجه یه میلی دیل ایستانوسو قازاندیردی. تورکجه، ترکی آذربایجانین رسمی دیلی اولدو. تورکجه نین ایشله‌وسللیگی؛ مکتبلری، محکمه‌لری و بوتون رسمی اورقانلاری قاپسایاجاق

قورتاریب اونون میلی دگرلرینه صاحب چیخماسینی ساغلاماق ایسته‌ین آیدینلارین سوویت رژیمینین دستگیندن یارالاناراق فعالیت یاپمالاریندان باشقا چاره‌لری قالمیشدی. مسئله‌یه فرقلی بیر آچیدان باخیلدیغیندا، گونئی آذربایجان آیدینلارین سوویت اوردوسونون اورانی ترک ائتمه‌سینی گۆزله‌یب اوندان سونرا فعالیت‌یه باشلاماسی کیمی بیر شانسی سۆز قونوسو دئییلدی. بو گلیشمه‌لر ایستر ایسته‌مز آذربایجان آیدینلارینین بؤیوک بیر قیسمینین سوسیالیزمه یۆنلمه‌سینده ائتکیلی اولموشدور. دوروم او قدر قاریشیق ایدی کی، کیمین میلیتچی، کیمین کومونیست اولدوغونو سؤیله‌مک مومکون دئییلدی. آنجاق، گۆرونن بو کی، گونئی آذربایجان آیدینلاری تاریخده ایلك کز اولاراق تورکجه‌نین رسمیلشدیریلمه‌سی و قورونماسی اوچون حرکت‌ه گنچمیشدیلر.

رضا شاهین حاکمیتدن دوشورولمه‌سیندن سونرا بیر چوخ سیاسی پارتی کیمی کومونیست توده پارتیسی ده فعالیت‌یه باشلادی. گله‌جکده آذربایجان میلی حکومتینین باش ناظیری صفتی ایله ده گۆره‌جگیمیز جعفر پیشه‌وری، توده پارتیسی‌نین قورولوشوندا اؤنملی رول اوینادی. پیشه‌وری ۱۹۴۳ ایلینده ۱۴-جو ایران مجلس سنجیملرینه قاتیلاراق تبریزده ۱۲ آدای آراسیندان ۲-جی اولاراق سنجیلمیشدی. آنجاق، مجلسده کی گلیشمه‌لر پیشه‌وری‌نین گوون اوپو آلا بیلمه‌مه‌سیله سونوچلانینجا پیشه‌وری توده پارتیسی‌نین اونو دستکله‌دیگی گرکچه‌سیله آیریلدیغینی اعلان ائتدی. داها اؤنجه تهراندا "آژیر" قزئتینی یایینلايان پیشه‌وری، ۱۹۴۵-ده تبریزه گنده‌رک سوویت رژیمی‌نین دستگی ایله "آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی" نی قورماغی باشاردی. او، ۳ سپتامبر ۱۹۴۵-ده یایینلادیغی بیر بیاناتلا آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین قورولوشونو رسماً آچیقلاادی. توده پارتیسی‌نین آذربایجان قولو، مرکز کومیته‌سیندن خبرسيز آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی

اصلینده بو ایللرده آتیلیمیشدیر. دولایسی ایله بو چالیشمادا ۱۹۴۱-۱۹۴۶-جی ایللر، آذربایجان میلی حکومتی دؤنمی باشلیغی آلتیندا اینجه‌لنه‌جکدیر.

۱۹۴۱ ایلینده ایرانین متفیقلر طرفیندن اشغال ائدیلمه‌سیله ۱-جی پهلوی دؤنمی ده سون بولموش اولدو. آلمانلارلا یاخین ایش بیرلیگی ایچینده اولان ۱-جی پهلوی حکومتی هنج بیر دیره‌نیش گؤسترمه‌دن ایشغال‌جیلارلا تسلیم اولدو و اؤلکه‌نی ۲۰ ایل دیکتاتورلوقلا یۆنه‌تن رضا شاه یورد دیشینا سورگون ائدیلدی (مجیدی ۲۱۶: ۲۰۰۳). مرکزی حکومتین ضعیفله‌مه‌سیندن و سوویت اوردوسونون اشغالیندان دولای قوزئیلی سویداشلاری ایله تکرار گۆروشمه و ایش بیرلیگی یاپایلمه امکانیندان فایدالانان گونئی آذربایجان آیدینلاری هنج گنجیکمه‌دن رضا شاهین تورکلویه و آذربایجانا قارشی باسقیجی و آیریمجی پولیتیکاسی‌نین ایزلرینی سیلمک و گنچمیشده کی حاقسیرلیقلاری تلافی ائتمک آماجی ایله تورکجه کیتاب و قزئت یایینلاماغا باشلادیلار. طبیعی کی، رضا شاه دؤنمینده یتیشن، دؤلتین رسمی تبلیغاتلاری‌نین ائتکیسی ایله ان آزیندان دوشونسل اولاراق اؤز منلیگینی اونوتان بیر نسله قیسا بیر زامان دیلیمینده تورکلوک و آذربایجانلیلیق بیلینجی قازاندرماق اولدوقجا چتین بیر ایش ایدی. اؤنجه کؤنوللو، داها سونرا ایسه زورونلو اولاراق آسیمیلاسیونا معروض قالان تورکلر اوچون تورکجه، دانیشما آراجی اولماقدان باشقا بیر شئی ایفاده ائتمیردی. آذربایجان اکونومیک اولاراق ضعیف دورومدا ایدی. بیر یاندان رضا شاهین پولیتیکالاری سونوجوندا اسکی اقتصادی، سیاسی و کولتورل گوجونو ایتیره‌رک گنریله‌مه سورجی ایچینده یاشایان گونئی آذربایجان، دیگر یاندان دا ۲-جی دونیا ساواشی‌نین و اشغالچی سوویت اوردوسونون برابرینده گتیردیگی سیخینتیلارلا قاتلانماق زوروندا قالدی (مرادی ۳۱۵-۳۱۰: ۲۰۰۳). بنله بیر دورومدا ترکی آذربایجانلی فارس شوونیزمی‌نین گتیردیگی فاجعه‌دن

قالمیشتی (مرادی ۳۲۷: ۲۰۰۳). آنجاق توده پارتیسی بو قونودا چوخ فرقلی دوشونوردو. اصلینده بو پارتی نین دیل ساحه سینده کی پولیتیکاسی پهلوی رژیمی نین دیل پولیتیکاسی ایله اؤرتوشمکه ایدی. پارتی نین اؤنده گلن شخصیتلریندن و اصلاً تورک اولان تقی ارانی گوجلو مرکزی بیر دؤلتین طرفداری اولراق آزیلیقلارین دیللی نین یوخ ائدیلمه سی گرکدیگینی ساوونماقدا ایدی. ترکی آذربایجانلی ایرانین اؤلوم و قالیم مسئله سی اولراق دگرلندیرن تقی ارانی یه گؤره، آذربایجانلیلار موغوللارین داواملی سالدیریلاری سونوجوندا اونوتدوقلاری فارسجانی تکرار اؤیرنمک ایسته ییرلر (فاوکت ۷۱: ۱۹۹۴).

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین قوروجوسو جعفر پیشه وری ایسه آذربایجان قزئتینده بئله یازیردی: .. "بیزیم دیلیمیزه اهانت ائدن و اونون زورلا تحمیل ائدیلمه سی سؤیله ینلر بیزیم آند ایچمیش دوشمنلریمیزدیر. گئچن عصرلرده آذربایجان دوشمنلری بیزیم گؤزل دیلیمیزی سوسدورماغا و یوخ ائتمگه چالیشدیلار. آنجاق، اونلار یئنیلدیله و بیزیم دیلیمیز حیاتینا داوام ائتدی. تهرانین آیدینلاری بونو بیلمه لی دیر کی، "ترکی آذربایجانلی" بسیط بیر لهجه دئییل، خالقین ایچینده درین کؤکلی اولان تمیز بیر دیل دیر... (مرادی ۳۳۲: ۲۰۰۳)".

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین ایلك بیاننامه سینده ایران سینیرلاری چرچیوه سینده ترکی آذربایجانین مختاریتی، ایالت و ولایت انجومنلری نین تأسیسی، تورکجه نین ایلك مکتبلرده اگیتیمی و اوچونجو سینیفدان سونرا فارسجانین دا تورکجه ایله بیرلیکده اوخودولماسی، میلی اونیورسیتیه نین تأسیسی، صنایع و فابریکلارین گئنیشله دیلمه سی، ایشسیزلیکله مجادله، تجارتین گئنیشله دیلمه سی، اخراجات آماجی ایله تجاری یوللارین آچیلماسی، آذربایجان شهرلری نین آبادلیغی، اکینچیلرین احتیاجلاری نین قارشیلانماسی، بعضی یاسا دیشی وئرگیلرین اورتادان قالدیریلماسی، خالقا اوخوما-یازما اؤیره دیلمه سی،

ایله بیرلشدی. ۱۹۴۱ ایلیندن اعتبارا آذربایجان جمعیتی نین یابین اورقانی اولراق چیخان آذربایجان قزتی آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین رسمی یابین اورقانی چئوریلدی (فاوست ۵۵: ۱۹۹۴).

آذربایجان دموکرات فیرقه سی، آذربایجان کومونیستلری و توده پارتیسی نین مرکزی کومیته سی آراسینداکی اختلافلار گئده رک آتماقدا ایدی. بو پروبلملرین ان اؤنملی لریندن بیری ده دیل مسئله سی ایدی. ۱۹۴۱-ده اخگری، هلال ناصری، رحیمی، مرزبان، چاووشی، شبستری و شمس کیمی آذربایجانلیلار طرفیندن تبریزده قورولان آذربایجان جمعیتی و اونون هم آردیندان پادگان، ولایی، قادری، علم دوست، میزانی، نانکرانی، هامبارسونیان و حاجی زاده طرفیندن قورولان آذربایجان زحمتکشلری تشکیلاتی جیدی بیر شکیلده ایالت و ولایت انجومنلری نین یئنین اولوشدورولماسی گرکدیگی فیکرینی ساوونوردولار. آذربایجان جمعیتی نین یابین اورقانی اولراق چیخان آذربایجان قزتی ایلك ساییلاریندان اعتبارا (۱۹۴۱) دیل مسئله سینین اله آلاق بئله یازیردی:

... "آذربایجانلی، فارس دیلی دئییل و هئچ بیر زامان دا اولمامیشدیر. آرتیق دؤلتین بونو قبول ائتمه سی گرکیر. بیزیم رسمی و آنا دیلیمیز "آذربایجان دیلی" دیر. بیز بوتون گوجوموزله آنا دیلیمیزین ایشکللیگینی نین مکتبلرده و دؤلت اداره لرینده آرتدیریلماسینا چالیشاجیق. بیزیم دیلیمیزی یوخ ائتمگه چالیشانلار فیکرلرینی دگیشدیرمک زوروندادیر (مرادی ۳۲۶: ۲۰۰۳)".

توده پارتیسی نین ایلك ایالت کونقره سینده کی آذربایجانلی قاتیلیمچیلار تورکجه نین آذربایجاندا ایکینجی رسمی دیل اولماسی آرزوسوندا بولونموشدولار. بو پارتی نین تهراندا دوزنلنن ایکینجی قورولتاییندا ایسه آذربایجاندا قاتیلان احمد حسینی ادلی بیری نین فارسجا دانشماقدان امتناع ائتمه سی اوزرینه قورولتای باشقانی مترجم چاغیرماق زوروندا

ده میلی هیئته وئرلیمیش، اونو انگلله مگه چالیشانلار ایسه آذربایجان خالقینین دوشمنی اولاراق بلیرتیلیمیشدی (مرادی ۳۴۷-۳۴۵: ۲۰۰۳).

آذربایجان میلی مجلسینین ایلك توپلانتیسیندا گیزلی اویلامایلا م. علی شبستری مجلس باشقانلیغینا سئچیلدی. میلی مجلس عینی زاماندا جعفر پیشه‌ورینی باش ناظیر اولاراق اعلان ائتدی و دیگر ناظیرلرین ده اونون طرفیندن عینی گونده آتانماسی ایستندی. آتامالارا گوره، دوکتور سلام الله جاوید ایچ ایشلری ناظیری، جعفر کاویانی خالق اوردولاری ناظیری، دوکتور مهتاش زراعت ناظیری، محمد بیریا معارف ناظیری، دوکتور حسین اورنگی ساغلیق ناظیری، غلامرضا الهامی مالیه ناظیری، یوسف آزما عدلیه ناظیری، کبیری یول-پوستا-تلگراف-تلفون ناظیری، رضا رسولی تیجارت و اقتصاد ناظیری اولاراق سئچیلدی. چالیشما ناظیرلیگینی گئچجی اولاراق ج. پیشه‌وری اؤزو اوستلندی (مرادی ۳۶۹: ۲۰۰۳). آذربایجان میلی حکومتی بیر یاندان مرکزی حکومتله مذاکره‌له داوام ائدرکن، دیگر یاندان دا آذربایجانداکی کؤکلو رفوملار گرچکلشدیریردی. توپلام ۱۱ آی داوام ائدن آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده آذربایجان تورکجه‌سی ترکی آذربایجانین رسمی دیلی اولاراق مکتبلرده اوخودولماغا باشلادی. ابتدایی مکتبلر اوچون "آنا دیلی" آدلی آلتی جیلدلیک درس کیتابلاری ایله یاناشی، "اکابیر اوچون درس کیتابی" (۶۴ صحیفه)، "جوغرافیا، ۵-جی ابتدایی کیلاس اوچون" (۱۱۴ صحیفه)، "مختصر دنیا تاریخی، ۵-جی ابتدایی کیلاس اوچون" (۶۴ صحیفه)، "وطن دیلی: ادبی قرائت کیتابی، ۶-جی ابتدایی کیلاس اوچون" (۳۰۰ صحیفه)^[۱] کیمی تورکجه درس کیتابلاری یاپینلاندی. تبریز اونیورسیتیه‌سی تأسیس ائدیلدی. تبریز رادیوسو قورولاراق تورکجه یابین یامماغا باشلادی. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین یابین اورقانی اولاراق نشرینی داوام ائتدیرن آذربایجان قزئتینده سیاسی، ادبی و

ایران میلی مجلسینده‌کی آذربایجانلی میل وکیللری‌نین ساییسی‌نین ۲۰ نفردن توپلام میل وکیللری ساییسی‌نین اوچده بیرینه یوکسلدیلمه‌سی، آلیان وئرگیلرین یاریسی‌نین آذربایجانا تخصیص ائدیلمه‌سی کیمی چوخ اؤنملی هدفلر و طلبلر یئر آلماقدایدی (مرادی ۳۳۲: ۲۰۰۳).

آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین بو بیلدیریمی تهراندا بؤیوک یانقی بولدو. ۱۴-جو مجلسین بعضی وکیللری بو فیرقه‌نین قورولوشونو آنا یاسایا مغایر گؤروب فیرقه قوروجولاری‌نین توتوقلانماسینی طلب ائتدیلر. مرکزی حکومت ایسه درحال آذربایجانا والی گؤندرمه قراری آلدی. اؤنجه فرخ آدلی بیریسینی سئچن مرکزی حکومت، دموکرات فیرقه‌سی‌نین اعتراضی اوزره احمد بیاتی گؤندردی. بیاتین آذربایجانا گئتمه‌سی هئچ بیر شئی دگیشدیرمه‌دی. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی تمشیلچیلرله مرکزی حکومت تمشیلچیلری آراسینداکی ایلك مذاکره سونوجا وارمادان سونا چاتدی و بیات تهرانا قاییتماق زوروندا قالدی. تهراندا مذاکره‌لردن سونوج آلابیلمه‌ین آذربایجان دموکرات فرقه‌سی ایسه آذربایجان خالق قورولتاینیندا آذربایجان میلی مجلسینین تأسیسینه قرار وئردی. قوروجولار مجلسی قورولتاین سونوندا حاضیرلادیغی بیلدیرینی محمدرضا پهلوی، میلی شورا مجلسی و خاریجی ایشلر ناظیرلیگینه گؤندردی. بیلدیریده ترکی آذربایجانین مختاریتی وورغولاناراق اونون ایران‌دان آیریلما یا جافی، باشقا بیر اؤلکه‌یه الحاق ائدیلمه‌یه جگی ده بلیرتیلیمیشدی. بیلدیریه گوره، آذربایجان خالق مشروطیت آنا یاساسینداکی ایالت انجومنی یاساسینی بیر آز گئنیشله‌ده‌رک میلی حکومت قورماغی آماجلامیشدی. میلی مجلس سئچیملری آپارلیب میلی حکومت قورولونجا یا قدر ۳۹ نفردن اولوشان "میلی هیئت" آدلی بیر قروپ، آلیان قرارلاری حیاتا گئچیرمکله گوره‌ولندیریلدی. بیلدیریده تورکجه‌نین بوتون مکتبلرده زورونلو اولاراق اوخودولماسی گوره‌وی

اؤنملی دگیشیکلیکلر یاپیلدی. اونلار جا تورکجه قزئت و کیتاب یایینلانماغا باشلادی. آذربایجان تئاتری اولوشدورولدو. ستارخان و باقرخانین هیکلری یاپدیریلاراق تبریزین اؤنملی یئرلرینه قویولدو. ج. پیشه‌وری‌نین شخصاً نظارتی ایله جاده‌لر آسفالت اندیلدی. بیر دؤلتین بلکه ۱۰ ایله یاپایله‌جگی رفورملار خالقین ایراده‌سیله و آذربایجان میلی حکومتی طرفیندن ۱۱ آیدا حیياتا گئچیریلدی (هیئت ۲۶۴: ۲۰۰۱؛ بایرامزاده ۴۷: ۱۹۸۹؛ گوکداغ ۵۳: ۲۰۰۴) و ان اؤنملیسی ایلرجه ایراندا یاساقلانان تورکجه رسمی دؤلت دیلی ایستاتوسونا قدر یوکسلدی.

آذربایجان دؤلت بودجه‌سی اونایلانیرکن معارف و کولتور اوچون آیریلان ۶۰۲۰۱۲۰ تومنه باش ناظیر پیشه‌وری‌نین اؤنریسی ایله ۴ میلیون تومنین علاوه اندیلمه‌سی آذربایجان میلی حکومتی‌نین آذربایجان تورک کولتورونه وئردیگی اؤنمی گوستریمکده‌دیر. میلی حکومت بو بودجه‌دن آذربایجان اونیورسیتیه‌سی‌نین تاسیسی اوچون ده یارارلانمیشدیر. تبریز اونیورسیتیه‌سی رکتورو نصرت الله جاهانشاهلو افشار، خاطرالاریندا بئله یازیر:

"سپتامبر آییندا سیناو (امتحان) یولویلا بیر قروپ اؤیرنجینی قبول ائتدی. اونیورسیتیه‌ده اؤیرنجیلره یئمک و باشقا شهرلردن گلنلره یورد (یاتاقخانا) وئریلدی. یوردلاردا یئرلشدیریله بیلمه‌ینلره ایسه ائو اجاره ائتمه‌لری اوچون پول تخصیص ائیلدی. اونیورسیتیه‌نین یعنی آچیلیمیش کیتابخاناسینا ساتین آلینان و یا هدیه ائیلن کیتابلار اؤیرنجیلرین استفاده‌سینه سونولدو".

آیریجا، ۱۹۴۵-۱۹۴۷ اگیتیم ایللی اوچون توپلام ۲۰۰ اؤیرنجی‌نین اونیورسیتیه‌یه گیرمیش اولدوغو دا بیلینمکده‌دیر (رحیملی ۹۶: ۲۰۰۳).

آذربایجان میلی حکومتی نهایت ۱۹۴۶ ایلینده موسکوانین دستگینی چکمه‌سی و تهران اوردوسونون گونئی آذربایجانا سالدیریسی ایله

توپلومسال یازیلار یئر آلدی. قزئنده آذربایجانداکی گلشیمه‌لره بیرلیکده، آذربایجان خالق‌نین "زنگین دیلی، ادبیاتی و محتشم تاریخی" ایله ایلگیلی بیلگی وئرله‌رک، میلی شعورون اوپاندیریلما‌سینا چالیشیلردی. گونئی و قوزئی آذربایجان شاعیر و یازارلاری اوزون بیر آیریلیقدان سونرا تکرار بیر آریا گله‌رک "شاعیرلر مجلسی" آدی آلتیندا گونئی آذربایجان یازارلار بیرلیگینی قوردولار. ساهیر، سهند، بالاش آذر اوغلو، مدینه گولگون، ج. بلوری، یحیی شیدا و بیر چوخ شاعیر ایلك تورکجه شعرلرینی اورادا اوخودولار. بو توپلانتیلاردا اوخونان شعرلر توپلانا‌راق ۱۹۴۵-ده "شاعیرلر مجلسی" آدی ۸۰-دن چوخ شاعیرین شعرینی ایچرن بیر آنتولوژی شکلنده یایینلاندى. او زامانا قدر داها چوخ هجو شعرلر یازان علی فطرت، م. بیریا، ج. صحاف و محزون کیمی شاعیرلر آرتیق میلی و توپلومسال قونولاردا شعرلر یازماغا باشلادیلار. اوزون ایللر یاساقلی و سیخینتیلی بیر اورتامدا یاشادیغیندان دولایی فارسجا شعر یازان حبیب ساهیرین تورکجه شعر یازماسی اوچون گوئل بیر اورتام یارادلمیشدی. قسا حاتینا رغماً، گونئی آذربایجاندا ائشی بنزری گوړولمه‌ش خیدمتلر گوسترن، بؤیوک خیاللاری گرچکلشدیرن آذربایجان میلی حکومتی کندلرده ۲۰۰۰-دن چوخ، شهرلرده ایسه ۵۰۰-ه یاخین ایلك و اورتا مکتب تاسیس ائئدی. ترکی آذربایجانین اکینچی‌لیک سیستمینده

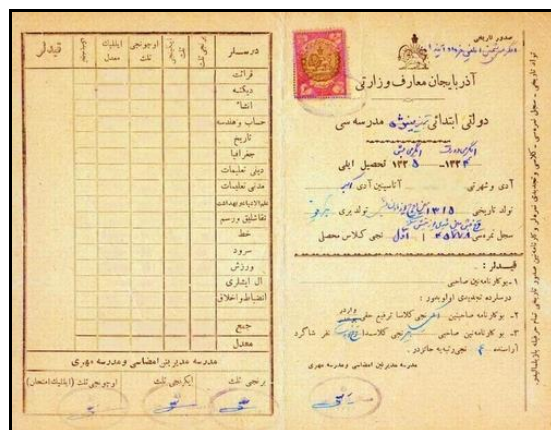
آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی قورولدوغو ایلك گوندن اعتباراً تورکجه‌نین آذربایجاندا رسمیلشدیریلیمه‌سی گرکدیگی قونوسوندا آچیقلامالاردا بولونموشدور. بو پارتینی ایرانداکی دیگر پارتیلردن، حتی سوویتلرین دستگی ایله قورولموش کومونست توده پارتیسیندن فرقلی قیلان ان اؤنملی اؤزلیک ده بو اولسا گرک. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین قوروجوسو و آذربایجان میلی حکومتی‌نین باش ناظیری جعفر پیشه‌وری‌یه گووره، تورک دیلی (او آذربایجان دیلی دئییر) آذربایجانلیلار اوچون اؤلوم و قالیم مسئله‌سی‌دیر. دولایسی ایله، آذربایجان میلی حکومتی‌نین آلدیغی ایلك قرارلاردان بیری ده تورکجه‌نین ترکی آذربایجانین رسمی دؤلت دیلی اولاراق اعلان ائدیلمه‌سی اولموشدور. بو مسئله یئنی قورولموش حکومت اوچون او قدر اؤنم داشیماق‌ایدی کی، ۲۶ دسامبر ۱۹۴۶-دا، یعنی آذربایجان میلی حکومتی‌نین قورولدوغو تاریخدن تام ۲۵ گون سونرا دیلله ایلگیلی ۱۰ ماده‌لی بیر یاسا یورورلویه گیرمیشدیر. ماده‌لر بئله دیر:

آذربایجان میلی حکومتی‌نین دیلله ایلگیلی قرارلاری

خالقین دؤلت قوروملاری ایله داها یاخین ایلیشکیده اولایلیمه‌سی، خالقین احتیاجلاری‌نین داها آسان تثبیت ائدیلمه‌سی و دیلیمیزین و میلی کولتوروموزون گلشیمی‌نین ساغلانماسی آماجی ایله آذربایجان میلی حکومتی ۱۶ دی ۱۳۲۴ (۲۶ دسامبر ۱۹۴۶) تاریخینده آشاغیداکی قرارلاری اونایلامیشدیر:

- ۱- بوگوندن اعتباراً آذربایجان دیلی [تورکجه] ترکی آذربایجانین رسمی دؤلت دیلی اعلان ائدیلمیشدیر. دؤلت قرارلاری، رسمی بیلدیریلر، خالق اوردولارینا وئرلین امیرلر و یاسا تاساریلاری کسینلیکله آذربایجان دیلینده یازیلما‌لی دیر

دوشورولدو. حکومت باشقانلاری‌نین چوخو قوزئی آذربایجانا سیغینماق زوروندا قالاراق جیددی بیر دیره‌نیش گوسترمدن تبریزی ترک ائتدیلر. تهران اوردوسو آذربایجان میلی حکومتی‌نین طرفدارلارینی آجیمادان اؤلدوردو. او سوردهده چیخان تورکجه کیتاب و قزتلر ائولردن توپلادیلاراق میدانلاردا یاندیریلدی؛ ترکی آذربایجانین معنویاتی بیر کز داها آیاقلار آلتیندا ازیلدی و تورکجه یئنیندین یاساقلاندی (مرادی ۴۶۱-۴۵۷:۲۰۰۳).

ترکی آذربایجانین مشهور شاعیری صمد وورغون "یاندیریلان کیتابلار" آدی ایله پاریسده اولوسلار آراسی باریش قورولتاییندا (۱۹۵۲) اوخودوغو اعتراض شعرینده بو اولایی گوؤل بیر بیچیمده دونیایا آنلاتماغا چالیشمیشدیر:

...جلاد، منیم دیلیمده‌دیر بایاتیلار، قوشمالار،

دئ، اونلاری هئچ دویدو مو سنین او داش اوره‌گین؟

هر گرایلی پرده‌سینده مین آنانین قلبی وار.

هر شیکستم اؤلادی‌دیر بیر مقدس دیله‌گین،

دئ اونلاری هئچ دویدو مو سنین او داش اوره‌گین؟

***

طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش انسانی،

هر اوره‌گین اؤز دونیاسی بیر سعادت آرزولار،

قانلار ایله یازیلیمیشدیر هر آزادلیق دستانی،

طبیعتین آنا قلبی قول دوغمامیش انسانی

(هیئت ۲۶۸-۲۶۶:۲۰۰۱).

آذربایجان میلی حکومتی‌نین تورک دیلی سیاستی

- ۲- بوتون قوروملاردا (دۆلت، اؤزل، تیجاری و سوسیال) آذربایجان دیلی نین ایشله دیلمه سی زورونلودور. بو دیله یازیلما یان دفترلر و بلگه لر رسمیت داشیما یا جاقدیر.
- ۳- محکمه لره کی بوتون ایشلملر آذربایجان دیلیله یاپیلاجاق، بو دیلی بیلمه ینلر اوچون مترجم وئرله جکدیر.
- ۴- بوتون آذربایجان ایداره لری، قوروملاری و ناظیرلیکلری آراسیندا کی مکتوبلا شملار آذربایجان دیلینده اولمالی دیر.
- ۵- توپلانتی و قورولتایلاردا کی دانشمالار و مذاکره لر آذربایجان دیلینده یاپیلمالی دیر
- ۶- دۆلت ایداره لرینده چالیشان و باشقا دیله دانشان یابانجیلار، آذربایجان دیلینده یازما، اوخوما و دانشمانی اؤیرنمک زوروندالار
- ۷- باشقا بیر دیله اوخوما یازماسی اولان دۆلت مأمورلاری اوچون معاریف ناظیرلیگی طرفیندن ایلگیلی قوروملاردا دیل کورسلاری آچیلجاقدیر. بو شخصلرین چالیشما مساعیسیندن بیر ساعات آزالدیلا جاقدیر
- ۸- آذربایجاندا یاشاما قدا اولان دیگر ائتیکلر ایشلرینی اؤز دیلرینده یاپما حاقینا صاحیب دیرلر. آنجاق، یازیلار و رسمی بیلدیرلره اؤز دیللی ایله یاناشی، رسمی دۆلت دیلی اولاراق آذربایجان دیلینی ده ایشلمه لیدیرلر.
- ۹- آذربایجاندا یاشایان ائتیک آرنلیقلار، اؤز مکتبلرینده اؤز دیلرینده تحصیل آلابیلرلر. آنجاق، بو مکتبلره ده آذربایجان دیلی نین اوخودولماسی زورونلودور.
- ۱۰- آذربایجان میلی حکومتی، آذربایجان دیلی نین مکتبلره اگیتیمی ایله ایلگیلی قرارلاری اونایلامیشدیر. مکتب اؤیرتمنلری نین ده میلی دیله اگیتیمی اؤزلرینه میلی وظیفه بیلمه لری گرکیر.
- بو ماده لرین حاضیرلانماسیندا آذربایجان معاریف ناظیرلیگی نین قرارلاری اساس آیینمیشدیر. ۱۲ دسامبر ۱۹۴۵-ده آذربایجان میلی قورولتاییندا آلیان و آذربایجان معاریف ناظیرلیگی طرفیندن آچیقلا نان بو قرارلار بئله ده
- ۱- بوتون میلی و دۆلت مکتبلرینده آذربایجان دیلی نین اؤیردیمی اوچون گرکن حاضیرلیقلار یاپیلسین.
- ۲- بیرینجی ماده نین اوغولانماسی و گرکن میلی درس کیتابلاری نین حاضیرلانماسی اوچون آذربایجان معاریف ناظیرلیگی نین نزدینده "درس کیتابلاری" بؤلومو آچیلسین.
- ۳- درس کیتابلارینی حاضیرلایان هیئت اوپه لری اردملی و تجربه لی اؤیرتمنلردن اولوشسون.
- ۴- بو هیئت آذربایجان دیلینده یازیلان بوتون درس کیتابلارینی اینجه له دیکدن سونرا سونوجو معاریف ناظیرلیگینه بیلدیرسین.
- ۵- درس کیتابلاری بؤلومو؛ ادبیات، تاریخ، ریاضیات، فیزیک، جوغرافیا و دیگر آلانلاردا کیتاب حاضیرلا سین.
- ۶- درس کیتابلاری بؤلومونه تجربه لی و اردملی بیر شخص مودور سئچیلسین.
- ۷- درس کیتابلاری بؤلومو بئش گون ایچینده پروقرامی و گرکن بودجه نی بیلرله ییب، اونای اوچون معاریف ناظیرلیگینه تسلیم ائتسین.
- ۸- درس کیتابلاری بؤلومو یتکی لیری بیر آی ایچینده ۴-۱-جی صینیقلار اوچون بوتون علمی فنی کیتابلاری حاضیرلاییب یایینلا تسین.
- ۹- بوتون میلی و دۆلت مکتبلری مودورلرینه امیر وئرلیمیشدیر کی، درس کیتابلاری یایینلان دیغی آندان اعتباراً، هر صینیفا مخصوص درسلیکلردن یاراناراق آنادیلینده تحصیله باشلا دیلسین.
- ۱۰- بوتون مودورلر، اؤیرتمنلر، معاریف مأمورلاری و کولتور سئور انسانلار میلی دیل و کولتور موزون

وئریلمه‌سی کیمی موضوعلار یئر آلماقدا دیر. قزئتین بیرینجی یایین دؤنمی نین مودورلو یونوغ، شبستری و باش یازاریغینی اسماعیل شمس یاپمیشدیر. بو دؤنمه قزئت هفته‌ده ایکی کز یایینلانمیشدیر (روستمووا ۱۹۹۳: ۷؛ مجیدی ۲۰۰۳: ۳۱). م. مجیدی قزئتین ایلیک دؤنمی نین ساده‌جه فارسجا چیخدیغینی یازارکن، ودادی مصطفایف اونون تورک و فارس دیلیرینده چیخمیش اولدوغونو بلیرتمکده دیر. آذربایجان قزئتی نین تورک دیلینه یؤنه‌لیک اولوملو توتومو، اونون ایلیک دؤنمه ده ایکی دیلده چیخمیش

اولدوغو احتمالیینی گوجلندیرمکده دیر. نئجه کی، قزئتین ۲۴ آذر ۱۳۲۰ (۱۹۴۱) تاریخی ساییسیندا دیل مسئله‌سی اوزرینه بئله بیر یازی یایینلانمیشدیر: "...هر بیر میللت اؤز میلی دیلینی، عادت-عنعنه‌لرینی قورومالی، اؤز ایشلرینی و گلیشمی ایله باغلی مسئله‌لری اؤزو اداره ائتمه‌لی دیر. باشقا میللتلرین اونون دیلینه و دیگر ایشلرینه قاریشماسی یاسادیشی و حریته آیقیری دیر. بیز اعلان ائدیریک کی، اؤز دیلی، میللتی و گله‌نگی اولان آذربایجان، آنا

گلیشمه‌سی نین تملینی اولوشدوران یوخاریداکی ماده‌لرین او یغولانماسی اوچون حرکت گنجمه‌لیدیرلر. ذربایجان میلی حکومتی نین ان اؤنملی فعالیتلریندن بیری ده تبریزده آذربایجان دؤلت اونیورسیتیه‌سی نین تأسیسی ایدی. آذربایجان دؤلت اونیورسیتیه‌سی باشلانغیجدا طب، زراعت و پداقوژی فاکولته‌لریله ایشه باشلامیشدیر. پداقوژی فاکولته‌سی تاریخ، دیل و ادبیات، فلسفه، حقوق، فیزیک-ریاضی و طبیعی بؤلوملریندن اولوشماقدا ایدی. حکومت، معاریف ناظیرلیغینی اوستاد سئچیلمه‌سی و تورکجه کیتاب حاضیرلانماسی ایله گؤره‌ولندیرمیشدی (ترکی آذربایجانی درگیسی، سای ۱، سون باهار، ۲۰۰۳، ص. ۴۶).

آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده تورکجه مطبوعات: قزئت و درگیلر

رضا شاهین دئوریلمه‌سی نین آردیندان میدانان گلن ارکینلیک (آزادلیق) سونوجوندا گونئی آذربایجاندا دا اونلارجا قزئت چیخماغا باشلادی. ۱۹۴۶-۱۹۴۱-دا گونئی آذربایجاندا یایینلانان ۳۶ قزئتن یاخلاشیق ۱۵-ی تورکجه و یا تورکجه- فارسجا اولموشدور. فارسجا قزئتلر ده داخیل توپلام ۲۶ قزئت آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی، میلی حکومت، ترکی آذربایجانین مختاریتی و میلی شخصیتلرین تانیتیمی کیمی قونولاری اله آلمیشدیر (مجیدی ۲۰۰۳: ۲۱۷).

آذربایجان قزئتی

دؤنمین ان اؤنملی قزئتی اولان آذربایجان، ۱۹۴۵ ایلینه قدر آذربایجان جمعیتی نین، ۱۹۴۵-دن ۱۹۴۶ ایلینه قدر ایسه آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی نین یایین اورقانی اولاراق تبریزده یایینلانمیشدیر. آذربایجان دموکرات آدی ایله چیخدیغی بیرینجی دؤنمدن اعتبارا دیل مسئله‌سی و ترکی آذربایجانین خالقین اراده‌سیله یؤنتیلمه‌سی گرکدیگی؛ مرکزی حکومت، آمریکا و اینگیلتره نین اؤلکه‌ده کی پولیتیکالاری نین الشدیریلمه‌سی؛ ایراندان و گونئی آذربایجاندا دموکراتیک بیر حکومته دستک

فیرقه‌نین ایرانین باغیمسیزلیغینا اینانیدیقلاری حالدا آذربایجان خالقینی مقدراتینی اؤزو طرفیندن تعیین ائدیلمه‌سی گرکدیگی ده یازیلماقدادیر. عینی ساییدا "روزنامه‌میزین دیلی" عنوانی آلتیندا تورکجه‌نین سون درجه زنگین بیر دیل اولدوغو و خالقین قانیندا و اورگینده کؤک سالدیغی یازیلدیقدان سونرا قزئتین بو دیله داها چوخ اؤنم وئرجهگی

دیلمینی ایشلمه، بو دیله مکتبلرده تحصیل آما و کیتاب یایینلاما حاقینا صاحیب‌دیر (مصطفایف ۱۱۳: ۲۰۰۰). قزئت عینی زاماندا آذربایجانلی‌لارین باغیمسیز بیر میللت اولدوغو، "ایران میلیتی" اصطلاحی‌نین ایسه دوغرو اولمادیغی فیکرینی ساوونماقدادیر. قزئت یازارلارینا گؤره، "میللت؛ دوغوغو، دیل، گله‌نک و اراضی بیرلیگینه صاحیب اولان خالقا دئییلیر." بو اؤزللیکلر

بلیرتیمیشدیر. یازارا گؤره، "آذربایجان دیلی او قدر قووتلی و اونون صرف و نحو قایدالاری او قدر محکم و طبیعی دیر کی، حتی اونون ایچینه وارد ائدیلمیش فارس و عرب کلمه‌لری اخراج ائدیلمه بئله اونونلا بؤیوک فیکرلری، عالی مقصدلری یازیب شرح وئرمک مومکوندور." (آذربایجان قزئتی، سای ۱.)

آذربایجان قزئتی‌نین تقریباً بوتون ساییلاریندا ج. پیشه‌وری‌نین دانشمالاری‌نین اؤزتی وئرلمکده‌دیر. ۶-جی ساییدا ج. پیشه‌وری "فیرقه‌میزین تاریخی ایشی" باشلیقلی یازیسیندا آذربایجان دموکرات فیرقه‌سینه قیسا بیر سوره ایچینده اون مینلرجه یئنی اویه‌نین آد یازدیریب بؤیوک بیر گوج اولوشدوردوغونو و میلی آزادلیغین تأمین ائدیلمه‌سی اوچون اونلارین فداکارلیغینا احتیاج دوولدوغونو بلیرتمکده‌دیر.

عینی ساییدا تبریزین تئاتر اویونچولاریندان جواد شفیع زاده امضالی بیر یازیدا تبریزده، خویدا و اورمیه‌ده دفعه‌لرجه عزیر حاجی‌بگوفون مشهدی عباد، آرشین مال آلان، لیلی و مجنون، شاه عباس و خورشید بانو اوپرا-تئاترلاری‌نین گؤستریبه

آذربایجاندا اولدوغو حالدا، ایراندا یوخدور. چونکو ایران چوخ میللتلی بیر اؤلکه‌دیر. دولاییسی ایله ده هئچ بیر دیل ایران باغیمسیزلیغی‌نین سمبولو اولما بیلمز (مصطفایف ۱۱۱-۱۱۰: ۲۰۰۰).

آذربایجان دموکرات فیرقه‌سیندن سونرا بو پارتی‌نین رسمی یایین اورقانینا چئوریلن آذربایجان قزئتی، ایکینجی دؤنمین یئنه علی شبستری‌نین مودورلوغو ایله باشلار. ۹۷-۳۰-جی ساییلار یایین قورولو، ۱۵۱-۹۸-جی ساییلار احمد موسوی، ۲۴۶-۱۵۲-جی ساییلار فتحی خشکنابی و ۲۸۸-۲۴۷-جی ساییلار ایسه اسماعیل شمسین ائدیتورلوغوندا یایینلانیر. قزئتین بو دؤنمده کی دیلی اساسا تورکجه‌دیر. باش یازیلارین بؤیوک بیر قیسمینی "پ" امضاسی ایله ج. پیشه‌وری و "ج" امضاسی ایله سلام‌الله جاوید یازمیشدیر (آذربایجان قزئتی، سای ۱۱، صص ۲-۱). قزئتین ۲-جی دؤنمی‌نین بیرینجی ساییسیندا کی "فیرقه‌میز ایشه باشلادی" ادلی باش یازیمی امضاسیزدیر. باش یازیدا آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین رسماً فعالیتیه باشلاماسی بلیرتیلیرکن بو

یغینجاغی" (سای ۱۴)؛ "آذربایجان بیر دها
آلدانمایاجاق دیر" (فارسجا) (سای ۱۵)؛ "آذربایجان
اؤز تاریخی وظیفه سینی اونوتماز"، "برلین فیلمی"
(سای ۱۶)؛ "بیرینجی کونقره میز"، "بالکان
مسئله سینی حلی" (فارسجا) (سای ۱۷)؛
"مختاریت مسئله سی و انجمنی ایالتی"، "قزوینده
یاشایان آذربایجان جاوانلاری نین قراری" (سای ۱۸)؛
"فرخ-و نه اوچون گؤندریلر"، "آذربایجانلیلاری
تانیین" (فارسجا) (سای ۱۹) کیمی مقاله لر و "وطن
سئوگیسی" (سای ۶)؛ "حق و آزادلیق" (سای ۷)؛
"یاشاماز" (سای ۱۰)؛ "گول آذربایجان" (سای ۱۱)؛
"همیشه لیک یاشا آذربایجان" (سای ۱۲)؛ "اویان ای
ترکی آذربایجانستان اهلی" (سای ۱۳)؛ "نییه"
(سای ۱۴)؛ "اوغرولار ال-قول آچیب هر گنجه بیر
یانا گئدیر" (سای ۱۶)؛ "شرفلی آذربایجانا" (سای
۱۷)؛ "گلین دوستلار، گلین" (سای ۱۸)؛ "وطن"
(سای ۱۹) آدلی شعرلر یئر آماقدادیر.

آزاد ملت قزتی

"ارکین میلت" آنلامینا گلن آزاد ملت قزتی
آذربایجان میللی حکومتی نین قورولوشوندا ۷۳ گون
سونرا ۵ اسفند ۱۳۲۴ (۲۴ فوریه ۱۹۴۶) - دن آذر
۱۳۲۵ (دسامبر ۱۹۴۶) تاریخینه قدر آذربایجان
میللی مجلسی نین اورقانی اولاراق اسماعیل
شمسین مودورلویونده تبریزده یاییلانمیشدیر. ۴
صحیفه ده، ۴۳۲۸ سانتیمتر بویوتلاریندا هفته ده اوچ
کز تورکجه چیخان بو قزتنده آذربایجان میللی
مجلسی نین قرارلاری، سیاسی و توپلومسال
ارکینلیکلر، ترکی آذربایجانین مشهور شخصیتلری نین
تانیتیمی، ترکی آذربایجانین اؤنملی مسئله لری، ایچ و
دیش خبرلر و یوروملار و دولت اعلانلارینا گئیش یئر
وئرلمیشدیر. قزت رسیمی و آغ-قارا اولوب توپلام
۱۱۶ سای یاییلانمیش، ۱۹۴۶ ایلینده آذربایجان
میللی حکومتی نین دوشورولم سندن سونرا
قاپادیلیمیشتیر (مجیدی ۲۰۰۳: ۴۵؛ اوزون ۲۰۰۲: ۴۷).

سونولدوغونو و هر دفعه سینده ده خالقین بگنیسینی
قازاندیغینی اؤیرنیریک (آذربایجان قزتی، سای ۷).
آذربایجان میللی حکومتی دؤنمینده تورکجه تئاترلا
ایلگیلی بیلگیلره اکرم رحیملی نین اثرینده ده
راستلاییریق. رحیملی یه گؤره، آذربایجان میللی
حکومتی نین قورولوشوندا اؤنجه تبریزده ایلكل
(ابتدایی) بیر شکیده فعالیت گؤسترن "آذربایجان"،
"فیردوسی"، "ایران"، "تبریز" و "حقیقت" تئاتر
قروپلاری قوزئی آذربایجان تئاترچیلاری نین
یاردیمیلا آذربایجان میللی تئاتری نین تملینی
اولوشدوردولار. میلت و وطن سئوگیسی؛ جهالت و
موهوماتلا مجادله؛ اخلاق، کولتور و قادینلارین
توپلومداکی سورونلاری گونئی آذربایجان میللی
تئاتری نین اساس قونولارینی تشکیل ائتمکده دیدی. بو
دؤنمده ان چوخ اوینانان تئاترلارین باشیندا ع.
حاجی بگوفون "او اولماسین، بو اولسون" و یا باشقا
آدیلا "مشهدی عباد"؛ "آرشین مال آلان"؛ جعفر
جبارلی نین "آیدین"، "اود گلینی"، "آلماس"؛ اوکتای
ائل اوغلو و جلیل محمد قولیزاده نین بیر چوخ درام
اثری گلیردی. ۲۸ مارس ۱۹۴۶-دا ایسه آذربایجان
میللی حکومتی نین قراری ایله تبریزده آذربایجان
دؤلت درام تئاتری قورولدو (رحیملی ۱۹۹۹-۲۰۰۳).

آذربایجان قزتینده "فیرقه میز ایره لی گئدیر"،
"بؤیوک بلالاردان بیر"، "ایالت انجمنی"، "هامی
بیلمه لی دیر" (سای ۲)؛ "میللت بیزیمله دیر"
(فارسجا) (سای ۴)؛ "لندن انجمنینه گؤندریلن
تلگراف"، "میللی مطبوعات یاراتماق یولوندا" (سای
۱۰)؛ "ارتجاع باش قالدیردی"، "ترکی آذربایجانین
بؤیوک خالق و معاریف خادیمی روشدیه"، "ایراندا
فاشیزمین گؤسترگه لری" (فارسجا)، (سای ۱۱)؛
"فیرقه میزین بیرینجی کونقره سی مناسیبتیله"،
"آذربایجان دموکرات فیرقه سی عضولری بیلمه لی دیر"
(سای ۱۲)؛ "ارباب و رعیت مسئله سی نین حلی"،
"یئنی حیاتا دوغرو" (سای ۱۳)؛ "بیزی اؤز حالیمیزا
قویسونلار"، "آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین عموم

غلبه قزئی

آذربایجان میلی حکومتی تحصیل ناظیری محمد بیرانین مودورلو یونده آذربایجان ایشچیلر و امکچیلر بیرلیگی نین اورقانی اولاراق چیخان غلبه قزئی نین ایلك سایسی اسفند ۱۳۲۴ (مارس ۱۹۴۶) - ۱۵ تبریزده یاینلانمیشدیر. قزئین دیلی تورکجه دیر. ۴- ۲ صحیفه ده، ۳۲۴۲ سانتیمتر بویوتلاریندا اولوب سوسیالیست پارتیلر و آذربایجان ایشچی و امکچیلرله ایلگیلی خبرلری ایچرمکده دیر. قزئت، آذربایجان میلی حکومتی نین دوشورولمه سیندن سونرا قاپانماق زوروندا قالیمیشدیر (مجیدی ۱۴۰: ۲۰۰۳؛ روستموا ۱۸۸: ۱۹۹۳؛ اوزون ۷۳: ۲۰۰۲؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷؛ جلیلی ۱۵۲-۱۵۳: ۱۹۹۶).

یئنی شرق قزئی

یئنی شرق قزئی نین ایلك سایسی اسفند ۱۳۲۲ (۱۹۴۳) - ده ایران توده پارتیسی نین آذربایجان قولونون یاین اورقانی اولاراق محمود ترابی نین مودورلو یونده تبریزده یاینلانمیشدیر. باکیدا چیخان ۲۱ آذر درگیسینده قزئین ایلك سایسی نین ۱۹۴۱- ده چیخمیش اولابله جگی سؤیلنسه ده، دیگر قاینالاردا بو تاریخ ۱۹۴۳ اولاراق گؤستریلیمیشدیر. قزئت دسامبر ۱۹۴۵ تاریخینه قدر خاور نو آدی آلتیندا فارسجا؛ آذر ۱۳۲۴ (دسامبر ۱۹۴۵) - دن دسامبر ۱۹۴۶ تاریخینه قدر یئنی شرق آدیلا تورکجه یاینلانمیشدیر. انور اوزون قزئین بویوتلارینی ۸۵/۳۴۴۷ اولاراق وئیرکن، موسی مجیدی ایلك ساییلاری نین ۳۲ 46 x و داها سونراکی ساییلارین ۴۲۲۸ سانتیمتر بویوتلاریندا اولدوغونو یازار. قزئین ایچریگینی آذربایجان میلی مجلسی نین قرارلاری، آذربایجان خبرلری و اعلانلار اولوشدورماقدادیر. یئنی شرق، میلی حکومتین دوشورولمه سی نین آردیندان قاپادیلیمیشدیر (مجیدی ۱۰۳-۱۰۴: ۲۰۰۳؛ اوزون ۷۵: ۲۰۰۲؛ روستموا ۱۳۲-۱۳۳: ۱۹۹۳؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷؛ جلیلی ۲۰۸-۲۰۷: ۱۹۹۶).

آذربایجان اولدوزو قزئی

آذربایجان اولدوزونون ایلك سایسی ۱۶ دسامبر ۱۹۴۴ ایلینده ستاره آذربایجان آدی ایله فارس و تورک دیلیرینده تبریزده یاینلانمیشدیر. م. علی هلال ناصری نین مودورلو یو و ادیتورلوغوندا ایران توده پارتیسی نین ایشچیلر و امکچیلر بیرلیگی نین یاین اورقانی اولاراق چیخان قزئت، ۸-۶ صحیفه ده، ۳۴۲۴ سانتیمتر بویوتلاریندا اولوب ایلیک آبونه سی ۱۸۰ و تک سای قیمتی ۵ ریال دیر. قزئته هم مزاح، هم ده جیددی و الشتیرل (تنقیدی) یازیلار یئر آلماقدادیر. آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده آذربایجان اولدوزو آدی ایله یاینینی داوام ائتدیرن قزئین یازارلاریندان بیری ده مشهور قزئته جی اسماعیل شمس دیر. قزئین ایکنجی دؤنمی نین ۴- جو سایسیندا گونلیک شوراسی نین ایرانلا ایلگیلی مذاکره لری، قادینلارین توپلومسال فعالیتلری، شاعیر قطران تبریزی نین حیاتی و ترکی آذربایجانین قونشو اولکهلرله ایلیشکیلری کیمی قونولار اله آلینمیشدیر (مجیدی ۳۶-۳۵: ۲۰۰۳؛ اوزون ۵۵: ۲۰۰۲؛ روستموا ۶۷، ۱۹: ۱۹۹۳؛ جلیلی ۳۱: ۱۹۹۶).

مدنیت قزئی

سوویت کولتور ائوی طرفیندن تورکجه اولاراق تبریزده یاینلانان مدنیت قزئی نین ایلك سایسی ابو ترابیان گؤره فروردین (مارس-آوریل) ۱۹۴۶، مجیدی یه گؤره ایسه عینی ایلین شهریور (آقوست- سپتامبر) آییندا چیخمیشدیر. قزئت ۴ صحیفه ده، ۳۶۲۸ سانتیمتر بویوتلاریندا اولوب سیاسی، ادبی و طنز قونولاری ایچرمکده دیر. ایلك صحیفه سی رنگلی و رسمیلی اولان مدنیت قزئی نین بیرینجی سایسیندا ترکی آذربایجانین مشهور مزاح شاعیری معجز شبستری نین شعری یاینلانمیشدیر. قزئین یاینینی آذربایجان میلی حکومتی نین دوشورولمه سیندن سونرا دوردورولموشدور (مجیدی ۱۶۴: ۲۰۰۳؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷؛ جلیلی ۱۷۸: ۱۹۹۶؛ روستموا ۱۱۳: ۱۹۹۳).

اورمیہ قرنتی

آدام لاری نین تانیتیمی، سوسیالیزم دونیاسی نین ساواش قهرامانلاری نین تانیتیمی، گونئی آذربایجان میلیلی مجلسی نین خبرلری و فاشیزم علیه ینه شعرلاری ایچرمکده دیر (مجیدی ۱۸۶: ۲۰۰۳؛ جلیلی ۲۰۴-۲۰۵: ۱۹۹۶؛ روستموا ۱۲۸: ۱۹۹۳).

آلمان اشغالچیلارینا اولوم قرنتی

روستموا نین وئردیگی بیلگییه گوره، ۱۹۴۳-۱۹۴۴ ایلرینده تبریزده وراقلار حالیندا یاینلانمیشدیر. آیدا اوچ کز یاینلانان بو قرنت وراقلاری نین ایچریگی آدیندان دا گورولدویو اوزره آلمان اشغالچیلارینا و فاشیزمه قارشى یازیلاردان اولوشموشدور (روستموا ۳۰-۳۱: ۱۹۹۳).

شفق درگیسی

سوویتلر بیرلیگی ایله کولتورل ایلیشکی ساغلابان ایران جمعیتی نین تبریز قولونون یاین اورقانی اولاراق یاینلانان شفق درگیسی نین ایلك سایسی مرداد (جولای-آقوست) ۱۹۴۵-ده تبریزده چیخمیشدیر. داها چوخ ادبی-بدیعی ایچریکلی یازیلارین بولوندوغو بو درگیده آرا سیرا فارسجا یازیلارا دا یئر وئرلمیشدیر. درگی اورتالاما ۶۰ صحیفه ده و ۱۷۲۴ سانتی متر بویوتلاریندا آلیق اولاراق یاینلانمیشدیر (جلیلی ۱۳۸: ۱۹۹۶؛ روستموا ۷۶: ۱۹۹۳؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷). م. س. طباطبایی درگی نین توپلام ۱۲ سایى چیخدیغینی سؤیلر (طباطبایی ۴۶۰: ۱۹۹۹)

ادبیات صحیفه سی قرنتی

محمد بیرانین مودورلویونده چیخان ادبیات صحیفه سی نین چیخیش تاریخی ایله ایلیگیلی کسین بیر بیلگی بولونماقدادیر. انور اوزون قاینات گؤسترمه دن قرنتین چیخیش تاریخینی ۱۹۴۱ ایلی بلیرتیرکن، قرنتین ۱۵-جی سایسینی اینجه لهین، آنجاق او ساییدا تاریخین یازیلمامیش اولدوغونو سؤیله یین موسی مجیدی اونون ۱۹۴۶-۱۹۴۵ ایلینده،

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین اورمییه قولونون یاین اورقانی اولاراق اورمییه ده تورکجه یاینلانمیشدیر. ابو ترابیان، قرنتین ایلك کز ۴ بهمن (۲۴ ژانویه) ۱۹۴۶-دا چیخدیغینی یازار. قرنت ایله ایلیگیلی چوخ بیلگی بولونماقدادیر. آنجاق، انور اوزونا گوره، هفته ده ایکی کز و توپلام ۲۵ سایى یاینلانمیشدیر. جلیلی ایسه قرنتین هفته لیک اولدوغونو سؤیلر (مجیدی ۷۴: ۲۰۰۳؛ روستموا ۱۵۰: ۱۹۹۳؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷؛ اوزون ۱۰۹: ۲۰۰۲؛ جلیلی ۵۷: ۱۹۹۶).

آذر قرنتی

آذر قرنتی آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین زنجان قولونون یاین اورقانی اولاراق ۳۰ ژانویه ۱۹۴۶-دا منوچهر سعید وزیرى طرفیندن تورکجه اولاراق یاینلانمیشدیر. قرنتین سیاسی خبر آغیرلیقلى اولدوغو، آذربایجان میلیلی حکومتی نین قرارلاری و فعالیتلرینی زنجانا یانسیتدیغی بیلینمکده دیر. بو دؤنمه چیخان دیگر تورکجه قرنتلر کیمی آذربایجان میلیلی حکومتی نین دوشورولمه سی نین آردیندان قاپادیلیمیشتیر (مجیدی ۲۶: ۲۰۰۳؛ روستموا ۱۱: ۱۹۹۳؛ جلیلی ۲۷: ۱۹۹۶؛ اوزون ۴۸: ۲۰۰۲)

وطن یولوندا قرنتی

۲-جی دونیا ساواشی سیراسیندا سوویتلر بیرلیگی نین گونئی ترکی آذربایجان اشغالیندا قیزیل اوردونون دستگیله ۱۹۴۲-۱۹۴۶ ایلرینده تبریزده تورک دیلینده چیخاریلان وطن یولوندا قرنتی نین رداکتورلوقونو قوزئی آذربایجانلی اؤدر اوغلو؛ ح. شاهگلدی؛ جعفر خندان و رضا قولی یف یاپمیشدیر. ۴ صحیفه ده، ۲۹۲۲۹ سانتی متر بویوتلاریندا اولان قرنت، ۲-جی دونیا ساواشی خبرلری، قیزیل اوردونون ظفرلری، قوزئی آذربایجان صنعت و بیلیم

جودت دؤنمی نین آیدین شخصیتلریندن اولموش، اردبیلده ایلك كز قرائتخانا، تئاتر سالونو و قورقوشون مطبعه سی تأسیس ائتمیشدیر. قزئت ۱۹۴۶ ایلینده قاپادیلیمیشدیر (مجیدی ۹۵: ۲۰۰۳؛ طباطبایی ۲۵۲: ۱۹۹۹؛ جلیلی ۹۳: ۱۹۹۶؛ روستموا ۴۶: ۱۹۹۳؛ اوزون ۶۰-۵۹: ۲۰۰۲).

جوانلار قزئتی

آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین گنجلر قولونون اورقانی اولاراق تبریزده تورکجه یایینلانمیشدیر. جوانلار هفته لیک قزئتی نین ایلك سایسی ۲۵ اردیبهشت (۱۵ مای) و سون سایسی آذر (دسامبر) ۱۹۴۶-۵۱ چیخمیشدیر. انور اوزون یانلیش اولاراق قزئتین ۱۹۴۲-ده چیخدیغینی یازمیشدیر. قزئت آذربایجان میلی حکومتی نین ییخیلماسیندان سونرا قاپادیلیمیشدیر (جلیلی ۹۳-۹۲: ۱۹۹۶؛ مجیدی ۹۵-۹۴: ۲۰۰۳؛ ابو ترابیان ۱۹۸۷؛ اوزون ۵۹: ۲۰۰۲)

آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده کیتاب یایینی

آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده تورکجه قزئت و درگی یایینیندا اولدوغو کیمی تورکجه کیتاب یایینیندا دا پاتلاما اولموشدور. گونئی آذربایجاندا چیخان کیتابلارین بؤیوک قیسمی یا تاماماً تورکجه چیخمیش، یا دا فارس دیلینده آذربایجانلا ایلگیلی اولموشدور. داها اؤنجه کی دؤنملردن فرقلی اولاراق تورکجه نثر ده شعرله یاناشی گلیشمه سورجینه گیرمیشدیر. ان اؤنملیسی ایسه ایلك مکتبلر اوچون "وطن دیلی" آدلی آلتی جیلد درس کیتابی نین یایینلانماسی دیر. بیرینجی صینیف اوچون حاضرلانمیش بیرینجی جیلدین ایلك بؤلومو سس و حرفلرین اؤیرتیمی ایله ایلگیلی دیر. ایلك درس "آ" و "ت" حرفلری نین یازیلیشیلا باشلار، "آت" و "آتا" کلمه لری اؤرنک گؤستریلیر و اوشاق ایلك درسدن اعتبارا جومله قورماغی و یازماغی دا اؤیرنیر. بو بؤلوم کیتابین ۴۷-جی صحیفه سینه قدر داوام ائدر.

جلیلی ایسه ۱۹۴۵-ده چیخدیغینی سؤیله مکده دیر. روستموا قزئتین بیرینجی سایسینی الده ائتدیغینی و اورادا ۱۹۴۳ ایل نین بلیرتیلدیغینی سؤیلر. قزئت ۲ صحیفه ده، ۳۶۸۲۲ سانتیمتر بویوتلاریندا اولوب آذربایجان ادبیاتی، وطن شعرلری و بعضی سیاسی قونولارلا ایلگیلی بیلگیلری ایچرمکده دیر (مجیدی ۵۹: ۲۰۰۳؛ روستموا ۸۱-۸۰: ۱۹۹۳؛ جلیلی ۵۳: ۱۹۹۶؛ اوزون ۶۲: ۲۰۰۲)

گونش درگیسی

گونش درگیسیله ایلگیلی ساده جه "آذربایجان دؤورو مطبوعاتی" کیتابیندا قیسا بیلگی بولونماقدادیر. درگی، سپتامبر ۱۹۴۶ ایلینده آذربایجان شاعیر و یازیچیلار جمعیتی طرفیندن تبریزده یایینلانمیش صنعت/هنر، توپلوم و تاریخ ایچریکلی بیر مجموعه دیر (روستموا ۲۱۴: ۱۹۹۳).

ندای گرگان قزئتی

توده پارتیسی نین گرگان کومیته سی نین اورقانی اولاراق احمد قاسمی طرفیندن گرگان شهرینده فارسجا و تورکمن تورکجه سیله یایینلانمیشدیر. ندای گرگان او دؤنمده تورکمنلر طرفیندن اؤز دیلرینده چیخان آز ساییدا قزئتلردندیر. قزئتله ایلگیلی داها چوخ بیلگییه اولاشیلا بیلمه میشدیر (ابو ترابیان ۱۹۸۷)

جودت قزئتی

ایلك سایسی مرداد (جولای-آقوست) ۱۹۲۷-ده اردبیلده حسن جودتین مودورلویونده چیخان جودت قزئتی ۱۹۳۸-ده قاپاتیلیمیش، بئش ایل سونرا غلامحسین حبیب اللهی نین مودورلویو و حسن جودتین باش یازارلیغیندا تکرار یایینا باشلامیشدیر. جودت قزئتی ایکینجی دؤنمده آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین اردبیل اورقانی اولاراق تورک و فارس دیلرینده یایینلانمیشدیر. قزئتین صاحیبی حسن

بیر میخ بیر نالی، بیر نال بیر آتی، بیر آت بیر مردی،
بیر مرد بیر ائلی قورتارار. قارا گونون آغ گونو ده وار.
قورخاق گونده یوز یول اؤلر، ایگیت عؤمرونده بیر یول
(ص. ۴۵).

"قوشلار" آدلی بیر شعرین سونوندا دؤرد کلمه‌نین
آنلامی وئریلمیشدیر: نئچون: نه اوچون؛ یوقسا: مگر؛
یاووق: یاخین؛ ساووق: سوپوق (ص. ۳۸). کیتاب "۲۱
آذر بایرامی" یازسییلا سونا چاتیر. متنده آذربایجان
میلی مجلسی‌نین قورولوش ایل دؤنومو
آنلاتیلدیقدان سونرا بئله یازیلیر:

آذربایجان بیزیم عزیز وطنیمیزدیر. بیز وطنیمیزی
سئویریک. آذربایجان میلی مجلسی بیزیم اومید
اؤیومیزدیر. میلی مجلسیمیز پایدار اولاجاق.
آذربایجان خالق اونون بایراغی کؤلگه‌سینده
همیشه‌لیک خوشبخت یاشایاجاقدیر (ص. ۸۶).

اوچونجو صینیف اوچون حاضرلانمیش درس
کیتابیندا نورمال متینلرله یاناشی حیوانلارین آدلاری
و بعضی بلیرگین اؤزلیکلرله ایلگیلی بیلگی
وئریلمکده‌دیر. مشروطیت انقلابی‌نین ایکی قهرمانی
اولان ستارخان و باقرخان تانیتیلیر. وطنله ایلگیلی
شعرلر یایینلانیر و "آز چوخا تابعدیر" دئییمیله
اوشاقلارا دموکراسی درسی وئریلیر. ۳-جو صینیف
درس کیتابی توپلام ۱۱۲ صحیفه‌دیر. کیتابین
دؤردونجو جیلدی الده ائدیله بیلمه‌میشدیر.

صینیف اوچون حاضرلانان ۲۴۴ صحیفه‌لی درس
کیتابی ترکی آذربایجانین مشهور شاعیری علی اکبر
صابرین تانیتیمیلا باشلار. کیتابین داوامیندا
گونئیلی-قوزئیلی ترکی آذربایجانین بؤیوک شاعیر و
یازارلاری تانیتیلماقدا، وطن و آنا دیلی سئوگیسیله
یازیلیمیش شعر و نثرلریندن اؤرنکلر وئریلمکده‌دیر.
کیتابین ۱۶۴-جو صحیفه‌سیندن اعتبارا "قونشو
خالقلارین معاصر ادبیاتی" باشلیق‌لی یئنی بیر بؤلوم
باشلار. بو بؤلومده روس یازارلاریندن ماکسیم گورکی،
فارس شاعیر و یازارلاریندن م.ت. ملک‌الشعرا، کورد
شاعیرلریندن هژار شرفکنندی، ارمنی شاعیرلریندن

آذربایجان معاریف ناظیرلیگی طرفیندن حاضرلانان
بو کیتابدا ایشله‌دیلمن جومله‌لرین سئچیمینده ده
دوبارلی لبق گؤستریلیمیش، هم آتاسؤزلری و دئیملر،
هم ده آذربایجانلا ایلگیلی بیلگی وئریلمیشدیر.
اؤرنکین:

شهریمیزه هله چوخ مکتب لازیم‌دیر (ص. ۳۳)؛ ائل
گوجو، سئل گوجو (ص. ۳۹)؛ چالیشقان آدام ضرر
چکمز (ص. ۴۲)؛ ذاکر ترکی آذربایجانین بؤیوک
شاعیری‌دیر. (ص. ۴۳)؛ من آذربایجاندا یاشاییرام.
(ص. ۴۳)؛ صبر ایله حلوا پیشر ای قورا سندن –
بسله‌سن آطلاس اولار توت یارپاغیندان (ص. ۴۵)؛
دالیدان آتیلان داش توپوغا دگر (ص. ۴۶)؛ ظلمله آباد
اولان، عدل ایله بریاد اولار (ص. ۴۶).
کیتابین ۲-جی بؤلومو متن اؤرنکلریندن عبارت‌دیر.
متنلر شعر و نثر، قیسا حیکایه‌لر و یا تاپماچار

شکلینده وئریلمیشدیر. آتاسؤزلری‌نین سئچیمینده ده
دقت گؤستریلدیگینی اؤرنکلردن آنلاماق مومکوندور.
نه تۆکرسن آشیاو او گلر قاشیغیوا؛ قونشویا اومود اولان
شامسیز یاتار؛ اؤزو ییخیلان آغلاماز؛ آتیلان اوخ گئری
قاییتماز؛ دوستون مین ایسه آز، دوشمنین بیر ایسه
چوخدور (ص. ۵۹)؛ تک الدن سس چیخماز؛ قورد
توکونو دگیشر، خاصیتینی دگیشمز؛ وجدانی
اولمایانین، ایمانی دا اولماز (ص. ۶۵)

ایکینجی کیتاب "بیرینجی درس گونو" درسلیله
باشلار. ۹-جو درسدن اعتبارا درس‌لرین سونوندا
ایلگیلی سواللار یازیلیر. اوشاقلارا رسیم چیزمه و ال
ایشلری اؤیره‌دیلیلر. آتاسؤزلری و دئیملر ۲-جی
کیتابدا دا اؤنملی یئرله صاحیب‌دیر:

افندی‌یوا (۱۹۴۶). صحنه گریمی (جوان اکتیورلارا کؤمک)، مدنیت ائوی یاپینلاری، تبریز.

رضا رسول (۱۹۴۶)، وفا، یابانجی دیلدرده ادبیات نشری، باکی.
اساسنامه و نظامنامه انجمن ادبی آذربایجان، (ی.ی.ی.)، تبریز، ۱۹۴۶.

آذربایجان میلی حکومتی دؤنمی تور کجه‌سی نین اؤزلیکلری

داها اؤنجه‌کی بؤلوملرده ده گؤرولدویو اوزره گونئی آذربایجاندا مشروطیت دؤنمی و پهلوی اؤنجه‌سی تور کجه‌سی نین دورومو چوخ دا ایچ آچیجی دئییل. تور کجه‌نین یاسال اولاراق تاماما سربست اولماسینا رغما، رسمی آلانلاردا فارسجا ایشله‌دیلمیش و تور کجه حیاتی نی داها چوخ دانیشما و شعر ساحه‌لرینده قورویابیلیمیشدیر. او دؤنمده بارماق سایسی قدر چیخان تور کجه و یا تور کجه-فارسجا قزئتلرین ده عؤمرو چوخ قیسا اولدوغوندان خالقین اوزرینده سورکلی بیر ائتکیسی اولمامیشدیر. آذربایجانلیلارین اؤز دیل و کولتورلرینه دویارسیزیغی، قاجارلارین حاکیمیتی اینگیلیزلرین باسقیسی ایله رضا شاها دئور ائتمه‌سی و دولایسییلا آشیری فارس میلیتچیلیگی نین گوجلنمه‌سی سونوجوندا تور کجه یاساق بیر دیل حالینا گلدی. یاخلاشیق ۱۵ ایل سورن بو یاساک دؤنمی ۲-جی دنیا ساواشی نین

اوهانس گوگاسیانین تانیتمی و اثرلریندن اؤزکلر وئرلیمیشدیر. کیتاب ناگیللار، تاپماچار و سؤزلوکله سونا چاتیر.

داها اؤنجه ده سؤیلندیگی کیمی، وطن دیلی درسلیکلری ایله یاناشی آشاغیداکی درس کیتابلاری دا آذربایجان میلی حکومتی نین معاریف ناظیرلیگی طرفیندن یاپینلانمیشدیر:

اکابیر اوچون درس کیتابی. معاریف ناظیرلیگی، تبریز ۱۹۴۶، ۶۴ ص.

جوغرافیا، بئشینجی کلاس ابتدایی صنیف اوچون. معاریف ناظیرلیگی، تبریز ۱۹۴۶، ۱۱۴ ص.

مختصر دنیا تاریخی، بئشینجی ابتدایی کلاس اوچون. معاریف ناظیرلیگی، تبریز ۱۹۴۶، ۶۴ ص.

وطن دیلی، ادبی قرائت کیتابی، آلتینجی ایتیدایی کیلاس اوچون. معاریف ناظیرلیگی تبریز، ۱۹۴۶، ۳۰۰ ص.

۱۹۴۱-۴۶ یللرینده گونئی آذربایجاندا اؤزلیکله تور کجه چیخان کیتابلارین ان اؤنملی کرونولوژیک اولاراق بونلاردیر (موسوی ۱۹۹۴؛ حبیبی ۱۹۹۷؛ مشکور ۱۹۹۶).

ادبی اثرلر (شعر و نثر توپلوسو)، (ی.ی.ی.)، تبریز، ۱۹۴۱. اعتماد م. مهدی، نهار وعده‌سی، (ی.ی.ی.)، تبریز، ۱۹۴۳. ب. م.، اوباشدان خوروزو، (ی.ی.ی.)، تبریز، ۱۹۴۳.

جلیل محمد قولیزاده، ایران-سوویتلر بیرلیگی کولتورل ایلیشکیلر جمعیتی یاپینلاری، تبریز، ۱۹۴۴.

عذاری، حسن (۱۹۴۵). تورکی تصنیفلر، به ضمیمه خودآموز و طرز کوک تار و دستگاهها، چمن آرا یاپینلاری، تبریز.

شاعیرلر مجلسی، شاعیرلر مجلسی یاپینلاری، تبریز، ۱۹۴۵. دیوان حیران خانیم، ایران-سوویتلر بیرلیگی کولتورل ایلیشکیلر جمعیتی یاپینلاری، تبریز، ۱۹۴۵.

روستم، سلیمان (۱۹۴۵)، شاعیرین سسی، یابانجی دیلدرده ادبیات نشری، باکی.

دیوان معجز شبستری، ایران-سوویتلر بیرلیگی کولتورل ایلیشکیلر جمعیتی یاپینلاری، تبریز، ۱۹۴۵.

فدایی (۱۹۴۵). بختیارنامه، ایران-سوویتلر بیرلیگی کولتورل ایلیشکیلر جمعیتی یاپینلاری، تبریز.

اؤزلیکله قوزئی آذربایجان قاینقلاریندان فایدالانیلمیشدیر.

آذربایجان میلی حکومتی دؤنمی یازیلی تورکجه‌سینده آغیز اؤزلیکلی اورتان قالخماقدا، آنجاق گنل اولاراق گونئی آذربایجان تورکجه‌سی نین بعضی اؤزلیکلی گؤرولمکده دیر.

“عرب الیفباسی بعضی رفورملار یاپیلاراق تورکجه‌یه داها اویغون بیر حالا گتیریلیمیشدیر.

نازال ان (η) /یئرینی نورمال ان /یه بوراخمیشدیر. "جومله‌لرده نقطه، ویرگول اشاره‌لری ایشله‌دیلیمیش، اسکیدن ایشلنن فارسجا تاملامالار ان آز سویه‌یه دوشورولموشدور. اسکیدن /یا/ حرفی ایله گؤستریلن 'é' سسی اوچون /ئا/ حرفی ایشلمگه باشلامیش، آنجاق بعضا هر ایکیسینه ده (آیشقانلیقدان اولسا گرک) راستلاماق مومکوندور.

درس کیتابلاریندا /ئا/ حرفی نین ایشله‌دیلیمه‌سینه اهمیت وئرلیدیگی گؤرولمکده دیر. عرب- فارس کؤنلی کلمه‌لرین اوریژینال املاسی قورونموشدور.

ؤ/ سسی اوچون کلمه باشیندا /ئو/ کلمه اورتاسیندا ایسه /ؤ/ حرفی سئچیلیمیش و درس کیتابلاریندا اویغولانمیشدیر.

ج. پیشه‌وری نین یازیلاریندا گله‌جک زامان ۳-جو شخص چوخلوغوندا /-یک/ اکی یئرینه اسکیدن

ایرانا سیچراماسی و ایرانین متفیقلر طرفیندن اشغال ائدیلمه‌سیله سونا چاتدی. گونئی آذربایجان آیدینلاری گئچمیشده کی خطالارینی تلافی ائتمک آماجی ایله فعالیتله باشلادیلار. تورکجه‌نین آذربایجان اوچون گرچکدن اولوم و قالیم مسئله‌سی اولدوغونو آنلایان آیدینلار، وار گوجلریله تورکجه‌نین رسمی‌لشمه‌سی اوچون چابا گؤستره‌رک، اونلارجا تورکجه قزئت، دئرگی و کیتاب یاپینلاماغا باشلادیلار. مطبوعاتدا و نشریاتدا ایشله‌دیلن تورکجه اصلینده مشروطیت دؤنمی تورکجه‌سی نین داوامی دئییلدی. چونکو آذربایجان تورکجه‌سی ایراندا یاسقلاندیگی حالدا، قوزئی آذربایجاندا گلیشیمینی سوردورمکده دیدی و گونئی آذربایجان آیدینلاری تورکجه‌نی بوراخدیقلاری یئردن دئییل (۱۹۲۵)، قوزئی آذربایجاندا گلیندیگی نقطه‌دن باشلایاراق داوام ائتدیردیلر. بونا بنزر دوروما ایران اسلام انقلابیندان سونراکی دؤنمده ده راستلانماقدادیر. گونئی آذربایجان آیدینلاری نین بو ساحه‌ده کی باشاریلاری بئله آچیق‌لانابیلر:

۱. آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده چیخان تورکجه کیتاب و قزئتلرین نشرینده قوزئی آذربایجان تورکلری نین یاخیندان و اوزاقدان رولو اولموش و قوزئی آذربایجان تورک ادبی دیلی نین یایغینلاشماسیندا ائتکیلی اولموشدور.

۲. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی نین قوروجولاری و گونئی آذربایجاندا تورکجه قزئت بازارلاری نین بیر چوخو بیر سوره قوزئی آذربایجاندا یاشامیش، آذربایجان ادبی دیلینی بللی بیر اؤلچوده اؤیرندیکن سونرا گونئی آذربایجانا دؤنه‌رک قزئته‌چیلیک و یاینجیلیق فعالیتینه باشلامیشلاردیر. بو خصوصدا آذربایجان میلی حکومتی باش ناظیری و آذربایجان قزئتی نین باش یازاری ج. پیشه‌وری ان گؤزل اؤرنکدیر.

۳. آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده تورکجه بیلینچلی بیر شکیلده اؤیرنیلیمگه باشلامیش و

آقای محمد باقر حسینی شهری، خیابانی مدرس‌س‌سی‌نین معلمی، بازرسی اداره‌سی‌نین وئردیگی گزارشه گوره، سیز تدریس ایشیزی جدیتله باشا آپاریب کامل علاقه ایله انجام وظیفه ائدیرسیز. بونا گوره وزارت سیزدن بو وسیله ایله قدردانلیق ائلیز.

آذربایجان معارف و اوقاف وزیری- بی ریا

قاینق: تورک بیلگی کانالی

قاینقلار:

- (1945) وطن دیلی درس کیتابی، ۶-۱ جی جیلد، تبریز.
 (1945-1946) آذربایجان قزئی مختلف ساییلار، تبریز.
 (2003) ترکی آذربایجانی درگیسی، سای ۱، پاییز، تهران.
 ابوتربیان، حسین (۱۹۸۷). مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶، اطلاعات یایینلاری، تهران.
 اوزون، انور (۲۰۰۲). گونئی آذربایجان باسین تاریخی، تورک اوجاغی ترابزون شعبه‌سی یایینلاری، ترابزون.
 بایرامزاده، ص. (۱۹۸۹). ایران حاکیم دایره‌لری‌نین جنوبی آذربایجان معاریفی و مدنیتی ساحه‌سینده‌کی سیاستی (۱۹۴۷-۱۹۷۸). جنوبی آذربایجان تاریخی مسئله‌لری، علم یایینلاری، باکی.
 جلیلی، سعید (۱۹۹۶). دانشنامه مطبوعات آذربایجان، مهد آزادی یایینلاری، تبریز.
 رحیملی، اکرم (۲۰۰۳). گونئی آذربایجاندا میلی دموکراتیک حرکات (۱۹۴۶-۱۹۴۱)، MEQA یایینلاری، باکی.
 روستموا، س. (۱۹۹۳). آذربایجان دؤوری مطبوعات، آذربایجان علملر آکادمیسی یایینلاری، باکی.
 طباطبایی، م.س. (۱۹۹۹). راهنمای مطبوعات ایران (۱۹۲۵-۱۹۷۸). مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، تهران.
 فاوست، لوئیس (۱۹۹۴). ایران و جنگ سرد، چنوبرن: کاوه بیات، مطالعات سیاسی و بین‌المللی یایینلاری، تهران.
 گوکداغ، آدسیز ب.؛ هیئت، محمدرضا (۲۰۰۴). ایران تورکلرینده کیملیک مسئله‌سی، بیلگ درگیسی، سای ۸۴-۵۱: ۳۰، احمد یسوی اونیرسیته‌سی یایینلاری، آنکارا.
 مجیدی، موسی (۲۰۰۳). تاریخچه و تحلیل روزنامه‌های آذربایجان (۱۳۸۰-۱۳۳۰). کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران یایینلاری، تهران.
 مرادی، علی (۲۰۰۳). از زندان رضا خان تا صدر فرقه دموکرات آذربایجان، اوحدی یایینلاری، تهران.
 مصطفایف، ودادی (۲۰۰۰). جنوبی آذربایجان: میلی شعور، مرتضوی مطبعه‌سی، کؤلن.
 هیئت، جواد (۲۰۰۱). تاریخ زبان و لهجه‌های ترکی، پیکان یایینلاری، تهران.
 وطن‌دیلی: ادبی قرائت کیتابی، ۶-۱-جی‌ابتدایی کیلاس اوچون (سیرایلا ۸۲، ۸۷، ۱۱۲، ۱۸۳، ۲۴۴، ۳۰۰ صحیفه).

www.TURANIAN.BLOG.IR

<https://www.sorgulamazamani.com> قاینق

آذربایجان تورکجه‌سینده و گونوموز تورکیه تورکجه‌سینده ایشله‌دیلم / ایزا / اکی‌نین ایشله‌دیلمیگینی گوروروک: گوره‌جگیز (آذربایجان قزئی، سای ۶)؛ ائده‌جگیز (آذربایجان قزئی، سای ۱۸). آذربایجان میلی حکومتی دؤنمینده یالیز کیتاب و قزئت دئییل، رسمی مکتوبلار و بلگه‌لر ده تورکجه یازیلیمیشدیر. بورادا او دؤنم تورکجه‌سی‌نین باسین، یایین و رسمی مکتوب و بلگه‌لرده‌کی ایشله‌نیشینگی گؤستریمک آماجی ایله بیر نئچه اؤرنک وئرمک ایسته‌ییریک:

بیرینجی اؤرنک:

...دیلمیز خلقین یاراتدیگی داستانلار، ضرب‌المثللر، حکایه و ناغیللار واسطه‌سیله دونیانین ان بؤیوک دیلری ایله رقابت ائده بیلر؛ شاعرلریمیز، ادیب‌لریمیز بو دیل واسطه‌سیله اؤز احساساتلارینی و اؤز هنر و صنعتلرینی وجودا گتیریب خلقین نظیرینی جلب ائده بیلرلر.

بیزیم وظیفه‌میز اونو گئنیشلندیرمک، اونو معاصر حالا سالماق، اونون گؤزللیکلرینی، اینجه‌لیکلرینی توز توپراق آراسیندان چیقاریب تمیز و عالی بیر ظرف ایچریسینده خلقه تقدیم ائتمکدن عبارت‌دیر (آذربایجان قزئی، سای ۱).

ایکینجی اؤرنک:

بیر گون معلم شاگردلری شهردن کنارا گزمگه آپاردی. معلمین تاپشیریغی ایله شاگردلر مختلف جور داشلار ییغدی‌لار. معلم داشلارین برک-بوشلوغونو یوخلاتدیردی. داشلارین بعضیسی برک، بعضیسی بوش ایدی. داشلارین رنگینی سوروشدو. هره الینده‌کی داشین رنگینی دئدی. شاگردلر داشلارین مختلف رنگده اولدوقلارینی دا اؤیرندی. معلم شاگردلردن داشین نه‌یه لازیم اولدوغونو سوروشدو... (وطن دیلی، ۳-جو صنیف درسیگي).

اوجونجو اؤرنک:

ایراندا سوویت دئستکلی ایکی جوهوریت پروژه سی

سامیر بابا اوغلو

روسیا'داکی ۱۹۱۷ شوبات دئوریمی'دئن سونرا یینئ
ایرانلی ایشچیلترین اؤندئرلیغیندی' باکو'ده" عدالت
پارتیسی "کوردو و پروگرامینی آذربایجان
تورکچئسیندی و فارسچا یایینادی. بولشئویکلترین
باسکیلاریلا هوممت و عدالت پارتیلترین نین بیر
کیسمی باکو'یو تترک اندئرک ایران'ا کاجتیلار.

ایلیک سوسیالیست دئولت دئئئیمی: گیلان

سوویت جوهوریئتی

ایران'ین اینگیلیز نوفوذ آلانیندا اولان گونئیدئکی
گیلان بؤلگئسی ۱۹۱۶ ییلیندان بئری "جئنگلی"
لیترین ائیلیندی. جئنگلی حارئکتی (اورمان
حارئکتی) ایران'داکی اینگیلیز وئ چارلیک
روسیا'سی سؤموروسونئ کارشی چیکان
ایسلامبیرلیکچی، میلیئتیچی، آنتی-ئمپئریالیست،
آنتی-فئودال بیر سیلاحلی اؤرگوتتو. سوسیالیست
اولماماسینا، حاتتا کوچوک-بورژواو یؤنئتیمی و دینی
چئورلئری دئ یاکین اولماسینا راغمئن ۱۹۱۹'دان
سونرا روس بولشئویکلئر بو حارئکتلی ایلیکلئمئیی
باشلادیلار. حارئکتین باشینداکی میرزا کوچک خان
دینی اغیتیم آلمیش بیر موللایدی.

۲۸ نیسان ۱۹۲۰'دئ باکو'یو ایشغال ائدن کیزیل
اوردو، ۱۸ مایس'تا گیلان'ا گیرئرک گیلان'ین آنا
لیمانی انزلی ایله رشت دن اینگیلیزلئر کوردو.

جئنگلی هارئکتی، سوویت فیلسو کوموتانی
راسکولنیکو'لا تئماس کوراراک ۴ هازیران
۱۹۲۰'دئ میرزا کوچک خان اؤندئرلیغیندی گیلان
سوویت سوسیالیست جوهوریئتی'نی کوردولار. ۱۶
گون سونرا گیلان'دا ایران کومونیسٹ پارتیسی دئ
کوردو.

۱۹۲۱ ییلی نین مارت آییندا اینگیلیزلئر
سوویتلترین آنلاشماسی سونراسی، سوویتلئر
گیلان'داکی یؤنئتمدن دئستئغینی چئکتی و ۱۶
ایلیک سئروون بؤلئجی سون بولموش اولدو.

۱۹۰۴ ییلیندا باکو ده روس سوسیال دئموکرات
ایشچی پارتیسینه باغلی بیرکاج ایرانلی "ایچتیمایون-
عامیون" آدی ایله ایلیک مارکسیست هوجریی
کوردو. باکو'دئ اؤرگوتلئنن ایلیک ایرانلی
مارکسیستلئر تئبریز، تهران، ایصفاهان، مشهد گیپی
بویوک شئهرلره دؤنئرک قاجار حانئدالیغی'نا
کارشی اولکه دئکی توپلومسال آیاکلانمای و
موحالیفلئر اؤرگوتلئمئیه باشلادیلار.

ایران'دا سوسیالیست دوشونجئنین اورتایا چیکماسی
و توپلومساللاشما سورئجی ۲۰'نجی یوزییلین باشیندا
باکو'یئ پئترول سانایعسیندی چالیشمایا گیدئن
ایرانلی ایشچیلئر سایه سینده اولموشتور. ۱۹۰۵
ییلیندا پئترول سانایعسیندی چالیشماک ایچین
کافکاسیا'یا گئچجی اولاراک گؤچ ائتمیش ایرانلی
ایشچی و کؤیلولترین سایسی نین ۱۰۰ بین
جیواریندا اولدوغو تاحمین ائدیلیور.

باکو'دئکی پئترول ائندوستریسی، اون بینلئرجه
ایشچی نین اولکه یه گئلئمئسینه یول آچمیشتی.

۱۹۰۴ده باکوده کورولان ایلیک سوسیالیست
موسلومان پارتیسی "هوممت" ین یؤنئتیچی
صینیفی آذربایجانلی آیدینلاردان اولوشسا دا پارتی
نین سوسیال تابانینی ایرانلی و آذربایجانلی تورکلر
اولوشتورویوردو. هوممت پارتیسی، بولشئویک روس
سوسیال دئموکرات پارتیسی'نین بؤلگئدئکی
تئمیلجیسی اولاراک گؤرونسئ دئ میلیئتیچی
چیزگیسی اونو روس بولشئویکلتریندن
آیریشتیریوردو.

فعالییئتلیرىنى دئ يانسیدىغى ایچین، فعالییئتلیئر
بیر سوره سونرا آسکییا آلیندی. ایلك اولاراک " واطان

یولوندا "گازتئسى کاپاتیلدی و باغیرووون
گؤندردیغی هئیئت گئری چاغریلدی.

۱۹۴۴ دئن اعتبارئن آلمان-سوویئت جئپه سیندی
ساواشین سئیری نین سوویئتلیئر لئهیینی
دئغیشمئسى، سوویئتلیئرین تئکرار گونئی آذربایجان
یؤنئلمئسینی سئبب اولدو. SSCB حالک
کومیسئرلیرى باشکانی مولوتوون ائمرییلی
سوویئتلیئرین ایران داکى دیپلوماتیک
تئمئشیلجیلیکلئرینی آذربایجان دان ۱۴ کیشی
آناناراک یئرلی حالکلا دیل و ائتتیک بیرلیکتئلیغین
ساغلانماسینا چالیشیلدی و کادئملی اولاراک روس
دیپلوماتلار گئری چئکیلدی.

مولوتوون ائمرییلی آیرجا داها اؤنجی کاپاتیلیمیش
گازتئلیئر تئکرار فعالییئتئ باشلادی و " شاهین "،
آذربایجان "، " سیتاره آذربایجان "، " خبر نو "،
یومروک "گیبی ایلاوی گازتئلیئر دئ چیکاریلمایا
باشلاندی، " واطان یولوندا "گازتئسى تئکرار فالییئتئ
گئچتی. ۱۹۴۱-۱۹۴۵ ییللاری آراسیندا ایران دا
سوویئت دئستئکلی ۲۱ فارکلی ایسیدئ گازتئئ نین
باسیلدیغی بیلینیور. سوویئت دئستئکلی گازتئلیئرلی
بیرلیکتئ سید جعفر پشوری نین چیکاردیغی " آژیر
" ایسیمی گازتئئ ده ایران لی تورکلئر آراسیندا
کومونیست ایدئولوژی نین یایلماسیندا اؤنئملی گؤرؤ
اوستلئشمیشیر.

لئنینین ائمرییلی کیزیل اوردوون گیلان دان
آیریلماسی نین هئمئن آکابیندی آلبای ریزا
اؤندئرلیغیندئکی ایران سیلاحلی گوجلئری گیلان
گیردئ. آلبای ریضانین بیرلیکلئرینی تئسلیم اولمای
رئددئئن میرزا کوچک حان بیرکاکچ گون سونرا
اورماندا دونموش حالدی بولوندو و کافاسی
کئسیلئرئک تهران سوکاکلاریندا تئشهیر ائدیلدی.

گونئی آذربایجانا کومونیزمین ایجرایی و پروپاگاندا

۲۰نجی یوزییلدا ایران داکى آذربایجان تورکلئری نین
اؤزگورلوک موجدئلئلیرى فارکلی سوسیال وئ سیاسی
سئببلردئن اورتایا چیکمیشیر. ۱۹۰۵-۱۹۱۱ ییللاریندا
مئشروتئ هارئکتئ اؤنجولئریندئن سئتتار هان وئ شئیپه
موحاممئد هیبابانی نین ایران آذربایجانلیلارین سیاسی
وئ کولتورئل هاکلاری ایچین وئردیغی موجدئلئ ایچ
دینامیکلئرلی ایلیشکیلی اولسا دا، ۱۹۴۶ دا سید جعفر
پیشئواری وئ آرکاداشلاری نین آذربایجان حالک
هوکومتئ نئزدیندی وئردیغی موجدئلئ داها چوک دیش
دینامیکلئرلی آلاکالییدی.

سوویئتلیئرین ۱۹۴۱ دئ ایران ا گيرمئسى ایلی بیرلیکتئ
سوویئت سوسیالیست جومهورییئتلیئر بیرلیغی (SSCB)
مئرکزى کومیتئ کاراریلا کوزئیدئکی آذربایجان
آراجیلیغیلا کومونیزم پروپاگانداسی دا ایجرای ائدیلمئ
باشلاندی. ایران آذربایجانین "میلی، کولتورئل و
سیاسی جانلنماسی " ایچین دؤنئمین آذربایجان
کومونیست پارتئ سئرکئترئری میرجعفر باغیرووون
دیرئکتیفلیریله ایران ا هئیئتلیئر گؤندئریلدی.
سوسیالیست ایدئولوژیگی ائمپوزه ائتمک ایچین باسین
یایین فعالییئتلیئر باشلاتیلدی.

" واطان یولوندا "، " کیزیل عسکر " گیبی سوسیالیست
گازتئلیئر، کیسا سورئده ایران دا باسیلان دیغئر دئرگی و
گازتئلیئر گئردئ بیراکاراک گونلوک ۱۵ بین تیراؤلا
آذربایجانلی تورکلئرین یوغون یاشادیغی تبریز، رشت،
اورمیة گیبی بویوک شئهیرلئرده داغیتیلما یا باشلادی.
سوویئت مئرکزى کومیتئ نین ایران داکى یئتکیلی
تئمئشیلجیسی اسمیرنوو لا باغیروو آراسینداکی
آنلاشمازلیک گونئی آذربایجان داکى سوویئت

آراچ اولاراک دین و دیل

سوویتلئر گونئی آذربایجان اؤنئلیک پولیتیکالاریندا دینی ده آراچ اولاراک کوللانماکتان کاجینمامیشلاردی. آذربایجانلی دین آداملاری نین گونئی اؤنئلیک گوندئرلئرئک جامیلئرئ آذربایجان تورکچئسیندی حوطبئلئر وئرئمسی بو پولیتیکانین بیر پارچاسیددی. ۱۹۴۴د سسعب مئرکزئی کومیتته طارافیندان تئکرار آچیلان کافکاس-اؤتئسی موسولمانلاری دینی ایدارئسی نین باشیندا بولونان شیخ الاسلام آغا علیزاده، گونئی آذربایجانلی دینی اوتوریتئلرئ باغلانتی کوراراک، ۱۹۴۵ین ماییس آییندا گونئی دئکی جامیلئرئ آذربایجان تورکچئسیندی حوطبئلئر وئریمیشتیر.

بونون یانیندا سوویتلئر گونئی آذربایجان دا آذربایجان تورکچئسیندی ائغیتیم وئرئن اوکوللار، کولتور مئرکزئلری، حاستانئلئر، تیجاری-انکونومیک مئرکزئلئر کوراراک پروپاگاندا یا حیز وئرديلئر. تبریز دئکی سسعب باشکونوسولوسلوغو چئشیتلی تئبلیگات آراچلاری یا گونئی سسعب کاتمایاجاکلاری کونوسوندا حالکی ایناندرمایا چالیشییورلاردی.

گونئی آذربایجان دا حالکین سوویتلئر اؤنئلیکلئرینی موسپئت باکاماسی نین ائن اؤنئملی سئببئی ایران مئرکزئی حوکومئتی نین گونئی اؤلان سورومسوز پولیتیکالارییدی.

گونئی تورکلرین ائن بویوک سیکینتیسى اؤلان یوکسوللوک و ائغیتیم کونوسوندا مئرکزئی حوکومئتن هیچیر گیریشمدی بولونماماسی، بو بوشلوغو سوویتلئر اؤنئلیک دولدورماسی ایچین فیرصات یاراتیوردو.

آذربایجان حالک فیرکاسی نین کورولماسی ایران مئجلیسی ایچین ۱۹۴۳ده یاپیلان سئچیملئرئ گونئی آذربایجان دان ایچلئریندی سید جعفر پیشوری نین دئ اولدوغو ۹ کیشی میللت وکیللیغینی کازانسا دا، مازباتالاری ۱۹۴۴ ییلیندا ایپتال ائدیلدی.

سوویتلئرئ یاپیلان گؤروشمئلئر سونراسی سید جعفر پیشوری ۳ ائیلول ۱۹۴۵دئ آذربایجان دئموکراتیک فیرکاسی نی (ادف) کوردو. آدف نین ایلك بئیاننامه سینده آذربایجان اؤنئلیکلی وورگولاناراک اونون ایران دان آیریلما یا جافی، باشکا بیر اولکئیه ایلحاک ائدیلمئییجئغی ده بئلیرتیلدی وه تورکچئی ائغیتیم، ائیلئت

انجومئتلئرئ نین اولوشتورولماسی، یاسادیشی وئرگیلئرین کالدیریلماسی، ایران مئجلیسی نئدی آذربایجانلی تورکلئرئ ۲۰ کیشیلیک میللت وکیللیغی کونئنئزانی آچیلماسی گیبی بیر تاکیم طالعپئلئر سئسلئنديریلدی.

آدف نین کورولماسی وئ حیزلا گولئئمئسی ایران حوکومئتی و اینگیلزلئرئ یگیدن یگیبی راحتسبز ائدئرکن کورت گروپلارین دا عاینی شئکیلده اؤزئرکلیک طالعپئلئرینی سئسلئنديرئمسی سئبب اولدو. کورت عاشیرت لیدئرلئرئ ایران داکی سوویت هئیتلئرینی میرجعفر باغیرووون عاینی شئکیلده اونلارلا دا ایلگیلئنمئسی ایچین طالعپئلئرئ بولوندولار.

کاسیم آییندا آذربایجان اولوسال مئجلیسی اولوشتورولدو و سئچیمئلر یاپیلدی. سوویت یئتکیللیریله یاپیلان اوزون پازارلیکلار سونوجو ۱۲ آریک ۱۹۴۵ده (ایران تاکومیمی ۲۱ آذر ۱۳۲۴) آذربایجان میلی حوکومئتی نین کورولدوغو ایلان ائدیلدی.

۱۲ آریک ۱۹۴۵دئ پیشوری میلی حوکومئتی ن کورولماسینی ایلان ائتتیکئن سونرا یئرلی سیلاحلی بیرلیکلر اؤلان "فئدایئلر" چوک کیسا سورئدی بؤلگئندی کونترولو ائلئ گئچیردیلئر. آدف ایران تاریحینده ایلك توپراک رئفورمونو گئرچئکلئشتیرئرئک دئولئتین توپراکلارینی چیفتچیلئر آراسیندا پایلاشتیردی. ایران تاریحیندی ایلك دئفا اولاراک کادینلار اوی کوللانما حاککینا صاحیب اولدولار. حوکوک سیستئمیندی دئغیشیکلیک یاپیلاراک، بئدئئسل جزالاندرما کالدیریلدی. یئرئل یؤنئتمیم تئشکیلاتلاری اولوشتورولدو، ایش یاساسی چیکارتیلدی.

ییللاردر مئرکزئی حوکومئتن اوونئ ائولات موعامئلئسی یاپتیغی تبریز جیدی دئغیشیمی اوغرادی، تئمیزلیک حیدمئلئرئ، آسفالتلار چالیشمالاری یاپیلدی.

سسعب بیرلیکلئرئ نین آیریلماسی و ایران اوردوسونون کاتلی عامی

ایران باشباکانی احمد قوام نین اینگیلئرئ و آمریکا نئزدیندی اولوسلاراراسی پلانفورمدا سوویت یؤنئتمی نین تاورینا کارشی یاپتیغی مانعورالار و اؤزئللیکلی آمریکا یؤنئتمی نین باسکیسی سونوچ وئردی و سوویت

آذربایجان حالک حوکومتی^۱ نین داغیلماسی سونراسی باکوئی کاجان پیشوری، آذربایجان کومونست پارتی سنکرتئری میرجفر باغیروو آراجیلیغیلا سورنکلی سوویتلر^۲ نین گونئی آذربایجانلیلارا سیرت چئورمئسیندن یاکیندی و بو راحتسیرلیغینی چئشیتلی آراچلارلا سوویت یئتکیلیئرینی ایلنتتی. سوویت یئتکیلیئر پيشوری^۳ دئن کورتولماک ایچین ۱۹۴۷ ییلی نین مایس آییندا آرابا کازاسی پوسو وئردیکلری بیر سویکاست تئرتیپلندیلر. گنجهدن یئولاخا یولا چیکاجاک اولان پیشوری^۴ یئ تحصیص ائدیلمن آرابا بیر گون اؤنجدن بیلینمئش بیر سئپتن آریزالانمیش، اونون یئرینی "فورد" مارکا باشکا بیر آراچ آبارلانمیشتی. ایلگینچتیر، پیشوری ایچین آیارلانان آرابانی نین شوفورونون ایران تاشناک پارتیسی باشکانین اوغلو گارنیک مئلیکیان اولدوغو سونراکی سورچتی اورتایا چیکمیشتی. آغیر شکیلدی یارانان پیشوری حاستانئیی گوتورولموش، حاستانئدی تئجربت ائدیلمیش، سونرادان اولدوغو آچیکلانمیشتی.

آذربایجان کومونست پارتی سنکرتئری میرجفر باغیروو^۵ ن ۱۹۵۶^۶ دا محکمئدی وئردیغی ایفانئدی، پیشوری^۷ نین اولوم امری نین "یوکاریدان" گئلدیغینی ایتیراف ائتتیغی ایدیعا ائدیلیبور.

ایکینجی دنیا ساواشی^۸ ندان گالیپ چیکان SSCB، سینیرلارینی داها دا گئنیشلتمک و ایران^۹ نین کوزئی پئتروللرینی صاحب اولماک ایچین هئم آذربایجان حالک حوکومتی^{۱۰} نی، هئم دئ ماهاباد کورت جومهوریئتی^{۱۱} نی ایران^{۱۲} و اینگیلیز لئری^{۱۳} کارشی بیر "سوپا" اولاراک کوللانمایا چالیشسا دا باتی^{۱۴} دان گئلتن توپئکون باسکیلار بوغون اغئرئک بونو سونونا کادار باشامادی. آذربایجان حالک حوکومتی وئیا تاریخ کیتاپلاریندا^{۱۵} "۲۱ آذر حاراکاتی" اولاراک آنیلان بو گیریشیم هئر نی کادار سوویت دئستکلی بیر گیریشیم اولاراک گورونسئ دئ گونئی^{۱۶} دئ ییللار دیر توم کولتورل، سوسیال وئ سیاسی حاکلاردان ماحروم اولاراک یاشایان آذربایجان تورکلئری و کوزئی^{۱۷} دئ باغیمسیر آذربایجان جومهوریئتی^{۱۸} نین یاشایان تورکلئر ایچین سایگییلا آنیلان بیر گیریشیم اولاراک حافیظالاردا یاشامایا دئوام ائدیبور.

یازینین لهجه سی تورکیه تورکجه سی دیر

بیرلیکلئری کادئمئلی اولاراک ۲۶ مارت ۱۹۴۶^{۱۹} دان اعتبارن گونئی آذربایجان^{۲۰} دان چئکیلمئی باشلادیلار. ۱۳ حازیران ۱۹۴۶^{۲۱} دا سید جعفر پیشوری ایلی ایران باشباکان یاردمجیسی آراسیندا ایضالانان آنلاشmada آذربایجانلیلارین طالعیئرینی دیککاته آلان و سورونلارین کیسا سورئدی چؤزولمئسی یؤنونه آدیملارین آتیلاجاغینی بیلدیرن بیر آنلاشما ایضالانندی.

توم اوپاریلار و یاپیلان گوروشمئلئری راغمن شاه اوردوسو ۱۱ آرایک^{۲۲} تان اعتبارن گونئی آذربایجان^{۲۳} گیرمئیه باشلادی و ۱۴ تئموز^{۲۴} دا تبریز دوشتو. آذربایجان دئموکراتیک فیرکاسی^{۲۵} نین آکتیف اوپئلئری و فئدای بیرلیکلئری نین یئتکیلیئر ایدام ائدیلدی. بیر کاج گون ایچئرسیندی سادئجه کورشونا دیزلئئلئرین سایسی ۳ بین ۲۲^{۲۶} یی بولماکتایدی. ۲۰ آرایک اعتباریلئ گونئی آذربایجان^{۲۷} نین توم شهیرلئریندی کونترولو ائلی آلان شاه اوردوسو یئرلی حالکا کارشی توپلو کاتلی عام گئرچکلئشتیردی. شاه اوردوسونون بؤلگئی ایشگالی سونراسی گونئی^{۲۸} دئ توپلام ۲۰ بین کیشی نین اولدورولدوغو ایفاده ائدیلمکتدیر.

سید جعفر پیشوری: حایاتی وئ موغامالی اولومو

آذربایجان حالک حوکومتی باشکانی سید جعفر پیشوری و بئرابئریندئکی بیرکاج یؤنئتیجی آذربایجان^{۲۹} کاجمای باشاردیلار.

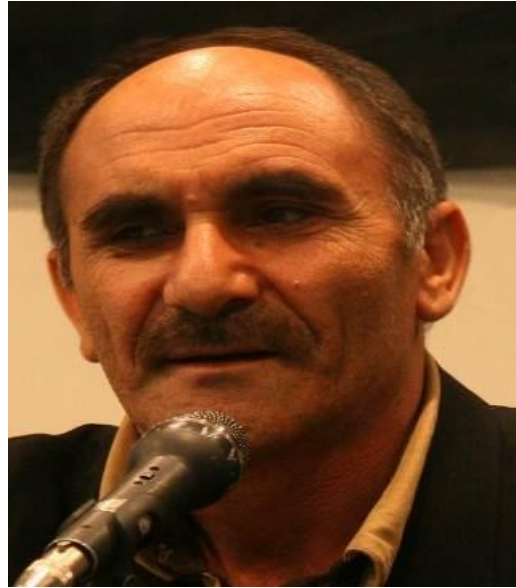
گازتئجی وئ یازار کیملیغی ایلی دئ بیلینن سید جعفر پیشوری ۱۸۹۲ ییلیندا گونئی آذربایجان^{۳۰} نین حالحال ایالتینده یوکسول بیر تورک عایله سیندی دوغوموشتو. ۱۹۰۵ ییلیندا اعتبارن کوزئی آذربایجان^{۳۱} گئچن پیشوری اغئیتیمینی بورادا تاماملامیش و سوسیالیست فیکیرلئرلی بورادا تانیشمیشتیر. ۱۹۲۰ ییلیندا کادار کوزئی آذربایجان^{۳۲} دا یاشایان پیشوری، گیلان سوویت جومهوریئتی^{۳۳} نین کورولماسی اولایندا آکتیف اولاراک ایشتیراک ائتتی. گیلان سوویت جومهوریئتی^{۳۴} نین دیشیشلئری کومیسئری و ایران کومونست پارتیسی^{۳۵} نین باسیلی اورگانلاری نین ائدیئورلوعونو یاپتی. ۱۹۳۰ ییلیندا شاه رژیمی طارافیندان حاپسئ آتیلان پیشوری ۱۰ ییل آلتی آی حاپس یاتتی.

خدا، آفرین دئسین

سئو سن سنه بو یولدا خدا، آفرین دئسین

شاعیر ، یازار و آراشدیرماجی : صدیار وظیفه ائل اوغلو

کؤچورمه لری ایله گلن کیمی، اوخوجولارینین و داها دوغروسونو دئسه ک او گونکو آذربایجان ادبی محیطی نین مارقلا رینی قازانانلاردان اولموشدو. بونا گؤره کی، سوی تورک ، پروفیسور علیار صفرلی ایله پروفیسور یوسف خلیل لی نین سامباللی « آذربایجان ادبیات تاریخی» نی و پروفیسور نظامی خودویف ین مشهور « آذربایجان ادبی دیلی تاریخی» آدلی کیتابلارینی کریل ایفباسیندان عرب ایفباسینا کؤچوروب، گئنیش تیراژلا نشر ائتدیرمیشدی. بو گنج ادبیات چالیشقانی او گونکو ادبی محفیللرده بیرگنج ادبیات خادیمی کیمی دیرله نیردی. حقیقتا او، آغیر ایشلرین عهده سیندن باجاریقلا گلیمیش و اوخوجولارینین سئوگیسینی قازانمیشدی. سوی تورک له بیرایل اوندان قاباقدان دا مشهور خدیویه الیازماسی اوزریندن چاپ ائتدیگیم «تورکجه دیوان نظامی گنجوی» حاقیندا گؤروشلریمیز ده اولاردی. او، سؤزو گئدن دیوانی، چاغداش ایفبادا ترتیبله ییب شرحلرینی یازدیغیمدان سونرا پروفیسور «نظامی خودویف» و پروفیسور «آزاده روستم اوا» یا چاتدیریب ، هر یکی عالیمین ایلك باخیشلارینی دا چاپ اوچون منه گتیرمیشدی. من ایسه بو چالیشقان قلمداشیمین زحمتلرینی دیرلندیرمک و قایغیلارینا احتیرام اوچون اؤز موناسیبتیمی ایلك دؤنه چاپ ائتدیگیم دیوانین ۲-جی واراغیندا " شوکرانلار" بؤلومونده درج ائتمیشدیم. اودور کی ادبی ایشلر اوزره علاقه

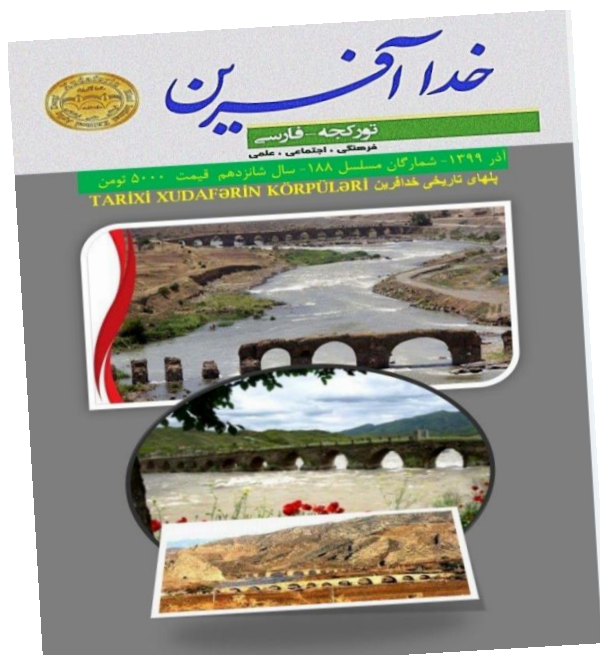
سن بیرین دئینده بو ائل، مین بیرین دئسین^۱

(اوستاد کریم مشروطه چی «سؤنمز»)

۱۳۸۳-نجی گونش ایلی تیر آیی نین ایلكین گونلری ایدی. آخشام اوستو ائو تئلفونو زنگ چالدى. دسته یی گؤتوروب، آلوو دئدیگده، دسته یین او بیرى طرفینده، همیشه کی کیمی، گور سس ایله سالاملاشان گنج یورد داشیم، چاغداش آذربایجان ادبیاتى چالیشقانلاریندان اولان، ائله جه ده باکی دؤولت یونیورسیته سینین پسیخولوژی کورسوندا دوکتورا اؤیرنجیسی حسین شرقی دره جک (سوی تورک) ایدی. او، دؤرد-بئش ایل اوندان قاباق ادبیات عالمینه نهنگ

^۲ : دیوان نظامی گنجوی (یثنی تاپیلان) صدیار وظیفه ائل اوغلو، ناشر : اندیشه نو، چاپ اول ۱۳۶۲، ص ۴

^۱ : خدا آفرین مجله سی ، سای: نومره ۲ - آبان ۱۳۸۳، صفحه: ۷، (آغ ساققال سؤزو)

باسماق ایسته یین آنا دیلی بیئر نشریه نین یاردیمچیسی اولاق. سوی تورک سۆزونون داوامیندا: بییری دا واختیمیز وارکی، نشره باشلا یاق. ایلك ساییسی دا بیئر آی یا دک نشر اولمالی دی. زحمت اولماسا صباح تهراندا ارشاد اداره سینه بیئر لیکده گئدک -دئدی.

صباح سحر ساحات ۱۰-۹ آرالاریندا اییدی کی، تهراندا مطهری خیوانیندا ارشاد اداره سینا آختاریردیق . آدرسی تاپیب گئتدیک و اؤیرندیک کی، مجله چاپ اولایبیلر. دئمه کی، ۵ آی قاباق کاغذ یوللانیمیش، لاکین سوروملو مودیر قئیدیادا کی آدرس ده اولمادیغیندان دولایی، نشر ایجازه سینه داییر یوللانیلان کاغازی ۵ آی سونرا الینه چاتیبدیر.

ارشاد اداره سینده آیدین اولدو کی، مجله نین چاپ یئری ایلکین قئیدیادا گۆره تهران شهری دئیلر ، اردبیل شهری دیر. دئدیله کی، چاپ یئرینی عوض ائتسه نیز، گره ک ناظیرلیگه مکتوب یازاسینیز کی، تهراندا چاپ اولوناجاق. مکتوب یازیلدی و مجله نین تهران شهرینده دا

لریمیز ده، تانیشلیقدان بو یانا اؤز دویغوساللیغی ایله دواملانماسیندا اییدی. همیشه ادیبانه داورانیشی و دویغوسال دانیشیقلا ری و آذربایجان ادبیاتی اوچون قایغیکئشلیگی ایله تانینان «سوی تورک» ون سسینده، او آخشام، آسانلیقلا دویولاسی بیئر سئوینج حیسینی باشا دوشدوم. دسته یین او طرفیندن :

(سالاملاشدیقان سونرا) شاعیر، سنه بیئر خوش خبر ده واریمدی ، ارشاد ناظیرلیگیندن منه تورکجه -فارسجا نشر اولای بیلن بیئر آیلیق کولتورل، ادبی نشریه ایجازه سی وئریلب - دئدی. حقیقتاً چوخ سئویندیم و اورکدن تبریک ائدیرم دئدیم. او تبریکلریمی ائشیتدیکدن سونرا؛ آلتی ایل قاباق ارشاد ناظیرلیگینن نشریات دایره سینه گئدیب نشرینی ایسته میشدیم ، ایندی جوابی گلیب -دئدی.

من نشریه نین آدی نه اولاجاغینی سوروشدوقدا، « خداآفرین»، اؤز دوغما بؤلگه میزین آدی - دئدی. خداآفرین سۆزونو ائشیتدیکده بیرداهادا سئویندیم. دویغولاناراق خداآفرین کؤرپولری ذهنیمدن گلیب کئچدی، نه یاخشی، بییزیم ماحالیندا آدینا بیئر نشریه اولدو، اؤزو ده آنادیلیمیزده یایملانا بیلن بیئر نشریه! بو تاریخی آد لاپ یاخشی اولدو دئدیم. او، سئوینجیمی دویوب تبریکلریمه و دویغولاریم گۆره تشککور ائدیب؛ بیلیرسن، کی، شاعیر! من هله لیکده باکی دا درس له مشغولام، تا من گلینجه، زحمتین چوخو سیزین اوزه رینیزه دوشه جک دئدی. باشا دوشدوم کی سونونجو جومله سینده منه اولان ارکینی و بو آغیر ایشه اوچون اوماجاغینیدا بیئر نؤو دیله گتیردی. البته کی او حاقلی اییدی و گره کیردی کی من و باشقا آذربایجانلی قلمداشلاریمیز نشر دونیاسینا تزه جه آیاق

نشر اولماغینا دایر بیر آی سونرا ایجازه وئرلیدی.

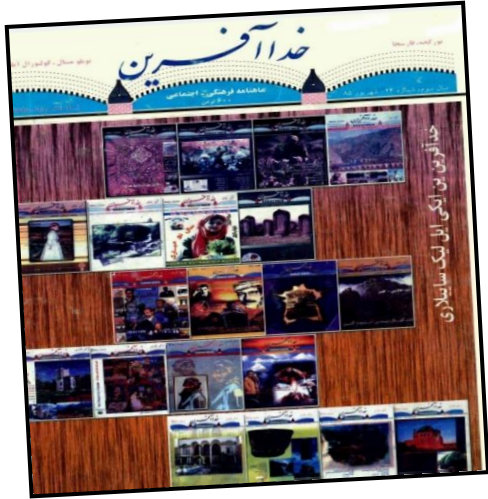
باشچیلیغی ایله نشر اولونان " ائل دیلی و ادبیاتی" مجموعه لرینده ایدی. دئمک ۱۳۸۱-نجی گونش ایلیندن هر اوچ آی دا بیر جیلید آذربایجان فولکلورونون مؤوضولاریندا یازیلان مقاله و یازیلاری ائتتیاوا ائدن بیر کیتابچا ایدی کی نشر قانونوندا کیتاب ایدی و شیفاهی ادبیاتیمیزدا سیستملی و آردیجیل بوراخیلدیغینا بیز نشریه دئییردیک . دوکتور حسین محمد زاده صدیق، محمد رضا کریمی، اسماعیل هادی، جواد دربندی، عیلرضا صرافی و منیم همکارلیغیملا آلتی سایسی سئریال نشر اولونان « ائل دیلی و ادبیاتی» فولکلوریک مجموعه لر ایدی کی تهراندا نشر نخستین نشریاتی کیتاب قایدالاریندا ایجازه آلیب نشر ائدیردی . اوستاد بهزادینین گؤستریشلریله ایجرائی ایشلرینی گؤرمک منیم عهدده مه ایدی . بیر آی مدتدینده خداآفرین مجله سینین ایش یئرینی کرایه له دیم. تهراندا اینقیلاب مئیدانی نین ۱۵۰ آددیملیغیندا یئرلشن بیر کوچه ده یئرلشن آسانسورو اولمایان بیر بینانین اوچونجو مرتبه سینده جمعاً ۱۶ مئترلیک بیر اوتاق ایدی خداآفرین نشریه سینین ایلک ایش یئری.

بیز، اورتاق فیکیرلریمیز اساسیندا خداآفرین ین گئیش یایمیلانماسی اوچون ایلک باشلانیشدان خالقا آرخالاندیق. خالقیمیزین دا دایاغمیز اولاجاغینا امین لیکله چالیشدیق. سؤزون حقیقی معناسیندا میلی معیارلاریمیزی گؤز بگیمیز کیمی قوروماق آماجیله برابر، مستقیل بیر اورگان اولاراق ایشه باشلادیق. همده، قانون چرچیوه سیندن چیخماماق اوچون مستقیل لیگیمیزی تام دیققتله قورومالی ایدیک. بونا گؤره کی، مستقل اولماق و، هئچ بیر گروه و سیاسی تشکیلاتین ماراغلارینی تبلیغ ائتمه مک و اونلارین

ائله همن گون ایدی کی مجله نین نشری اوچون همکارلیغا سؤز وئر دیم و هم یئرلیم حسین شرقی دره جک (سوی تورک) ون منیمله ایضالادیغی مقاویله اساسیندا ایلک چاپینا حاضریرلاشان خداآفرین مجله سی نین باش یازاری و ایجراچی مودیری تعیین اولاراق، صاباحیسیندان ایشه باشلادیم. حقیقتاً آغیر ایش ایدی . اوندان قاباق نشر تجروبه یالنیز اوستاد بهزاد بهزادی نین

آراسیندا یاییردیق، همده گلیر ائتمکله نشر حیاتیمیزا داوام ائدیردیک . بونودا قئید ائدیم کی،

بیز آنجاق مجلله نین خرج لرینی تامین ائدیردیک و اونون قازانجیندان شخصی حیاتیمیز اوچون فایدالانا بیلیمیردیک.

قناعتلره قاتلاشیب ادبی - ایجتامعی قوللوغوموزا دا داوام ائدیردیک. هر ایل یوزلرله یازار و شاعیریمیزین و تدقیقاتچیلاریمیزین قلم اثرلرینی آنا دیلیمیزده نشر ائده بیلدیک.

او زامان بو آغیر بیر ایش ایدی و بیز یازارلاریمیزین، شاعیرلریمیزین و خالقیمیزین دستک وئرمه سیله خالقین قوللوغوندا اولدوق .

او اونودولماز ایلرده آجی لی - شیرینلی خاطره لری طبیعی کی آز حجملی مقاله لرله اوخوجویا چاتدیرماق اولماز.

ایلمیزده کی یازنین ایلکینده اوخودوغوموز تک بئیت شعری اوستاد کریم مشروطه چی (سؤنمز) خداآفرین مجلله سینین ایکینجی سایبی نین «آغ ساقلال سؤزو» باشلیقلی پاراگرافی اوچون یازیب، ژورنالین تحریریه سینه گؤندرمیشدی. ایستردیم او ایللری و او گونلری یاشاتماق اوچون، اوستاد سؤنمزین ۱۷ ایل اؤنجه مجلله میزه یازدیغی دوینغوسال اویود و «آغ ساقلال سؤزو» نو بیر اؤرنک

خیدمتینده اولماق مجلله نین نشر شرایطلریندن ایدی. بیز مستقیل اولدوغوموز اوچون آنجاق خالقیمیزدان مادی و معنوی یاردیم آلابیلدیک. ائله جه ده اولدو. عمومیتله هم یئرلیلریمیز اولراق تانیدیغیمیز صنایع و پئشه صاحبیلریندن رئکلاملار آلا بیلدیک. و آذربایجانیمیزین هر یانیندان شاعیر و یازارلاریمیزدان، علم آداملاریمیزدان، هونر و صنعت آداملاریمیزدان ایسه نشر اوچون دولغون مقاله لر و آراشدیرمالار و احساسلارلا دولو اوره ک سؤزلری گؤندریلدی. بیز خداآفرین مجلله سینین نشرینه دایر ایشه باشدلادیغیمیزدان صورنا، همیشه هم یئرلیلریمیزین نشریه ده چاپ ائدیگیمیز رئکلاملارینین گلیری ایله نشریمیزه دوام ائده بیلدیک. خداآفرینین نشرینده مسؤلیتده اولدوغوم ایلرده حقیقتاً خالقین صداقتلره ائدیگی معنوی و مادی یاردیملارینین شاهی ایدی اولدوق. اوزاق گورن خالقیمیز یقین کی بیزی ده اؤز قوللوغوندا گوردوگوندن دولایی یاردیملارینی بیزه اسیرگه میردی. البته کی خالقین گؤزو تره زی دی. گورور، اولچور و بیچیر. بیر توپلومسال نشریه اولراق باجاردیغیمیز قدر خالقین ماراغینی قازاندیق. یادیمدا دیر کی، او گونلر خداآفرین له هم زامان بیر چوخ نشریه لره ده چاپ ایجازه سی وئرلیمیشدی. لاکین چوخ آز و محدود تیراژلارلا نشر ائدیلدیلر. بونا گوره کی، گلیری اولمایان هر بیر مستقیل نشریه حیاتینا دوام ائده بیلمز. بیز ایسه هر آیدا ۴ یا ۶ صحیفه رنگلی رئکلاملار چاپ ائدیب نشریمیزه دوام ائدیردیک. خداآفرین یین آرشیولرینه باخساق یقین کی او میلی شعوردان توره نن سایغیلاری باشا دوشه بیله جه ایک. بیز رئکلاملارین وسیله سی ایله هم خالق

بهبزادی، دوکتور جواد هئیت، دوکتور حسین محمدزاده صدیق، اسماعیل هادی، عزیز محسنی، کریم مشروطه چی، دوکتور محمدرضا کریمی، شاعیر توتقون، رحیم کاویان شبستری حسین محمدخانی (گونئیلی) جمشید شیبانی، حمید ملازاده دوکتور محمدعلی فرزانه، سئل اوغلو، و... ایسته گیمیز اساسیندا بیزه آغساققال سؤزو یازیب گؤندریمیشدی. و بیز مجله نین ایلک صحیفه لرینده درج ائتمیشدیک. خداآفرین مجله سینده مسئولیتیم اولدغو ایلرده و اوندان سونرا کی ایلرده ده نشریه نین داوامینا جان- باشلاچالیشان ادبیات خادیمی دوکتور حسین شرقی (سوی تورک) جنابلارینا بو اوغورلو یولدا باشاریلا دیله بیرام. او، بوتون آغری- آجیلارا قاتلاشاراق اؤز اهمیتلی ایشینه داوام ائدیر. بو گون خداآفرین مجله سی نین آرشیولرینده آذربایجانیمیزین کلاسیک و چاغداش ادبیاتی نین، تاریخی، مدنیتی و توکنمز فولکلور خزینه سینین باره سینده چاپ اولان یازیلاری بیر یئره توپلاسا، یقین کی، بیر انیسکلوپئدیک آرشیو الده ائتمیش اولاریق.

بو ایسه، حقیقتاً مؤمرونو، جانینی و مالینی خالق اوچون ومیللی وارلیق اوچون اسیرگمه یین اینسانلارین ایشی اولای بیلر. او دونیانین کرونالی گونلرینده ده چالیشقانلیغی ایله خداآفرین آیلیق مجله سینین نشرینی داوام ائدیریر. بو دیرلی ایشین ایزلیجی لریندن و خداآفرین مجله سینین ایلک یارانیشیندان ائلیمیز و ادبیاتیمیز اوچون آتیلان آدیملارین شاهیدی اولدوغوم اوچون، ایلک باشلانیشدان بیر سایسیسی دا تعطیل اولمادان نشر اولونان خداآفرین مجله سینین ۲۰۰-نجی سایه نین نشرینی اونون سوروملو مودیری و باش یازاری جناب دوکتور حسین شرقی (سوی تورک) جنابلارینا و گئیش اوخوجو دایره سینه یئرلشن هر کسه تبریک ائدیره م.

سایقیلارلا: ص.و. ائل اوغلو- ۱۴۰۰/۷/۷

اوچون داها دا سیزینله بیرلیکده اوخویاق، یقین کی، او ایللرین اونودولماز آنلارینی ائله او ایللرین نوتا آئینمیش یادداشارلاریندان آلا بیلرک. اوستاد سؤنمز یازمیشدی:

"من سیزه نه دئییه بیله رم؟ درگی نین بیرینجی نومره سی الیمده دیر. جیلدی نین ده اوزرینده، آذربایجانین بوینوندا چوخلو حاققی اولان قودرتلی عکاس هونرمندیمیز حؤرمتملی خانعلی صیامی نین چکدی خدآفرین کؤرپوسونون شکلینه باخا باحا قالیب درین خیالا دالمیشام. من، ایلک نوبه ده بو سینیق- سالخاق قوشا کؤرپو نو، هیجران طالعلی وطنیمیزین بیر طرفیندن او بیر طرفینه اوزانمیش و هاچاندانسا ائله اوزانیلی قالمیش بیر جوت مئهریبان قان قارداشی قولونا بنزه دیرم.

درگی نین آد یدا «خداآفرین» دیر. اؤزیه درین حسرت یوکو چکن بو آد، منده بیر عالم نیسگیل دوغوسو او یاندیریر؛ عین زاماندا، ایکی کلمه دن اولاشان بو گؤزل آدین فلسفی دویمو بیر یاندا قالسین، در گنین ایسه بیر اولو مبدأیین رضایتینی، آلفیشینی، داها دقیق دئسک «آفرین»ینی جلب ائتمک نیئتینده اولدوغونودا آندیریر.

دئمک حؤرمتملی درگی نیز، تانرینین رضایتینی، یئر اوزونده اونون نماینده سی اولان انسانلارین - خالقین رضایتینده گؤرور. اوغور اولسون! منیم کیمی چوخ دانیشانلار اؤز سؤزلرینی، هارداسا بیر شکل ایلن ائشیتسه نیز، ایسته دیگینیزه قووشارسینیز. شاعیر دئسم:

سئو سن سنه بو یولدا خدا، آفرین دئسین،

سن بیرین دئینده بو ائل، مین بیرین دئسین

باشاری آرزولاریله (سؤنمز)"

نشره باشلا یاراق ایلک سای دان حیاتدا اولان تانیمیش یازار و شاعیرلریمیزدن آغساققال سؤزو چاپ ائدیردیک. بو بیزیم اولنلاردان ائشیتدیگیمیز اؤیود و اؤیرندیگیمیز تجروبه لرایدی. بیر ایله یاخین داوام ائدن آغساققال سؤزو ستونوندا اوستاد بهزاد

حبیب ساهرين اولوم گونو

دکتر ح. م. صدیق

یاشامیشدیر و علمی - ادبی شانی قوروموشلار. لاکن هر دوشونجه و ایدئولوژی چرچیوه سینده اولان اونملی شخصیت و یا اثری تعریفله میشدیر و اوزوده چوخ یؤنلو بیر شاعر و ادیب اولموش.

آچیق سیاستده حاضر اولمامیش و یالیز بیر معلم کیمی هامیا اؤیود وئرمگه باشلامیشدی.

اوخودوغو مدرسه ی مبارکه ی محمدیه ده (احمد خرم، تقی برزگر، یحیی آرین پور) کیمی شخصیت لر یئتیشدی. اورادا حاج اسماعیل امیرخیزی شاگردلری عروض قالبلرینده شعر دئمگه و تقی رفعت یئنی شعر یازماغا چاغیریردیلار.

اونون آزاده بیر شاعر کیمی یاشاماسی اوچون هئچ کس و هئچ بیر ایران معاصر ادبیاتینی تدقیق ائدن، اونا اعتنا ائتمه میشدیر. مثال اوچون چوخ تعجب دوغوراندیر کی یحیی آرین پور گرچه ساهری مدرسه یاشلاریندان تانیردی، یازدیغی «از صبا تا نیما» کتابیندا اوندان هئچ آد آپارمیر و نیمانی فارس یئنی شعری نین بانسی حساب ائدیر!

ایکینجی بوکی ایندیه کیمی مظلومجاسینا آدی آنیلماقدادیر. اونون بیر قالان اثرلری ناخلف اولادی طرفیندن گیزله دیلدی و اتیب باتدی. او جمله دن قرآن کریمین تام متنی نین سجعلی نثر ایله تورکجه میزه چئویرمه سی دیر. مثال اوچون قدر سوره سی نین ترجمه سینی سیزه اوخویورام:

سلامتلیک

لیله ی قدرده بیز قرآنی نازل ائیله دیک

لیله ی قدر نه دیر؟

مین آیدان داه گؤزل بیر گنجه دیر.

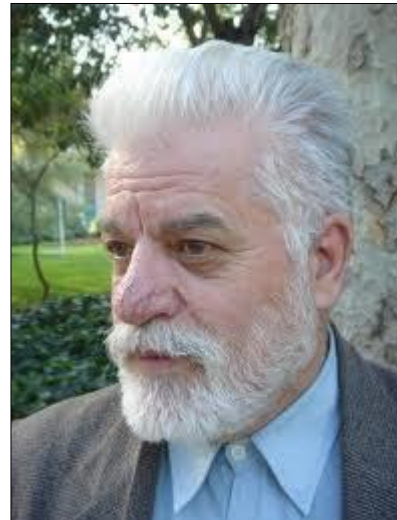
او گنجه،

روح ایله ملائکه

تانی نین امریله

تورپاغا نازل اولور

تانی نین پیغامیله

حبیب ساهرين یارادیجیلیغینی دؤرد یئره

بؤلکم اولار:

۱. مین اوچ یوز اون ایلیگیندن ۱۳۲۰ - نجی ایله کیمی، ایراندا فارس یئنی شعری نین یارانماسیندا اولان رولو. (۱۳۰۰ - ۱۳۲۱)
۲. ساهرين تورکجه میزده رمانتیسیم و خلقی لیک و یئنی لیک گتیرمه سی (۱۳۲۰ - ۱۳۳۲).
۳. ساهرين دایانیش و مقاومت شعریمیزین بیر سارسیلماز تمثیلچری سی کیمی یاشاماسی (۱۳۲۵ - ۱۳۵۶).
۴. انقلابی احوال - روحیه: فلسفی دوشونجه لر و مذهبی شعرلر یازما حرکتی (۱۳۵۶ - ۱۳۶۴).

من بورادا قصدیم وار بو دؤرد مرحله حاققیندا دانیشام و اونون فارسی یئنی شعرینده اولان یارادیجی رولونو و تورک یئنی شعرینده کی مقامینی آچیقلايام. بو دؤرد مرحله نی قیساجا شرح ائتدیگین اؤنجه بونو قید ائتمه لی یم که ساهر، اولا عمرونده هئچ بیر سیاسی حزبه و تشکیلاتا وارد اولمامیش، آزاده و رها

او گنجه صباحا دک

امن وار، امان واردیر - سلامتلیک

او، هر سوره دن ائتدیگی ترجمه یه بیر عنوان دا قویموشدو مثلاً اوخودوغوم قدر سوره سی نین ترجمه سینه «سلامتلیک» عنوانی، یا مثلاً الرَّحْمَن سوره سی نین ترجمه سینه «تانی نین نعمتترین نه دن دانیرسیز؟» تیتیرینی قویموشدور کی **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** عبارتی نین ترجمه سیدیر. من، اونون قرآن ترجمه سیندن الیمده اولان آز نمونه لری واختیله **سههند** هفته لیگینده درج ائتمیشم. لاکن قرآن ترجمه سی نین تام متنی و باشقا اللی یه یاخین الیازمالارینی اوغلو حمید ایندیه کیمی گون ایشیغینا چیخارمامیشدی. حتی منی ده کی ساهرین دیرلیگینده اونون حاققیندا یازان یگانه بیر شخص ایدیم، تهدید ائله دی. بئله کی اللی دن چوخ قالین - قالین دفترلیرینی منه گوستریم، دئدی:

«آقای صدیق بولار بابانین اثرلیریدیر، هامیسینی بیر به بیر من چاپ ائده جگم. هر کیم بابامدان بیر کتاب نشر ائتسه اوندان شکایت ائده جگم.»

ایندیه کیمی ده کی اوتوز بئش ایل بو سؤزوندن کئچیر، حتی بیر صفحه ده اؤز آتاسی حاققیندا نشر ائتمه میشدیر.

اوچونجو مسأله اونون آدی و دوغوم یئری مسأله سیدیر. آتاسی «میرقوام» آدلاندیریلیردی. ساهر ۱۲۸۳ نجو ایلده میانانین ترک کندینده دنیایا گلمیشدیر. اؤزوده بونا تأکید ائدیر. اونون بیر قارداشی «میرمحمد قوامی» بیر باجیسی «سیده صغری قوامی» واری ایدی. بئش یاشیندا ایکن آتاسینی مشروطیت حادثه لری ایلده علاقه دار الدن وئرمیش و یتیم بؤیوموشدو. ایلک تحصیلی تبریزین «شازده باغی» دالیندا یئرلشن «زیور خالا مکتبینه» اوخوموشدور. سونرالار ششگیلان محله سینده یئرلشن «مدرسه ی مبارکه ی محمدیه» یه گیرمیشدی.

۱۳۰۶- نجی ایلده استانبولا گئتمیش و ۱۳۱۳- نجو ایلده باکی یولو ایلده ایرانا قایتمیشدی.

میر حبیب میر قوامی استانبولو «ادبیات جدید» یا «ثروت فنونچولار» آدلانان یئنی ادبی حرکاتا قوشونموش و او جمیعت آراسیندا اولان جناب شهاب الدین، نامق کمال، احمد هاشم، توفیق فکرت و خصوصیله جلال ساهرین تبعیت و تقلید ائتمیشدیر. جلال ساهره او قدر وورلموشدو کی حتی اؤزونه سئجیدکی تخلص، اونون تخلصی اولموشدور و اولن گونه کیمی «حبیب ساهر» تانینمیشدی.

جلال ساهر (۱۸۸۳ - ۱۹۳۵)

بیر ثروت فنونچو یا (ادبیات جدید) شاعر اولموش و TDK - نین دؤرد قوروجوسوندان بیری ایدی و «ملی ادبیات» جریانینا قوشولموشدو. دیلین ساده لیگی و محتوانین یئنیلیگیندن مدافعه ائدیردی. شعرلیرینی هجا اؤلچوسونده یازمیش اوندان بیر نئچه کتاب قالیبدیر:

1. بیاض کؤلگه لر (۱۸۹۹)

2. بحران (۱۹۰۹)

3. سیاه کتاب (۱۹۱۱)

و بیر نئچه ادبیات درس لیک کتابلاری یازمیشدیر. ادبیات جدید جریانی اؤنچولری (۱۹۰۱ - ۱۸۹۶) جناب شهاب الدین، توفیق فکرت، اسماعیل صفا، سلیمان نظیف، خالد ضیا شعرلیریندن:

سئوگیسیز سئوگیلیه

اگر اولسایدیق من دنیز، سن قایا

اتکلرینده آغلا یا آغلا یا

سرد قلبینه بیر مرحمت وئردیم

اگر اولسایدیق من بولود سن آی

یئره دوشسه نوروندان بیر کیچیک پای

قیسقاناردیم، داملا - داملا اویردیم

اگر اولسایدیق من بولبول، سن گول

اینلیه رک سنی اگلندیردیم.

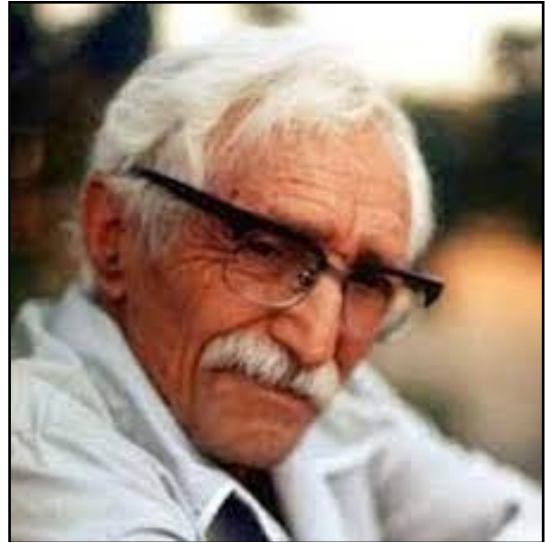
*

به «سایه ها» بزدم سایه روشن رنگین،
 که سایه بر رخ شوکمن فرو افکند.
 اگرچه کهنه پرستان گر بستند به من،
 و لیک نسل جوان زد به شعر من لبخند.
 و آردینجا دئییرکی:
 به شوره زار محیط ارچه بذر من یک چند،
 خار خشک بیابان نداد غنچه و بر.
 و لیک کم کم باران بر آن فرو بارید،
 شکفته گشت ز بزم نهال بار آور.

ساهر، تبریزین ان آدلیم تحصیل اوجاگی اولان
 «مدرسه ی مبارکه ی محمدیه» ده تحصیل
 آلمیشدیر. او، تقی رفعتین شاگردی ایدی. اوخودوغو
 مدرسه ده اولان شاگردلرین چوخو گله جکده ادبی -
 اجتماعی شخصیت لر اولدولار. اصلینده یئنی شعری
 فارس دیلینه تقی رفعت گتیردی و اوندان سونرا ساهر
 اونون یولونو دوام ائتدی و نیما یوشیج چوخ سونرالار
 تاپیلدی.

لاکن مهم مسأله بوراسیندایر کی فارس شعری یئنی
 چیلری، بیر طرفدن اخلاقسیزلیغا و باشقا طرفدن
 دینی - مذهبی قراغا قویدوقلاری اوچون، شونیسیم و
 کور ناسیونالیسی اونا جانشین ائتدیلر. ساهر اونلارین
 هامیسینی نصیحت ائتدیردی. مثال اوچون فروغ
 فرخزاد خطاب یازدیغی بیر شعرده دئییر:

مدح آن شاعره گویم که ندارد ممدوح،
 مدح آن شاعره گویم که بود آزاده.
 مدح آن شاعره گویم که نگفته ست به عمر،
 دادگر بر کس خونخوار و به نادان دانا.
 مدح آن شاعره گویم که نگفته ست به خلق،
 به همه درد بساز و به همه رنج بسوز.
 من به آن شاعره اهدا کنم اشعار نوین،
 که ز درد دگران باخبر و آگاه است.
 من از آن شاعره اندرز پذیرم به جهان،
 به گنه دامنش آلوده نگردیده هنوز.

او «قادین شاعری» نه مشهور ایدی. بیر یئرده یازیر:
 قادین کی اولماسایدی یتیم قالاردی اشعاریم
 حبیب ساهرده یارادیجیلیغی نین ایلک مرحله سینده
 اوندان تام تقلید ائتدیردی.
 بیر یئرده دئییر:

زن است منبع الهام شاعران جهان

به نغمه رنگ زند او، به شعر بخشد جان

**ساهر و شهریارین یئنی فارس شعرینی نجات
 وئرمه لری**

ساهرین یارادیجیلیغیندا بیرده ان اؤنملی مسأله اونون
 یئنی فارس شعرینی ابتدال و اخلاق سیزلیقدان نجات
 وئرمه سیدیر. پهلوی رژیم زمانیندا، یئنی فارس
 شعری جارجیلاری، نیچه، فروید و مارکس - ین
 وئردیکلری تئوریلر اساسیندا اینجه صنعت
 یارادیجیلیغینا باخیردیلار. نیچه دئییردی: «اینجه
 صنعتی هر جوهره اخلاقی و دینی بویوندروقلاردان
 قورتامالییق.» ایران شاعرلری ده اونا آلداناراق، «یئنی
 شعر» بهانه سی ایله غیراخلاقی شعرلر یازماغا جان
 آتیردیلار. ساهر کی اوزو فارس یئنی شعری نین
 جارجیسی ایدی و دئییردی:

نخست من ز رخ این عروس افسونکار،

شبانه پرده گرفتم، به خلق بنمودم.

نخست من بشکستم طلسم عرف قدیم،

به سوی عالم زیبا دریچه بگشودم.

(اشعار)

برگزیده ص ۸۱)

فروغ فرحزادین شعر مجموعه سی چیخدیقدان سونرا،
یئنه ده اونا خطاب شعر یازیر و دئییر:
کوش تا همره ما سوی سحر روی آریم،
آن سحرگه که در او انده و دلتنگی نیست.

منجه فروغ فرخ زاد، حبیب ساهرین نصیحت لرینه
آز - چوخ فولاق آسدی سونرا ایلك نشر اولان اوچ
کتابینی دگرسیز (= بی ارزش) آدلاندیردی و
ساهرانه شعر یازماغا باشلادی:

من نوای چنگ بودم در شبستان ها،
من شرار عشق بودم سینه ها جایم.
می نهادم گاهگاهی در سرای خویش،
گوش بر فریاد خلق بی نوای خویش.

تا ببینم دردهاشان را دوايي هست،
یا چه می خواهند آن ها از خدای خویش.

بیزینجی دۆره اونون فارسجا یئنی شعر دالغالارینا
سرعت و ثرمک و تقی رفعتدن آلدیغی و اؤیره ندگی
شعرده فورما و محتوا یئنی لیگی یاراتماق ایدی
اصلینده دئمک اولار کی او، ایراندا تورکیه نین «ثروت
فنون چو» شاعرلری نین ایده یا و آمالینی فارس
دیلمینده پیادا آندیردی.

او بو موضوعدا کهنه اسلوبدا و اسکی میش محتوالار
ایله شعر یازانلار خطاب و عتاب آندرک بیر چوخ
شعرلر یانویب. مثلا بیر غزلینده دئییر:

نخست قافیه ها را به رشته کش، زان پس
به ساز شعر پریشان ز روی عشق و هوس

نویس فی المثل از من، چمن به دفتر خویش
و یا یریش نویس و حشیش و کیش و سریش

چو شاعران سلف، با تصنع و اغراق

گهپی ز چرخ بگو گه زا نفس و آفاق

ز رنج و محنت مردم همیشه غافل شو

ز حق کناره بگیر و مرید غافل شو

همیشه کهنه پرست و مدیحه گو می باش

که پایدار بماند هماره کاسه و آش! ...

و یا تورکجه بیر شعرینده یازیر:

غزل یازیب گؤزلردن

پرلردن بحث آندردی

اولدوزلارلا دردلدشدرک

بیلمز ایدی ندر درددی.

او، جناب شهاب الدین، احد هاشم، توفیق فکرت و
خصوصیله جلال ساهرین تأثیرلر آلمیشدی. حتی
شعر تاخا آدینی دا جلال ساهرین آدیندان
گؤتورموشدو.

لاکن منیم یئتیشدیر یگیم ساهر شناسلار اؤز
امکانلاری داخلینده بو نیسگیللی شاعریمیزه خدمت
ائتمیشلر:

۱. آقای دکتر مهندس محمد صادق نائبی،

ترک شهری نین شهر شوراسیندا مسأله نی
طرح ائتمیش، بو شهرین گیره جگینده
ساهر آدینا بلوار سالیئمیش و ساهرین درین
معنالی متفکر هیکللی اورادا تیکلمیشدیر. او،
ساهرین آدی و ترجمه ی حالینی «مشاهیر
میانه» کتابیندا داخل ائتمیشدیر.

۲. آقای دکتر مرتضی مجدفر، اؤلکه میزین

سطحینده، همشهری گؤنده لیگی طریقی
ایله ساهری ایران شعر اجتماعیتینه
تانیتمیشدیر.

۳. مرحوم دکتر حسن ایلدیریم «ساهر ادبی

انجمنی» تشکیل وئرمیشدیر. اونا نئچه ایل
قابق، منیم چاپ ائتدیره بیلمه دیگیم
ساهرین ایکی شعر دفتیرینی وئردیم و خبر
آلدیغیما گؤره حاضرلادیغی کتابلاری، اونون
لایق اولادی نشر ائتمکده دیرلر.

۴. فخری دوکتورا صاحبی اولان آقای دکتر

بهروز ایمانی، اونون بیر پارا شعرلرینی
توپلاییب، «سورگون» آدی ایله بیر کتاب
نشر ائتدی و من ائشیتدیم کی حمید گلیب
اوندان ۱۰۰ دلار خسارت آلیبدیر. بونلاردان

وئرمیشدی. لاکن تورکجه ترجمه لری اوغلو حمیدین
الینده حبس اولوبدور.

۵. فرانسه شاعری شارل یودلردن بیر دیوان قدر

تورکجه و یا فارسجا ترجمه لری واردیر.

ساهر هر گون شعر یازاردی. بیر گون منه دئدی:
«گون اولماییب کی من شعر یازماییم، اما ... آه ...
نئيله مک!» سیز فکر ائدین کی اگر او گونده فقط بیر
شعر یازسا ایدی، ایندی نه قده ر اثری الده اولاجاق
ایدی.

حبیب ساهر، عثمانلیجا متلره، فارسجا کلاسیک
ادبی دیلینه، عربجه اسکی و یئنی ادبی متلره،
فرانسوزجا شعر دیلینه و آذربایجان تورکجه سی نین
تاریخی دیلی، متنی و یئنی ادبیاتینی چوخ یاخشی
دریندن بیلن بیر معلم کیمی ظهور ائتمیشدی. اونون
انقلابدان سونرا اولکه میزده لایققلی یئرینی
تاپماماسی نین سببی، یالنیز بیر چوخ مدنی و
فرهنگی ساحه لرده تصمیم توتولان یئرلرده فرانسادا
۱۹ - نجو و ۲۰ - عصر عصرلرده حاکم اولان «دولت
- ملت» تئورسیدیر.

بو تئوری نین ایندی مبلغی و حتی اسلاما ضد اولان
نظریه صاحبی **سید جواد طباطبایی** دیر. او،

باشقا، آقای **همت شهبازینی** یاد ائتمه
لییم. او فارسجا یازدیغی «نقد شعر معاصر
آذربایجان» کتابی نین ایلک فصلینی ساهر
یارادیجیلیغینا حصر ائتمیشدیر. اونو حسرت
شاعری آدلاندیریر. حقلی اولاراق اونا «خزان
شاعری» لقبی ده وئیریر. هم او و همده
مرحوم حسن ایلدیریم ساهرین شعرلری نین
علمی تحلیلی ایله علاقه دار دگرلی مقاله لر
یازمیشلار. خصوصیه همت شهبازی ساهر
یارادیجیلیغیندا یئرلشن گئرچک چیلیک
حال و هواسینی و اونون باشقا رئالیست
چیلر ایله فرقلی اولدوغونو آیدینلاشدیرا
بیلیمشیدیر.

بونلاردان باشقا، **ساهر**، تورات و انجیل دن بیر چوخ
سفرلر و بؤلوملری و کلیله و دمنه نین دئییه بیلرم کی
بوتون حکایه لرینی، یونان اساطیری و تورک
اساطیرینی تورکجه شعره ترجمه ائتمیشدیر. اونون
۱۳۵۶ - نجی ایله تهراندا نشر ائتدیردیگیم «نمونه
هایی از ادبیات منظوم ترک» کتابینا بونلاردان نمونه
لر درج ائتدیم. ساهر اوزوده، من ورود ائتدیگیمدن
ایلر اؤنجه **اساطیر و اشعار برگزیده** ادلی نشر
ائتدیگی کتابلاریندا بونلاردان بعضی فارسجا نمونه لر

دانشدقیق. معلوم اولدو کی من شکایتیمن انصراف وئرمیه جگم و مطلق محکمه نین قورولماسینی طلب ائدیرم. اوندنا منه دئدی:

«خب، بیا در پرونده ات بنویس که پان تورکیست نیستی!»

دای او حرمتلی روحانی ایله من بحث ائتمه دیم، و یازدیم: سونرا اللریمی قاوزاییب آلاهدان ایسته دیم کی منی بو چیرکین تهمت دن قورتارسین. من بیر عمر دور یازیرام «والله، بالله، من پان تورکیست نیستم.» اما یئنه ائله اؤز تهمت لرینه، معناسینی دا بیلیمه دن تأکید ائدیرلر.

ساهر، هنج منجیللیگی و یئرسیز غرورو اولمایان بیر انسان ایدی. معلّم ایدی و معلم لیک خویونو عمرونون سون گونلرینه کیمی ساخلادی. **حسین منزوی** و **عمران صلاحی** یه رسماً معلم لیک ائتمیشدیر و اونلارا درس دئمیشدی. هامیا سئوگی بسله یردی. قیسقانجیلیق و حسادت و آج گؤزلولوک اوندنا یوخ ایدی. چون کی بیلیردی بو صیفتلرین کیمسیه فایداسی یوخدور. هامیا درس وئردی لاکن اولادینا بونو اؤیرده بیلیمه دی.

مشروطیت دؤنمینده، ادبی یئنی لیک لر ایراندنا باش وئرمگه باشلارکن، اسلام جغرافیاسی نین ایکی اساس حوزه سی یعنی «استانبول» و «قفقاز» حوزه سی، بیرینجی و اصلی تأثیر ائتدیجی عامل سایلیردی. بو عامل، شاعرلرین ایراندان استانبولا مهاجرتی ایله اساسلانیردی. ایلك مهاجرت جریاندنا، عارف قزوینی، میرزاده عشقی، ابوالقاسم لاهوتی استانبولا گئتدیلر. ایران عمومیتله، باتی مدنیته ایله تانیس اولماق ایسته بیردی. لاکن بو تانیشلیق یالینیز استانبول کؤرپوسوندن کئچیردی.

روسارین ایرانا باسغین وئرمه سی ایلریندن، عباس میرزا باشدا اولماقلا ایران آیدینلاری باتی یا ساری اوز گتیرمیشلر. استانبولدا ایسه **لاله** دورینده یعنی ۱۷۲۰- نجی میلادی ایلرینده، اوچونجو سلطان احمد زمانیندا باتی یا یؤنلمه باشلامیشدیر.

تخصص کی هنج، حتی ایلکین بیلگیسی اولمایان و تورک دیلی و ادبیاتی مسأله سینده یئرسیز دخالت ائدن بیر «همه کاره» آدامدیر. اونون «ایران شهری» آدی ایله معروف و بعضیلر اوچون جاذبه لی اولان تئوریزی، حال حاضردا تبریزده کئی مسئوللار طرفیندن دانیشیلان فارسی - تورکو لهجه یه باخیب دئییرکی گویا تورک دیلی ضعیف بیر دیلدیر و «حیدر بابا» دان باشقا بیر اثری یوخدور و بوتون تورک دیلی اثرلرینی بیر ترمده تدریس ائتمک اولار. حالبوکی بونو درک ائده بیلیمیر کی دیل یوخ، بلکه دیلی و لهجه نی اؤیرنمه دن و مختلف شرایطه تابع اولاراق دانیشانلار ضعیفدیرلر. اصلینده بشر تاریخینده یارانان هر دیل اؤز خلقی اوچون ان گؤزل، مکمل و گوجلو دیل حساب اولور. یالینیز بو دولت دیلی دیرکی هر دولتین گوجلو و حاکم اولماسینا گؤزه گوجلنه نیر و تاپداق آلتیندا قالان دیلی دانیشانلار اؤز دیلرینی ضعیف ائدیرلر.

او، کسروی کیمی علمین هر ساحه سینده دخالت ائدیر حالبوکی ادعاسی «سیاسی فلسفه» بؤلومونده تحصیل ائتمه سی دیر. تأسفله بو جو اؤلکه میزده حاکمدیر، بیزه ده کی «پان تورکیست» آدی وئریلمیشدیر. من ایله بیر نئچه دفعه قسمت اولار بعضی مسئوللاریمیز ایله ملاقات ائدیب دانیشارام. اونلارین یانینا گئتمزدن اول اوزومه دئیرم باخ بولار سنه پان تورکیست گؤزو ایله باخیرلارها!

بیر نئچه ایل قاباق «تاریخ معاصر ایران» درگیسینده، منیم ایشلریم و کتابلاریم علیهینه «دشمنی آشکار و بی پرده با ایران و ایران و فارس ها و زبان فارسی» عنوانلی ۴۵ صحیفه لیک تام تهمت و توهینلر ایله دولو مقاله یازیلیمیشدی. من شکایت ائدیم و مجله نین باش یازارین محکمه یه چکدیم. لاکن بیر اویون چیخدی کی محکمه، آلتی ایله قده ر پرونده نی مسدود ائتدی. آلتی ایل سونرا منه زنگ ائدیب چاغیردیلار گئتدیم چاغیران چوخ حرمتلی و مهربان بیر سید روحانی ایدی. یاریم ساعاتا یاخین بیرلیکده

«حقیقت و طبیعت عالم‌ریندن خارجه اولان اوهمدان اقتباسلارین ارتباط سیز تصویرلری» آدلاندیریدی و ایجاد ائتدیگی یئنی فورمالاردا شعر یازماغا باشلایدیدی.

ایرانلی شاعرلرده اونو و دیگر یئنی چیلری اؤزلرینی اولگو ائدیردیلر. مشروطه دورونده پارلایان شاعرلر و ادیبلرین دئمک اولار کی یوزده دوخسانی استانبولو گؤرموش و اورادا یاشامیشلار. ایرانلیلار تورکلرین بیر چوخ اثرلرینی ایرانا گتیریردیلر و حتی فارسجا یا ترجمه ده ائدیردیلر. مثلاً نامق کمالین «جلال الدین خوارزمشاه» اثرینی ترجمه ائدیلر و اونون «آمالیمیز، افکاریمیز اقبال وطندیر» شعرینی هر یئرده و هر مکاندا اوخوردولار. کسروی «تاریخ مشروطه» کتابیندا بو شعرلردن چوخ نمونه وئریب و حتی دئییر: «در تبریز آن‌ها را به نام ایرانیان گردانیده و بسیاری خواندندی.»

آمالیمیز افکاریمیز اقبال وطندیر،

سرحدیمیزه قلعه بیزیم خاک بدن دیر،

عثمانلی لاریز زینتیمیز قانلی کفن دیر،

دعوا غوغادا شهادتله بوتون کام آلیریق بیز،

ایرانلیلاریق عثمانلیلاریز جان وئریریز نام آلیریق.

ساهرین شعرلرین کؤکلرینی بیز، عاشیق ادبیاتیندا گزیه لیک. عاشیق مدنیتی، بیزیم فولکلوروموزون اساس قولودور، ساهرین شاعرلیگینده اگر عثمانلی شاعری جلال ساهر. نامیق کمال، توفیق فکرت، سلیمان نطیف، ناظم حکمت و جلال ساهرین اؤیرنمیش.

نیما، شهریار و فروغ فرخزادا اوستادلیق ائتمیش و اونلاری نصیحت ائتمه دن چکینمه میشدیر. شهریاری آجی سؤزلری ایله اوپالتماق ایسته بیر، خصوصیه منظوم مکتوبدا، خاطرات عنوانلی شعرینده.

اما ماراقلی بوراسیدیر کی هم عثمانلی تورپاقلاری و هم ایراندا باتی یا یؤنلمه، خلق ایچیندن یوخ، یوخاریدان و دربارلاردان باشلامیشدیر.

عثمانلیلار یئنی چرلرین تشکیلاتینی لغو ائدیکدن سونرا، اؤزلرینی تجدد و یئنی لیگه سوق وئردیلر و ایرانلیلارین یوخاری سطح لرده فعالیت گؤسترین ادیبلر، شاعرلر و دوشونجه صاحب‌لری، ایچ استبداد و دسپوتیزمدن جانا گلمه لری نتیجه سینده دسته - دسته استانبولا مهاجرت ائدیلر. یوز ایله یاخین استانبول، ایرانلی آیدین دوشجه لری، شاعرلری و ادیبلری نین تجمع مرکزی ساییلیدی. بیر چوخلو ایرانلی طلبه ده اورادا تحصیل آلیردیلار. حتی «مشروطه» کلمه سینی ده ایرانلیلار عثمانلیلاردان آلیب گتیردیلر. **دارالفنون** تاسیس ائتمه ده بیر جوهره قاجارین عثمانلیلار ایله رقابتی ساییلیدی. «**رشدیه**» کلمه سی ده یئنه ده عثمانلاردان آلینمیشدیر. بو ساحه ده ایسه ایرانین شمال غرب حصه سی یعنی آذربایجان، داهادا مدنی لشمیش و یئنی لشمگیه دوغرو گئدیر و ایرانین قالدان حصه لری آذربایجاندا اولان شانسدان محروم ایدیلر. آذربایجان تورکجه سی فارس ادبیاتی اوچون یئنی لیک گتیرمه ده اساس رول اوینا ییدی. تقی زاده دئمیشکن اصلینده آذربایجانلی شاعرلر و ادیبلرین گؤزلری استانبولو آچیلیمیشدیر. بو شاعرلر تورک و فارس شعرینده آلیش وئریشی گئرجک لشدیردیلر.

البته فارس و تورکجه شعرلری آراسیندا آلیش وئریشین اوزون اوزادی بیر تاریخی واردیر. بیلیریک کی تورکلر عروض قالیبلارینی آلدیقدا و منیمسه دیکدن سونرا، بیر سورو فارسجا و عربجه ترکیبلر و کلمه لر، دیوان ادبیاتی دئییلن رسمی شعره داخل ائدیلر.

نامق کمال و ضیا پاشانی رسمی دیوان ادبیاتی علیهینه قیام ائدن ایلك یئنی شعر بشارتچیلریندن سایماق اولار. بو ایکی بؤیوک شاعر قطعاً اسکی شیوه علیهینه چیخیردیلار. مثلاً نامق کمال دیوان ادبیاتینی

RÖYA KİMİ KEÇƏN BİR AY

رؤیا کیمی کئچن بیر آی

سیاحت نامە

پروفیسور معارفه حاجی اووا

PROF. MAARİFƏ HACIYEVA

ائله منیم دونیانین جنتلریندن اولان تورکییه ده اون دوکوز ماییس اونیورسیتتتینده پروفیسور کیمی فالیت گؤستردیگیم ۶ ایل، اونلارلا سیمپوزیوم و علمی کونفرانسلاردا ایشتیراکیم حیاتیم یازیلماق قدر اؤنملی آیلاریم، ایللریم، تسورات و خاطیره لریمدیر.

آنجا بویلیکی تورکییه سفیریمین علمی و پئداقوژی ایشیمله هئچ بیر علاقه سی یوخ ایدی. ایکی تورک خانیمی نین (شایره گولسوم گولمز و موعلیمه کوبرا آی چاکالوغلو) دعوتی ایله تورکییه یه بیر آیلیق سیاهتیم و یوخو کیمی کئچن بو سیاهت گونلریمده کی تسوراتیم منی گؤردوکلریمی، دویدوقلاریمی، قیسا، عؤمرومون او یئرلرده کئچن تخمین بیر آیینی دوشونجه لریمدن آیرا بیلمه دی.

۲۶ اییول – ۲۴ آوقوست ۲۰۲۱.

بو مودتده مانیسا، ایزمیر، سالیهلی، بوزداغ، گولجوک، یئددیولوک، کولا (کولادوکولای)، تورقوت، اوشاک، کؤپروباشی، دمیرچی، چاتالولوک کیمی، تاریخی یئرلرده اولموشام. تکرارسیز گؤزللیکلری اولان بو یئرلرین ماددی-مدنیت آبدیه لری، شهرلرین ائتنیک یاپیسی، میلی آدلاری، قارشیلادیغیم صاف، بیز سئون و بیزی سئون همسؤهبتیم اولموش ضیالیلار، منی جان-باشلا ائوینده عزیزله ین دوستلاریم بو سیاهتیمین دولغونلاشماسینا، اچاتمازلیغینا وسیله اولدولار و اونلارین صافلیغی، عالیجنابلیغی منی صمیمی سؤزلر یازماغا یؤنلندیردی.

بیر شئیره دئییلدیگی کیمی:

یاخشی سؤز نه منیم، نه ده سنیندیر،

باجاریب یئرینده ایشله دیندیر.

آتالار

سؤزونون بیرینده دئییلیر کی، " گزن آیاغا داش دیر " و باشقا بیر آتا سؤزونده ده " چوخ یاشایان چوخ بیلمز، چوخ گزن چوخ بیلر " دئییلیمیشدیر.

" قابوسنامه " ده " سفره چیخیمیش آداملار دونیاگؤرموش، تجروبه لی، عاغیللی و خوشبخت حساب ائدیلیلر " لر، چونکی اونلار ائشیدیلمه میش سؤزلر ائشیتیمیش، گؤرونمه میش شئیلری گؤرموش اولورلار " .

بو مودریک ایفاده لرین بیر حاقیقت اولدوغونا هر کس شاهیدلیک ائده بیلر. منیم بو یازیمدا گزدیگیم یئرلردن، ائتدیگیم سفرلردن دانیشماق فیکریم یوخدور. دونیانین ۲۰-دن چوخ اولکھسینده اولسام دا، اونلار حاقیندا رومانلارلا سیغاجاق قدر تسوراتیم وار.

من سنی سئومیشدیم هر کسدن ازل،
یول وئترین داغلار، آه، حال یامان اولدو،
گۆزلرم یوللاردا یارین یولونو.
مانیسانین کۆرپوسو وار کئچیلیمز،
سولاری سویوقدور بیر تاس ایچیلیمز،
هر کسدن کئچیلیر، یاردان کئچیلیمز،
یول وئترین داغلار، آه، حال یامان اولدو،
گۆزلرم یوللاردا گۆزلر یولونو.

بو شئیربستکار ایمران کوچ موسیقی یازمیش و
ماهنی اونون ایفاسیندا ترت-ده سسلنمیشدیر.
مانیسادا سولطان جامی آدی ایله تانینان مؤحتشم
بیر جامی (مسجید) وار. جامی نین تاریخی کانولی
سولطان سولئیمان (۱۵۶۶-۱۴۹۵) زامانینا گئدیپ
چیخار. بو یاراشیقلی تاریخی جامی سولطان
سولئیمانین آناسی هافزا سولطان طرفیندن اینشا
ائتدیریلیمیشدیر. جامی نین قاپیسیندا یازیلیمیش
کیتابه ده اونون اینشا تاریخی حاقینداکی معلومات
بئله دیر: " یاووزون خانیمی و قودرتلی سولطان
سولئیمانین آناسی بو جامینی آلاسه اوچون و سجده
ائتدیر اوچون تیکدیریمیشدی (هیجری ۹۲۹. م.
۱۵۲۲).

مانیسادا واختیله خالق طبابتی ایله باغلی بیر مجون
حاضیرلانمیشدیر. اونون تاریخچه سی بئله دیر:
عوثمانلی پادشاهی کانونی سولطان سولئیمانین
آناسی هافزا سولطان مانیسادا خسته نیر. خسته

سۆزو یئرینده ایشلمتمک اوچون ده بونؤوره، تمل
مؤحکم و ساغلام اولمالیدیر. بو ساغلام تمل منیم
اصیل قاینایم اولدو، دئسم یانیلمارام.

دفعه لرله قارداش تورکییه نین شهر و کندلرینده
اولسام دا، شاهزاده لر شهری اولان مانیسانی گۆرمک
ایچیمده بیر ایستک، بیر آرزو ایدی. بو ایستگی
گئرچکلشدیرن، منی دعوت ائدیپ خصوصی
موسافیرپورولیک گۆسترن ایکی خانیم - کوبرا آی
چاکالوغلونا و گولسوم گولمزه میننت بورجوم وار.

شاهزاده لر شهری مانیسا مؤحتشم گۆرونوشو،
زنگین طبیعتی و ماراقلی تاریخی ایله تانینان،
عوثمانلی دؤولتی دؤنمینده شاهزاده لر یئتیرمیش
تاریخی بیر شهردیر. دئییلنه گۆره تورکییه ده
عوثمانلی دؤنمینده عیاسن اوچ سانجاق شهر -
آماسیا، کوتاهیا و مانیسادا دؤنمین شاهزاده لری
یئتیشمیشدی.

روایتله گۆره، فاتح سولطان مهمت ده (هاکیمیتی
ایللری ۱۴۵۱-۱۴۸۱) شاهزاده کیمی مانیسادا
یئتیشمیشدی. مانیسانین گۆرونوشو چوخ
مؤحتشمدی. شهرین هوندور یئریندن شهر سانکی
اوجونون ایچینده کیمی گۆرونور.

قدیم مانیسا هم ده کرپیچ دام اؤرتوکلری ایله
مؤحتشمدیر. بو شهرین کرپیچ داملاری شاعیره
گولسوم گولمزه ده ایلهام وئرمیش و " مانیسانین
داملاری وار کرپیچدن " آدلی بیر شئیرینده بونو
بئله ایفاده ائتمیشدیر:

مانیسانین داملاری وار کرپیچدن،
یوللاری آشیلماز، دیکدیر یوخوشدان.
ایلمک-ایلمک کیلیم توخور ناخیشدان،
گۆزلرم یوللاردا یارین یولونو،
یاسدیغیم ائتمیشم یارین قولونو.

مانیسادا بیر یار سئودیم، چوخ گۆزل،
پوزولدو باغلاریم تۆکمه بیر خزل.

راوئند، لیمون دوزو، تکمرجینی توخومو و گونبالی ایستیفاده ائدیلمیشدیر.

خوش عطیرلی و لذتلی " مئسیر ماجونو " نون ایشتهاچی، قان دولاشماسینی دوزنگیچی، یورغونلوغو آرادان قالدیران، هورمونلاری چالیشدیران اؤزلیکلری اولدوغو یازیلماقدادیر. " مئسیر ماجونو " نون ان آغیر خسته لیکره شفا وئر جگینه بو مجوندان ایستیفاده ائدنلرین او ایل ایلان وورمایاجاغینا، اؤولادی اولمایانلارین یئییه رک اؤولاد صاحیبی اولاجاغینا اینانیلیر. ۴۶۹ ایلدیر کی، بو مجون تورکییه ده خالق طرفیندن موعالیجه واسیطه سی کیمی ایستیفاده ائدیلیر.

مانیسادا چال بایار اونیوئرسیتتی فالت گؤستریر. بو اونیوئرسیتتین مانیسایا باغلی دمیرجی شهرینده

ایسه ائییتیم فاکولته سی فالت گؤستریر. منیم موسافیری اولدوغوم شاعیره گولسوم گولمزین حیات یولدشی پروفئسسور نوردین گولمز و مانیسادا ایبه (ینسانی یاردیم درنگی) دئییلن خئیرییه درنگی نین

رهبری موعلیمه کوبرا آی چاکالوغونون حیات یولدشی دوستنت جننگیز چاکالوغلو دا مانیس چال بایار اونیوئرسیتتی نین تاریخ بؤلومونون موعلیمیدیر. دوستلارین سایه سینده اوزرینده ۱۳۸۸-۱۳۸۹-۱۳۸۸-۱۳۸۹-۱۳۸۸ قورولدوغو و اوزرینده " جلال بایات اونیوئرسیتتی مانیسایا یوره سی تورک تاریخی و کولتورو آراشتیرما مرکزی " یازسی اولان و مانیس اونیوئرسیتتی نین تمیر ائدیردیگی " مانیس مؤلثویهانئسی " نی گزدیم. اونون تاریخی دیرلریندن خبردار اولدوم.

مؤلثویلیک - مؤولانا جلالدین رومی نین (۱۲۷۳-۱۲۰۷) قورموش اولدوغو طریقتدیر. خییی اسرین سونلاریندا و خیو اسرده آنادولدا تصوورون ان اؤنده گئدن تمسیلچیلریندن بیرى مؤولانه جلالدین

لیگینه چاره تاپیلمايان هافزا سولطانین اینشا ائدیردیگی سولطان جامیسی مدرسه سی نین باشینا گتیریلن حکیم مرکز افندی بیتکی و باهاراتدان مجون حاضیرلاییر. باهاراتین ۴۱ چئشیدینی قاریشدیراراق حاضیرلانان " مئسیر ماجونو " آدلانان مجونو یئییه رک ساغالان هافزا سولطان دیگر خسته لره ده مجون پایلانماسینی ایسته ییر. خالقدان گلن ایستگین آرتماسی ایله هافزا سولطان کاغیدلارا بوکولن مجونو سولطان جامیسی نین قوبه و میناره لریندن خالقا داغیدیلماسینی بوپورور. گونوموزده ده خالق هر ایل نوروزون بایرام ائدیلدیگی ۲۱ مارتدا سولطان جامیسی نین اؤنونده توپلانیر و بئلجه ده، مانیسانین مئسیر مجونو فئستیوالی کئچیریلیر.

بئله لیکله، هر ایل نوروز گونو ۴۱ چئشید ادویاتین

قاریشدیریلماسیندان

حاضیرلانان " مئسیر ماجونو " مانیساداکی سولطان جامیسی نین قوبه و میناره لریندن خالقا داغیدیلیر. میناره و قوبه لردن آتیلان و شفالی اولدوغونا اینانیلان " مئسیر ماجونو " نو قاپا

بیلیمک اوچون تورکییه نین موختلیف یئرلریندن مانیسایا گله رک سولطان مئیدانیندا توپلاشانلار بو مجونو الدهه ائتمه یه چالیشیرلار.

" مئسیر ماجونو " نون حاضیرلانماسیندا دارچین، قارابیر، یئی باهار، قرنفیل، چؤرکوتو، خارقال توخومو، آناسون، کئشنیش، زنجفیل، دارچین چیچگی، زردچال، هیندیستان جنویزی، رازیانا، کئبابییه، سینامه کی، ساری حاليله، وانیل، داریفولفول، کاکيله، هاولیجان، زولومبا، هیپارشئمبه، ظفران، ایکسیر، کیمیون، قالانچا، چام ساکیزی، تیرسافی، مئیان بالی، شاملی شاشلی، لیمون قابیغی، کرئمتارتار، زاغیران، اودولکاهیر، چؤپچینی، تیریاک،

دۇنمىندە بىر آى مودتىندە شاگىردلرە وئىرلن پولسوز تحصيل كۇنوللو خئىرىيىه چى موعلىملر طرفىندىن آپارىلىر. بئله تدبىرلر بىر بوراخىلىشى دا ائله كوبرا خانىمىن موعلىمه اولدوغو مکتبده " مانىسا گنج ايپهه ياز اوکوللار ماڈونىت تۇره نى " آدى ايله مکتبده كئچىرىلدى. والىدئىين و شاگىردلر تىشككورونه شاھىد اولدوغوم او گون ده خاطر يىمدن چىخماز.

درنگىن بىر " مانتى عنعنه سى " ده وار. ۱۵-۳۰ گوندىن بىر ايمكانى اولان كۇنوللو قادينلار ائولرىندىن گتىردىكلرى معمولات ايله مانتى حاضرلايىرلار. ساتىلان مانتىلار پولاتلار احتىياجى اولان اىنسانلار ياردىم كىمى وئىرلىر. بئله تدبىر بىرىندە ائشىتدىگىم بىر احوالات منە غورور وئردى.

عادتن درنگ شىهرىن مركزىندە يئرلىشىر. اوراداكى پاركا يىغىشانلار خئىرىيىه چىلردىر. بورادا تانىنىمىش بىر تئاتر صنعتچىسى تايفور شىنگۇزله گنج مأمور، حرىبده ايشله ين اوموت بىين صۇحبتى دىقتىمى چكىدى. ائله بىر زامان ايدى كى، توركىيه ده مئشه يانغىنى و سونرا ياغىش، سئل، سو گوندمده ايدى.

دۇولت ايداره سىنده چالىشان اوموت چوخ بۇيوك هوس و اىختىخارلا آذربايجاندىن گلن يانغىنسۇندورن ائكىبدن دانىشىردى. ائكىيىمىز يورولمادان، فداكارلىقلا داغا دىرمانىشىنى و فالىتىنى آنلادىردى. منىم قولاق موسافىرى اولدوغومو بىلن تايفور بى منە موراجىعتل: " دويويور موسونوز، هوجا هانىم " . اوت - دئدىم. اومىت ده منىم آذربايجاندىن گلدىگىمى بىلدىكدن سونرا ياردىما گلن قهرمانلار يىمىزى دا جوشقو ايله، اولدوغو كىمى آنلاتماغا باشلادى.

رومى اولموشدور. اونون قورموش اولدوغو طرىقته منسوب اولان درويشلره مۇولويلر دئىلىردى. جلالددىن رومى نىن قوردوغو طرىقت سايه سىنده زنگىن خالق ادبىياتى - تىككه ادبىياتى يارانمىشىدى. بو ادبىياتىن ماتىرىياللارىندا بۇيوك بىر جوشقو قايناغى اولان آلاله سئوگىسى، اىنسان سئوگىسى اوستونلوك تىشكىل ائدىر. بو ادبىياتىن توركجه نىن ساغلاملاشماسىندا بۇيوك خىدمتى اولموشدور.

آشيق پاشا، سايد امره، ذىلى، افلاكى ده، ددموغلو، نىظاموغلو، كايقوسوز آلالددىن، پىر سولطان آبدال، قول هوسئىن، قول هىممت، كازاك آبدال، اوصولى، اوممى سىنان كىمى شاعىرلر توركجه نىن اىنكىشافىندا خىدمتلىرى اولان تىككه شاعىرلر يردىر.

مانىسادا موعلىمه كوبرا خانىمىن رهبرىك ائتىدىگى ايپهه آدلانان " اىنسانى ياردىم درنگى " آدى بىر خئىرىيىه چى درنگ فالىت گۇستىر. دوغوردور، كوبرا خانىمىن كىتابلارى اوزرىنده اىمضاسى يوخدور، آما كىتابلار آدى دوشه جك قدر چوخ سئولن بىر موعلىمه دىر. دوغرو دئىبىلر " اثرى نىن اوزرىنده اىنساسى اولمايان يىنگانه صنعتكار موعلىمدىر " . كوبرا خانىمىن موعلىملىك فالىتى و خئىرىيىه چىلىك فالىتى بىر-بىرىنى تاماملانىر. اونون رهبرىك ائتىدىگى درنگىن خئىرىيىه چىلىك فالىتى چوخ تقدىرلايىقدىر. درنگىن عوضولرى اولان خئىرىيىه چى قادينلار دوروستلوگو، احتىياجى اولانلار اىنسانى ياردىمى، آكتىولىگى و اىنانجلارىنا حۇرمت و صداقتى ايله دىقتىمى چكىدى.

من دفعه لرله بو درنگىن خئىرىيىه چىلىك فالىتى نىن، اىنسانلار اىنسانى موناسىبتلىرى نىن شاھىدى اولدوم. احتىياجى قارشىلانان اىنسانلار نىن مىننتدارلىقلارنى ائشىتدىم. تورك اىنسانى نىن نه قدر خئىرىيىه چى اولدوغونون، بو خئىرىيىه چىلىكدن لذت آلدىقلارى نىن شاھىدى اولدوم.

درنگىن بىر فالىتى ده اورتا مکتبده اوخويان شاگىردلرله علاقه دار ايدى. مکتبلر نىن ياي تىلى

خصوصیتلری اولان بیر خینا گنجه سی نین و توپون دا شاهیدی اولدوم. بو کوبرا خانیمین قارداشی آلپئرئ نین توپو ایدی. کوبرا خانیمین آتا-آناسی اؤولادلارینی تورک گلنکلی ایله بؤیوتموشلر. آتاسی عیرفان آی بیفندی آلپارسلان تورکیش، احمد جاواد سئودالی بیر تورکوغلو تورکدو. احمد جاوادین " چیرپینیردی قارا دنیز " نی ائله حزین، ائله ملاحظلی سسله اوخودو کی، کوبرا خانیمین آتاسی عیرفان آی ییلدیریم بایازیتله باغلی ماراقلی بیر هئکایه ده دانیشدی: " ییلدیریم بایازیتین حاکیمیتی ایلرینده (۱۴۰۲-۱۳۸۹) بورسا پایتاخت ایدی. بایازیت ائله بیر مسجد (جامی) تیکدیرمک ایسته بیر کی، یئری ائله اولسون کی، جامی هر یئردن گورونسون. یئر موعینلشیر. اطرافداکی اسنافلاردان راضیلیق آلیرلار. اولارین حاکی اؤدنیر، أما بو اراضیده یاشایان بیر قوجا قاری دئییر کی، من بورادان کؤچمک ایستمیرم. اونو هئج جور راضی سالا بیلمیرلر. ییلدیریم بایازیت دئییر کی، اونو اینجیتمه دن سارایا گتیرین. قاری ایله راضیلاشیب اونو سارایا گتیردیلر. بایازیت دئییر کی، هر کس گئتسین، یالنیز ایکیمیز قالاتی قاری ایله.

قاری دئییر کی، سولطانیم، هر شئی سنه قوربان اولسون. یالنیز من باشقا دیندن اولان بیر قادینام. منیم ائویمده ناماز قیلینماسینی ایستمیرم. اونا گؤره کؤچمک ایستمیرم. بایازیت سؤز وئیر کی، اونون ائوینده ناماز قیلینمایاجاق. جامی تیکیلیر. قاری نین ائوی نین اولدوغو یئرده یالنیز چئشمه لر سالینیر، اورادا ناماز قیلینمیر، بولاقلاردان سو آخیر.

گؤزل سالیهلی شهری شاعیره گولسوم گولمزین آتا-آناسی نین، قوهوم-قارداشی نین یاشادیغی جانایاخین گؤزل بیر شهردیر. ایزمیرله ۸۰-۱۰۰ کم آراسی وار و اهالیسی ۱۸۰-۱۹۰ میندیر. منی ائوینده میسافیر ائدن، او طرفلرین گؤزل، تاریخی و گؤرمه لی یئرلرینی گزدیرن گولسوم گولمزین و عاییلهسی نین یاشادیغی شهردیر. ساهیلده یاشایان ۱۹۷۰-جی ایل تولدولو گولسوم گولمز ایندییه قدر بیر نئچه شئیر کیتابی نین، او جومله دن " بیر گؤز یاشی بورجون وار " (۲۰۱۰)، " بیر گول دوشدو اورگیمه (۲۰۱۹)، "

بیر دفعه ده تورقوتلدا خئیرییه چیلیک مقصدیله وئرلن بیر سحر یئمگی نین ایشتیراکچیسو و قوناغی اولدوم. آذربایجان، اونون تاریخی ظفری حاقیندا گؤزل سؤزلر ائشیتدیم، ایفتیخار ائتدیم، تورکلر دئمیش: " ایچیم ایچیمه سیغمادی " .

تورکییه ده هر شهرین اؤز گؤزلیگی، اؤزونخاس سچیویو خصوصیتلری واردی. ائله تورقوتلو، مانیسا، سالیهلی، ائمتلی کیمی. تورقوتلو مانیسیا باغلی بیر شهردیر. سالیهلی، ائمتلی ده ائله. بئله بیر روایت ده وار کی، تورک بیلریندن بیر اوج اوغلونا (تورقوت، ائمتد، سالیه) بو شهرلرین تورپاقلارینی وئرمیش، اوغللار بو شهرلری قورموشلار و شهر ده اولارین آدلارینی داشیماقدادیر. تورقوتلو کلاسیک تیپلی ترته میز بیر شهردیر. کوبرا خانیمین آتا-آناسی، قوهوملاری بو شهرده یاشاییر. شهرین " قارپیزقالدیران " آدلی گؤزل بیر پارکی وار. بو آد پارکدا واختیله آخان گورسولو چایین حاقیندا یارانان افسانه ایله باغلیدیر. فسانه بئله دیر:

" ۱۸۵۰-جی ایللرده ماهمود افندی آدلی بیر شخص یاخینداکی بوزداغان گلن سولارین یونونو تورقوتلویا دوغرو دیشدیریر کی، اکین-بیچین اوچون یارارلی اولسون. بو سولار اراضیده بیر چوخ هوووزلارین یارانماسینا سبب اولور. بئله هوووزلاردان بیر ده ایندی " قارپیزقالدیران پارکی " آدلانان یئرده اولان هوووزدور. قارپیزی قالدیراجاق قدر چوخ گوجلو بیر سو آخینی اولدوغو اوچون خالق آراسیندا اونا " قارپیزقالدیران " دئیلمیشدیر. سویون آخدیغی یئرده یئرلشن پارکین آدی دا بونولا علاقه داردیر. بو سویون هله ده یولون آلتیندان آخدیغی سؤیلنمکده دیر.

تورقوتلدا گؤزل، میلی خصوصیتلری اؤزونده ساخلیان، بیزیم اسکی توپلاریمیزا خاص

سۆز جان سیریریدی " (۲۰۲۱) آدلی شئیر کیتابلاری نین مۆلیفیدیر.

اونون " بیر گۆز یاشی بوجون وار " شئیرلر کیتابی هم ده ۲۰۱۹-جو ایلهده تئهراندا آذربایجان تورکجه سی ایله هوسئین سویتورک طرفیندن نشر اولونموشدور. آذربایجان تورکجه سیننه یاخیندان بلد اولان گولسوم خانیم هم ده آذربایجان ادبیاتیندان تورکییه تورکجه سیننه ترجمه لر ائدیر. ۲۰۲۱-جی ایلهده گولسوم خانیم تئهراندا یاشایان سویداشیمیز هوسئین سویتورکله بیرلیکده آذربایجان مودریک شاعیری نریمان هسنزادین " سن باغیشلادین " آدلی شئیرلر کیتابینی تورکییه تورکجه سی ایله آنکارادا نشر ائتدیرمیشدیر. موکمل شئیرلر و مودریک سۆزلر مۆلیفی گولسوم گولمزین شئیرلینده کی درین هیسسیات، موسیقییه یاتیملیلیق تورکییه ده بیر چوخ بسطکارین دیقینی جلب ائتمیش، اونولا بسطکار امکداشلیغینا سبب اولموشدور. اونون " دنیز کؤلوم قدر اوجسوز و انگین " شئیرینی بسطکار شاهین چانقال بسطله میس و ترت-ده سوات ییلدیریمین ایفاسیندا سسلنمیشدیر. " قلبیمین میلادی اولدوغو گوندو " ، " قوربان اولدوغوم " ، " گئرسی یالان " ، " عشقین تعریفینی نجه آنلادیم بیلمیرم " شئیرلینی ده سوات ییلدیریم بسطله ییب. یئنه بسطکار باتتال ماجار " هارینلا یانیرام منیم جانانیم " شئیرینی بسطله میشدیر. گولسوم خانیمین آنلاملی، دادلی-دوزلو، مودریک ایفاده لری حکمت باغچاسیندان توپلانان چیچکلر کیمی موسیقییه ده یول تاپیر، سئویله-سئویله دینله نیر. سالیهلویه باغلی چاتالولوک کۆیو گولسوم خانیمین دوغولوب بویا-باشا چاتدیغی گۆزل منظره لی بیر کنددیر. گولسوم گولمز اؤز دوغولدوغو کندی وصف ائده رک شئیره کۆچورموشدو. بو شئیرلر عصاصیندا " چاتالولوکلودور منیم کۆیومون آدی " بسطکار ایمران کوچ تورکو طرزینده موسیقی یازمیش، همین ماهنی ترت-ده سسلنمیشدیر.

چاتال آخان اولوغوندان آلیر آدینی، ایچن بیلیر سرین-سرین سویون دادینی، دوونله سورولوردو، بوغدا خیررمانی، چاتالولوکتور منیم، کۆیومون آدی!..

گولسوم خانیمین آذربایجان، اونون موزفر اوردوسو، ۴۴ گولوک تاریخی قلبه سی. آذربایجانین بایراغی ایله باغلی اونلارلا شئیری اؤز مضمونو، ایدئاسی ایله سئچیلن پوئزییا نومونه لریدیر. بو شئیرلری گولسوم گولمز کیتابلاشدیریب چاپا حاضیرلا بیر.

خاطیره لر یازدیقجا اوزانیر، اوزاندیقجا دا یئنی علاوه لر طلب ائدیر. " بو قدر " دئییب یازما نۆقته قویماق ایسته دیم. عاغلیما گلدی کی، یونان رییازیاتچیسى آرخیمند (ع.ه. ۲۸۷-۲۱۲) ریچاق (لنگر) قانونونو موعین ائتدیکن سونرا " منه ایستیناد نۆقته سی وئرن، یئر کوره سینى یئریندن اوینادیم " - دئمیشدیر. منیم ایستیناد نۆقتم اولان گۆردویوم ساده و صمیمی اینسانلار، طبیعتین گۆزلیک بخش ائتدیگی یئرلر، یارادانین کۆنلونون خوش واختی یاراتدیغی طبیعت موعجیزه لری، بو یئرلرده کی اینسانلارین سئوگیسی منه ایلهام وئردی کی، گۆردوکلرینی یازیب شرح ائدیم.

رؤیا کیمی کئچن بیر آی منه مانیسانی، سالیهلینی، ایزمیری، تورقوتلونو، دمیرچینی، بوزداغی تانیتدی. سالیهلی نین چاتالولوقلدا ناغیل کیمی کئچن ایکى گنجه سی، سالیهلیده کی کاپلیچار، ایلك یاشاییش مسکنلریندن اولان کولا-کولادوکویا (مانیسادا)، دونیانین ان گۆزل، ائستتیک دؤوق وئرن گؤل " گؤلجوک " (یزمیرد)، " یئددیولوق بولاغی " (ازمیرده)، ایزمیرده کی کارشیاکا کئچیدی، ایزمیرین لیمونته سینده کی موسافیرپرور اینسانلار، تورقوتلونون " قارپیزقالدیران پارکی " ، مانیساداکی " یونوس پارکی " ، افسانوی " آغلیان کایا " نین ناغیللارداکی موعجیزه سی یوخولاردا رئاللاشان رؤیا کیمی بیر حاقیقئتدیر.

بو رئاللیقلار اینسانلار آراسیندا دوستلوق کۆرپولری قورور. دوستلوق کۆرپولری ایسه دونیانین دایاقلاری مۆحکم اولان ان مۆحتشم کۆرپوسودور.

آذربایجان فولکلوروندا رنگلرین آنلامی

۱. آغ رنگ

یازان : بهلول عبدالله

کۆچورن : محمدرضا اسماعیل زاده

رداکتور، یعنی دیگر ناظرلردن، کاتبلردن، کومان دیرلردن، رداکتورلاردان بؤیوک اولان) سایلییر. دؤولت تدبیرلری، سویه لی مراسملر، نمایشلر، یاریشلار بو میداندا کنچیریلییر. اسکی چاغلاردا خاقانین، خانین اوتوردوغو مکان - مرکز ایندیکی پایتخت شهرلری بؤیوکلوکده اولماسا دا، اولارین دا سئچیلن میدانی اولوب و بونا "آغ میدان"، یعنی "بؤیوک میدان" دئییلیب. ائله "کتاب دده قورقود" دا "آغ میدان" داکی "آغ" بؤیوک معناسیندادیر. آغ رنگ هم ده غالبیت معناسیندادیر. یئنه ائله "کتاب دده قورقود" دا بئله بیر اپیزود وار. آبیده نین اون بیرینجی بویوندا دئییلییر کی، کافرلر سالور قازانی یاتمیش حالدا توتوب اسیر آپاریلار. اوروز اوغوز بگری ایله بیرلیکده آناسینی اسیرلیکدن قورتارماغا یوللانیر. کافرلر قازان خانین اؤزونو بو گنلره قارشى چیخاریرلار. شرط کسیرلر کی، گنلری گئری اوتورتسان، آزاد اولاجاقسان. کیمله ووروشاجاغینی بیلیمه یین قازان خان شرطله راضیلاشیب میدانا چیخیر. بویدا دئییلییر: "قازان گوردو کیم، لشکر اؤنونده بیر آغ بوز آتلی آغ علملی، بکدمیر دونلو، اوغوزون اؤنونجه گلدى، چادیرین تیکدیردی، آلاى باغلادى دوردو". یئنه ائله بوراداجا سالور قازان چرى نین - اوردونون اؤنونده کی آغ سانجاقلی نین کیملیگینی سوروشور. بیز بیلیریک کی، علم (توغ)، سانجاغین بوگون باشا دوشولن معناسی بایراق دیر. بس بو بایراق - علم، سانجاق نه اوچون آغ دیر؟ بایراغین آغ رنگده اولماسی بلاواسطه اونون ائله رنگینه گؤره غالبیت (آغ رنگلی بایراغین تسلیم اولما آنلامی سونراکی زامانلارین ایشی دیر) رمزی اولماسینی سمبوللاشدیریر. بونون بئله اولماسی ساری دان قاینقلاردا دا خبرلر واردیر. بئله کی، ماناسین دا غالبیت بایراغی "آغ بایراق" ادلانیرمیش. چنگیز خانین دا دوققوز قوتازلی مشهور بایراغی

استثنا حاللار حسابا آلینمسا، آغ رنگ دونیانین بوتون خالقلا ریندا، خاطرلار تدیغیمیز کیمی، اوغور، خوشبختلیک، پاکلیق، دوزلوق، احترام و ... بیلدیریر. حتی بوتون رنگلرین آغ رنگدن توره مه سی فیکری ده وار و بو سببدن او، "آنا رنگ" ادلانیر. بو دوغرودان دا بئله دیر. قیرمیزی، قارا، ساری، یاشیل، ماوی رنگلر ده اولان پارچا، ایپ و ... نسنه لری آغ رنگلی ائتمک ممکن اولمادیغی حالدا، آغ رنگلی نه وارسا بویالار واسطه سی ایله دیگر رنگلی ائتمگین هئچ بیر چتینلیگی یوخدور. آغ رنگین چوخ احاطه لی اولدوغونو دئدیک. بیر چوخ حاللاردا آغ سؤزلره قوشولماقلا هم ده "بؤیوک" معناسیندا ایشلنیر. بیز بونو "کتاب دده قورقود" دا راست گلدیگیمیز "آغ میدان" بیرلشمه سینده ده گؤروروک. مسئله یه گونوموزون باخیمیندان یاناشساق، بیز بیلیریک کی، هر دؤولتین مرکز (پایتخت) و بؤیوک شهرلرینده چوخلو میدانلار اولور. آما بونلاردان بیری "باش میدان" ("باش" سؤزونون ده "بؤیوک" معناسی واردیر. باش ناظر، باش کاتب، باش کوماندان، باش

یونان تاریخچی سی هئروdotون روایتینه گۆره، فارسرادان یئددی زادگان موغلارلا دؤیوشده اوستونلوک قازانیر. و ائله بو یئددی زادگان دا ایران تاختینا نامزد اولور. دارا دا بونلارین آراسیندا ایمیش. ایران عادتینجه اونلار آتلارینا مینیب گونش دوغمامیش شهردن کنارا چیخمالی ایمیشلر. گونشین ایلک شعاعسی گورونونجه کیمین آتی کیشنه سه ایمیش، او دا پادشاه سئچلمه لی ایمیش. دارانین آغ رنگلی آتی بو سئچکیده ایلک کیشنه دیگیندن دارا دا ایرانین شاهی اولور. ائله دوشونولمه سین کی، رنگ تصورو یارادان "آغ"ین منفی آنلامدا اولماسی عمومیتله محدوددور. بللی اولدوغو اوزرره، دؤولت قورولوشوندا بایراق (توغ، سانجاق) مستقللیک سمبولو اولاراق همیشه اوجا توتولموش، یوکسک دگرلندیریلیمیشدیر. اما بو دا وار کی، اسکی چاغلاردا تورکلرده اؤلن اوچون ده بایراق آسماق عادتی اولوب. و بو عادتده باخیشی چکن یؤن ده واردیر. بئله کی، اؤز اجلی ایله اؤلن اوچون قارا رنگلی بایراق آسیلیر، قارا رنگلی پالتار گئییلیر. دؤیوشده شهید اولاراق دونیاسینی دگیشن اوچون ایسه آغ رنگلی بایراق آسیلیر، آغ رنگلی پالتار گئییلیر. حتی دؤیوشه یوللانان تورک خاقانلاری دا اوردوداکیلارا اؤرنک اولماق اوچون شهیدلیک نشانه سی کیمی اؤنجه دن آغ رنگلی پالتار گئییرمیشلر. تورک مدنییتیندن بیر چوخ مسئله لری منیمسه میس اسکی چین معیشتینده ده بو دئییلن چیزگی نین اولماسینی قاینالار خبر وئرمکده دیر. چین لیلر ده اؤلن شرفینه آغ رنگلی بایراق آسار، دونیاسینی دگیشنین یاخینلاری آغ رنگلی پالتارلار گئییرمیشلر. مسئله بئله دیر کی، "سون زامانلار قدر آذربایجانین بیر سیرا یئرلینده یاسلی آداملار آغ پالتار گئییرمیشلر. مثال اوچون، ناخچیواندا بو عادت وار ایمیش. اری اؤلوموش قادین دؤرد آی اون گون باشینا آغ تنظیف باغلاردی. بو مدتدن سونرا یاخین قوهوم-اقرباداکی قادینلار بیغیشیب اونو یاسدان چیخارامیشلار. بو یاسلی

"بؤیوک آغ بایراق" ایمیش. دوشمن لر همیشه اؤنده گلن بو بؤیوک "آغ بایراق"دان واهمه یه، قورخویا دوشدوکلریندن دؤیوشسوز-فلانسیز تسلیم اولورموشلار. سؤال اولونا بیلر کی، بو سؤزو گئندلرین دیگر رنگلی بایراقلاری اولماییب؟ اولوب. واختی ایله هر دؤولتین، داها قدیملرده ائل، طایفا بیرلشمه لرینین، اساساً اوچ رنگلی بایراغی وار ایمیش: آغ، قیرمیزی، قارا. هر بایراغین رنگی رمزی سجه داشیب. آغ رنگلی بایراق غالبیت، قیرمیزی رنگلی بایراق طرفلرین بیر-بیرینه محاربه اعلان ائتمه سی، قارا رنگلی بایراق گوج، قدرت دئمک ایمیش. اگر بیر دؤولت باشقاسینین سرحدلرینده اوچ بایراق - قیرمیزی، قارا، آغ رنگلی بایراق قالدیرمیشسا، بو سنه محاربه اعلان ائدیرم، سندن قدرتلییم، سنه غالب گله جگم معناسیندا ایمیش. یئنه ده ائله قاینالاردان اؤیرنیریک کی، چنگیز خان دؤیوشه "بؤیوک آغ بایراغی"، "قیرمیزی بایراغی" و گوج، قدرت تمثالی اولان قارا رنگلی بایراغی ایله یوللانیرمیش. "کتاب دده قورقود"دا دا کافرلر دؤیوشه قارا رنگلی بایراقلا گلیرلر. بونولا اؤزلرینین گوجلو، قدرتی اولدوقلارینی نمایش ائتدیرمک ایسته ییرلر. آغ بایراقلی اوغوزلار ایلک اولاراق کافرلرین قارا رنگلی بایراغینی قیلینجلاماقلا، ایاق آلتینا سالماقلا اونلاری ال به ال تسلیم اولماغا مجبور ائدیرلر. آغ رنگین هم ده تانری رنگی کیمی دوشونولدوگونو دئیمیشدیک. بو اوزدن ده او، اوغور گتیرن رنگ بیلینمیشدیر. عبث یئره دگیل کی، اسکی چاغلاردا دؤیوشه یوللانان سرکرده لر همیشه آغ رنگلی آت مینرمیش و بونولا دا اوغور قازاناجاقلارینی دوشونرمیشلر. مثال اوچون، بؤیوک هون حؤکمداری مئتی دوشمن اوستونه گئندنه یالینیز و یالینیز آغ رنگلی آت مینرمیش. بؤیوک سرکرده گولتکینین دؤیوشلرده کی غلبه لرینین بیر سببی ده اونون همیشه آغ رنگلی آت مینمه سی ایله ایضاح ائدیلمیشدیر. آغ رنگلی آتین حتی پادشاه سئچکی سینده ده اوغور گتیردیگی ظن اولونوب.

دئیلمیر. ائلهجه ده گۆی رنگ همیشه ماوی رنگی عوض ائلهیه بیلیمیر.

بئله کی، "گۆی" رنگ یوخ، سوبستانتیولوشنده علامت اولاراق مطلق "ماوی" طلب ائدیر. مثال اوچون، سما، آسمان آدلاری داشییان گۆی قوبهسی-نین - گۆیون رنگینی بیلدیرمک اوچون "گۆی گۆی" یوخ، "ماوی گۆی" دئیلمیر. یاناجاق اولاراق ایستیفاده اولونان گاز "گۆی گاز" یوخ، "ماوی گاز" آدلانییر و س. بعضاً گۆی و ماوی رنگ پارالل اولاراق عینی نسنه-نین علامتی اولور: گۆی دنیز // ماوی دنیز، گۆی سولار // ماوی سولار. بعضاً ده ائله اولور کی، گۆی رنگ ماوی رنگین وظیفه-سینده چیخیش ائدیر. ساچی یوماق اوچون ایستیفاده اولونان گیلایی-نین بیر نؤعو دوغرودان-دوغروبا ماوی (حتی بوز) اولدوغو حالدا "ماوی گیلایی" یوخ، "گۆی گیلایی" آدلانییر. یاخود اینسانا مخصوص بعضی علامت لر "گۆی" له ایفاده اولوندوغو واخت "ماوی" هنج یادا دا دوشمور. "گۆی اؤسکورک"، "ایچی گۆینه مک"، "اوزو گۆینه مک"، "یاراسی گۆینه مک"، "گۆیره-گۆیره آغلاماق"، "بوغازی گۆینه مک" و س. مثال لاردا اولدوغو کیمی. بیر چوخ خالق لاردا گۆی (ماوی) رنگ ابدیت، ابدی-لیک، صادق-لیک رمزی سایلییر. تورک خالق لاریندا، او سیرادان آذربایجان تورک لارینده گۆی (ماوی) رنگ باشقا معنالارلا یاناشی، هم ده سئوینجین، شادلیغین، خوش خبرین سیموولو بیلینیر. بو، بلاواسطه گۆی رنگین اؤز آدینی تانری مکانی گۆی دن آلماسی ایله ایلگی-لی دیر.

قادینین باشینا خینا قویار و سونرا او، آغ تنظیف اؤرپگی اؤرتمز، آغ رنگی پالتار گئییمز-میش. آغ رنگ ماتم بلگهسی اولدوغو اوچون بیر سیرا رایونلاردا یاتمیش اوشاغین اوستونه آغ اؤرتمز لر. اسکیدن قافقازدا یاشایان بیر سیرا تورک دیللی خالق لاردا: قوموقلاردا، قاراچایلیلاردا ایندی ده آغ ماتم، یاس رنگی سایلییر. بو خالق لارین یاس عادت لرینده کی بیر علامت ماراقلی دیر: قیبر لرین باش داش لاریندا کیچیک، درین اویوق اویولور و اورا آغ بایراق سانجیلیر". ایندی ده دیلیمیزده ایشلتن "آغ یالان"، "آغ بهتان"، "آغ شر" افاده لرینده کی "آغ" یالانین، بهتانین، شرین شیشیرتمه درجهسی اولماقلا منفی علامت بیلدیریر. یاخود، "اوزون آغ اولسون، یاخشی اوزومو آغ ائله دین" دئییمینده کی "آغ" لار دا اصلینده منفی آنلاما گلن "قارا" معناسیندادیر. بو، "اوزون قارا اولسون، اوزومو قارا ائله دین" دئمک دیر. ائله "وزه آغ اولماق" داکی "آغ" دا سؤز قایتارماق، اطاعتدن چیخماق، دئییلنی قولاق آردینا وورماق و ... آنلاما گلن دئییم دیر. گؤرونوگو کیمی، آغ رنگین معیشتده هم مثبت، هم ده منفی فونکسیاسی واردیر

۲. گۆی رنگ

گۆی رنگ چوخ-چوخ حال لاردا نه اینکی ماوی، حتی بعضی حال لاردا یاشیل رنگله عینی معنالی، عینی فونکسیالی اولور. گۆیله ماوینی بیر-بیریندن فرقلندیرن باشلیجا علامت گۆیون توند، ماوی-نین ایسه نسبتاً آچیق اولماسی دیر. اما بو او دئمک دئییل کی، گۆیله ماوی همیشه بیر-بیری-نین عینی اولما بیلیر. مثال اوچون، یئتیشمه میش، کال آنلامینا گلن گۆی مئیوه - گۆی آلچا، گۆی گاوالی، گۆی آلم، گۆی اریک، یاخود گۆی (یاشیل) مئشه، گۆی (یاشیل) اوت، گۆی (یاشیل) چمن و س. دئییله بیلدیگی حالدا، ماوی آلچا، ماوی گاوالی، ماوی آلم، ماوی اریک، ماوی اوت، ماوی مئشه، ماوی چمن و س.

منی یارا تئز یئتیر،
پولاد نالینا قوربان
گۆی آتی مینن اوغلان،
مینیب تئز سورن اوغلان،
قاییدیپ ائله گلسن،
اوللام قیسمتین، اوغلان.

گۆروندوگو کیمی، بورادا گۆی آتین "اؤنده گلن"،
"یارا تئز یئتیرن" اولماسی سؤیلنیلیر. بو مسئله
"چیل مادیان" ناغیلیندا بیر آز دا قاباریق دیر. گۆی
رنکلی آتین جیدیردا اؤتولمز اولماسی ناغیلدا بئله
تصویر اولونوب: "بیری وار ایدی، بیری یوخ ایدی.
گۆیون آلتیندا، یئرین اوستونده بیر شاه اوغلو وار
ایدی. بو شاه اوغلونون بیر گۆی آتی وار ایدی. شاه
اوغلو هر گون گۆی آتینی مینیب میدانا چیخارمیش.
شهرین بوتون یاخشی آت چاپانلارینی دا اورایا
ییغیرلارمیش. شاه اوغلو آتلی لارلا جیدیرا
چیخارمیش. جیدیردا شاه اوغلونون گۆی آتی بوتون
آتاری کئچرمیش. آتین تانرییا مخصوص لوغو،
گونشین شعاعسی ایله یئر ائندیریلمه سی حاقیندا
معلومات لار آز دئییل. حاقیندا دانیشدیغیمیز گۆی
رنکلی آتداکی "گۆی" ده تانری ایله، گۆی-سما ایله و
اونلارین سیموولو ساییلان گۆی-ماوی رنگله
باغلی دیر. اعتقادا گۆره، گۆی رنگلی آت دا ائله گۆی-
سما آتی دیر. بو جهت اؤزونو باياتی لاردا دا
گۆسترمدکده دیر:

گۆی آتیم گۆی اوزونده،
تورپاغیندا، دوزونده،
من یاریمی تانیرام،
قوشا خال وار اوزونده.
گۆی دن گلن گۆی آتلی،
قول لاری قوش قاناتلی،
یاریما خبر آپار،
من پیادا، او آتلی.

هله اونو دئمیریک کی، اسکی میفولوژی تصوّرلرده
تانری اؤزو هم ده گۆی رنگلی بیلمیش (آیری-آیری
ائتنوسلاردا تانری نین آغ، حتی ساری رنگلی
دوشونولدوگونو خاطرلایمیشدق)، باشقا سؤزله، گۆی
رنگ تانری رنگی سایلمیش دیر. مثال اوچون، آلتای
افسانه لرینده تانری "گۆی ساققال لی بیر ایختیار"
اولاراق تانیدیلیر. و یئنه ده بیلدیریلیر کی، "تورکلر
گۆیه گۆی تانری دئییرلر. بوگونکو تورکجه میده
سؤیله دیگیمیز "گۆی" سؤزو گۆیون رنگین دن باشقا
بیر شئی دئییل دیر. گۆی رنگ قوتسال گۆیون اولدوغو
قدر تانری نین دا سیموولو ایدی. بیر شئی گۆی
رنگینه بورون دورمک و یا گۆی سؤزو ایله برابر
سؤی لنن او شئی قوتسال سایماق و یا تانری ایله باغ
قورماق ایستین دن ایره لی گلمیش دیر". ایش
بوراسیندا دیر کی، ائپیک عنعنه ده تانری طرفین دن
گۆی دن گۆندریلن لر ده چوخ واخت ائله گۆی رنگ
علامت لی اولاراق تصویر ائدییر. مثال اوچون، "اوغوز
کاغان" داستانیندا بیلدیریلیر کی، اوغوز خانین
اوردوسو اؤنونده "گۆی توکلو، گۆی یئلک لی قورد"
گئدیر.

اوستونده گۆی رنگ - تانری رنگی داشییان بو قوردو
اوغوزا اوغور گتیرن اولاراق ائله تانری نین اؤزو گۆی دن
گۆندرمیش دیر. اوغوزون ایکی خانیمین دان بیری
گۆی دن گونشین شعاعسی ایله یئر ائتمیش دیر.
بو خانیمین دا گۆزلری "گۆی دن گۆی" رنگده دیر.
یعنی تانری اوغوزا گۆندردیگی بو قیزین دا گۆزلرینه
اؤز رنگین دن هوپدورموش دور. گۆی رنگلی آتلا باغلی
بئله باياتی اؤرنکلری واردیر:

من آشیقم آتی وار،
گۆیون یئددی قاتی وار،
اؤنده گلن اوغلانین
آلتیندا گۆی آتی وار.
گۆی آت، یالینا قوربان،
تیرمه شالینا قوربان،

صنعت ملگی تک یاشیل بوروندو. سۆزسوز کی رنگلر حاقیندا داها گئیش دانیشماق مومکون دور. اما بو دئییلنلر ده رنگلرین بوتؤولوکده معنیوات و معیشت تاریخمیزی اؤیرنمکده مهم رولو اولدوغونو ثبوت ائدیر.

۳. قیرمیزی رنگ

آرخادا قیرمیزی رنگین توپلاشما، جمع لشمه، داوا-دالاش سمبولو کیمی قبول ائدیلدیگینی بیلدیرمیشدیک. بونونلا بئله، بعضی تورک خالق لاریندا قیرمیزی رنگ قوتسال سایلمیش و او، گۆز روحونون رنگی حساب ائدیلمیشدیر. بو گۆز روحو اؤزو قیرمیزی اولماقلا برابر، گئیمی ده یالنیز و یالنیز قیرمیزی تصور ائدیلمیشدیر. دئییه سن، بو اعتقاد آذربایجانلی لاردا دا اولموش و او، اسکی چاغلاردان یاشایا-یاشایا گلیب چاغیمیزا دا چاتمیشدیر. بئله کی، گۆزون سیریمه سی بیزده همیشه اوغورسوزلوق علامتی بیلینمیشدیر. گۆزون سیریمه سی ایله مطلق بیر شر، خطالی ایشین اولاجاغی ظن ائدیلمیشدیر. اودور کی، سیریین گۆزه ساغ ال ایله اوچ کره سیغال چکه-چکه "خئیره آتیرسان آت، شره آتیرسان یات" اوسون سۆزلری دئمکله برابر، همین گۆزون اوست قاپاغینا قیرمیزی رنگلی ساپ، قیرمیزی رنگلی پارچا قیرینتی سی دا یاپیشدیریلیر. چوخ اولسون کی، بوراداکی قیرمیزی رنگلی ساپ، پارچا ائله گۆز روحونون سمبولودور. دئمه لی، بیزده ده گۆز روحو قیرمیزی رنگده دوشونولموش و سیریین گۆزه اونون نیشانه سینی یاپیشدیرماقلا خطا-بلانین سوووشاغاغینا اینانلمیشدیر. قیرمیزی رنگین تانینما، تانیتما علامتی ده واردیر. بیر واخت آذربایجاندا نشانلی اوغلانلار و قیزلار تانینسینلار دئییه قیرمیزی رنگلی پالتارلار گئیرمیشلر. اوغلانلار ائویندن قیز اوچون قیرمیزی رنگلی دون اواریلارمیش، قیز دا نشانلی سی اوچون قیرمیزی رنگلی کۆینک توخویوب گۆنדרرمیش. بونونلا دا اونلار اطرافلاریندا اولانلاردان سئچیله رمیش. و هامی

گۆی رنگلی آتین تانرییا مخصوص لوغو، کۆمک ائده-جگی کیمسه یه گۆی دن گۆی رنگلی آت گۆندریب گۆیه آپارماسی موتیوی آلتای میفلرینده ده واردیر. گۆی رنگین غمی، کدری، المی، اولوم-ایتیمی، حوزنو، یاسی، ماتمی بیلدیرمه سی ده معلوم دور. "کیتاب دده قورقود" آ مراجعت ائدک. بورادا بیر کیمسه یاسلی اولدوغونو بیلدیرمک اوچون ائو-ائشیگینی قارا رنگله یاناشی، هم ده گۆی رنگله بزه ییر. اؤزو گۆی رنگلی دون گئینیر. بامسی بئی رک اسیرلیک دن قورتاریب ائولرینه یئتیشدیکده بولاق دان سو آپاران باجی سی نین آغلادیغینی گۆرور. او، باجی سی نین نه اوچون آغلادیغینی اؤیرنمک ایستدیکده هم ده سوروشور: "قارالی، گۆی لو اوتاغی // سورار اولسام، کۆلگه کیمین؟" باجی سی دا دردلی-دردلی: "قارالی، گۆی لو اوتاغی سورار اولسان // آغام بئیره یین دیر // آغام بئی رک گئده لی کۆچریم یوخ". دوشمنلره اسیر دوشموش اوروز اونو خلاص ائتمه یه گلن آتاسینا - سالور قازانا دئییر: "آنام منیم اوچون گۆی گئیب قارا سارینسین // قالین اوغوز ائلینده یاسیمی توتسون". آرخادا گۆی رنگین یاشیل رنگی ده عوض ائله مه سینی دئمیشدیک. اما بو دا وار کی، یاشیل رنگه اسکی معیشتیمیزده، ائله جه ده فولکلور اؤرنک لریمیزده راست گلکمک چوخ نادر حادثه ساییلیر. چونکی یاشیل رنگ ایسلام دینی نین سیموولیک آتریوتلاریندان اولدوغو اوچون همین دؤور مدنیتیمیزده اؤزونه یئر تاپا بیلمه میشدیر. مسئله نین دئییلن استقامتی، یعنی یاشیل رنگین هانسی گۆروش لرله باغلی لیغی تانری ملک لری نین ده یاشیل دون لو اولماسی ایله ثبوت یئتیر. بو یؤنو نظامی گنجوی ده نظردن قاچیرمامیشدیر. او، "یئددی گۆزل" اثرینده دئمیشدیر: سمدان آتینی چاپاراق اوچان باکر ملک لری توت کمنده سال. گۆیون اولدوزلاری ایزلییر سنی. یاشیل گئیم لی لر گۆزلییر سنی. یاخود: یاشیل چیراق کیمی پارلاق گۆروندو،

بدلییی بیلدیردییی حالدا، بیر سیرا دیگر خالق لاردا او، فاللیغین، مرحمت و شفقتین رمزی سایلمیش دیر. بعضی تورک خالق لاری اؤز عنوان لارینا دا رنگ اولاراق "ساری" علاوه ائتمیشلر. میثال اوچون، اوغورلار اؤز لرینی "ساری اوغور" آدلان دیرماقلا فخر ائتمیشلر. گۆی تورکلرین اون قبیله سیندن بئشی "ساری تورکئش"، دیگر بئشی ایسه "قارا تورکئش" دؤولتی یارادیر. "ساری تورکئشلر" اؤز لرینی اصیل-زاده حساب ائدیرلر. بو دا اونونلا باغلی ایمیش کی، اونلار ساری رنگی هم ده تانری رنگی حساب ائدیرمیشلر. بو اینام بوریات لاردا دا اولوب. اونلار حتی بوتون دونیانی، بو دونیادا اولان وارلیق لاری ساری رنگده بیلیمیشلر. بو اوزدن ده تورپاغا مخصوص چوخالتما، آرتیرما عاملینی قالدینا دا شامل ائتمیش و قالدینی - آنانی ساری رنگ، کیشینی - آتانی ایسه گوموشو رنگ آنلامیندا دوشونموشلر. میفه گۆره، چنگیز خانین اولو اجدادی - گونشین ساری رنگلی شواسیندان تۆرنمیش دیر و ائله ساری رنگدن تۆرندیکلری اوچون خاقانلیق دا یالنیز بو نسله مخصوص دور.

گوسیموولیکادا - ایستیقامت بیلدیرمه ده ساری رنگه باخیش فرقلی-فرقلی دیر. بئله کی، دونیانین دؤرد دؤوروندن بیرینی رنگی حساب اولونان ساری رنگ چوخ-چوخ ائتنوس لاردا مرکزین رمزی بیلیندییی حالدا، بعضی ائتنوس لاردا باشقا-باشقا سمترلرین گؤستریجی سی سایلمیش دیر. میثال اوچون، آمریکا هیندولاریندا ساری رنگ غریبن، هیندیستانلی لاردا جنوبون، کالمیک لاردا شیمالین گؤستریجی سی ظنن ائدیلمیش دیر.

اینسانا مخصوص بیر علامتین نظره چارپماسیندا دا ساری رنگ ایشتیراک ائدیر. میثال اوچون، بیر کیمسه نین قورخو، اوزونتو، سارسینتی کئچیرمه سی اونون اوزونون ساری رنگ آلماسیندان دا بیلینیر. ساری رنگی ایفاده ائدن "ساریلیق خسته لیبی" ده واردیر.

اونلارین نشانلی اولدوق لارینی بیله رمیش. بوندان ساوایی، قیز گلین کؤچنده ده اونون باشینا قیرمیزی رنگلی دوواق اؤترمیش لر کی، بونون دا رمزی معناسی واردیر. بیلیندیگی عذره، قیرمیزی رنگ هم ده گونشین سمبولو سایلییر. شر قوه لر ایسه ایشیق دان، گونشین یئردکی آتریپوتو اولان اوددان- اوجاق دان قورخورلار. اودور کی، ار ائوینه یولا سالینان گلین آتا ائوینده اودون-اوجاغین چئوره سینه دولان دیریلیر، ائودن چبخاریلارکن باشینا قیرمیزی رنگلی دوواق سالییر. اعتقادا گۆره، شر قوه لر گونش نشانه سی قیرمیزی رنگلی اولان لاردان قورخدوغو اوچون گلینه زیان توخوندورا بیلملر. ائله "گۆزگلمه"، "نظرگلمه" ده فنا قوه لرین عملی سایلییر. گلین قیرمیزی رنگلی دوواق اؤرتدوگوندن اونون اوزو گؤرونمور و بو سببدن ده او، گۆزدن، نظردن قورونور. بو جهت اؤز ایزلرینی بیر ائل سؤیلمه سینده ده قوروموش دور: زولف تۆکوب اوزه دیلبر، چخیبیدی دوزه دیلبر، دوواق سالین اوزونه، گلمه سین گۆزه دیلبر. قیرمیزی رنگ بعضن "قیزیلی"، "آل" آدلاری ایله ده آدلاییر. اما بو دا وار کی، همین رنگ "قیزیلی"، یاخود "آل" آدلانسا دا، بوراداکی تصور ائله قیرمیزی دیر. مثال اوچون، "قیزیل بایراق"، "قیزیل میدان" اصلینده "قیرمیزی بایراق"، "قیرمیزی میدان" دئمک دیر. آل-قیرمیزی ایسه رنگین بلاواسطه توند چالارلی اولماسینا اشاره دیر. دوز دور، "آل" این دیلیمیزدکی معنالاری چوخ دور و او، هم ده آلداتما، یالان، حيله دئمک دیر. مثال اوچون، بیر باشقاسینی آلداناندا، یالان دانیشاندا، حيله ایشله دنده "او، بونو آل دیلی ایله ائله ییب" دئییلیر. ماراقلی دیر کی، محض بو دئییلن لرله اویوشان "قیرمیزی یالان" افاده سی ده دیلیمیزده واردیر.

۴. ساری رنگ

رنگلر عائله سینده ساری رنگین ده مخصوصی یئری واردیر. آرخادا دا بیلدیرمیشدیک کی، ساری رنگ آذربایجاندا داها چوخ قوراقلیغی، قیتلیغی، خبیثلییی،

شعریمیز - شاعریمیز
ŞEİRİMİZ- ŞAİRİMİZ
ÖZÜMÜZ- SÖZÜMÜZ
 اوزوموز - سوزوموز

بوشعری قاراداغین قدیم آشیقلارینین حاققینده
 یازان کلیرلی آشیق صیاد جعفرزاده دیر

یاددان چیخماسین

قاراداغین قدیم آشیق لاریندان
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 عباس آباد کندی، آشیق رسولدان
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 وینه ده یاشایان آشیق عین الله
 اوحیدر کانلیلی آشیق خیرالله
 آشیق عبدالعلی جانانلی والله
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 هوماندا محمّد، خانقولو، آدلی
 احمدلیده آشیق حیدری سانلی
 شیخسینده آشیق عباس ماراقلی
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 شجایلیده آشیق رشید وار اولسون
 کیمسه حاققی سویله مه سه خاراولسون
 آشیق جعفرسفرلیده جاراولسون
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 آشیق فتح الله ده قایا باشیندا
 آشیق پولاد زر تک زرنه قاشیندا
 گئتدی بودونیاذن یتیمیش یاشیندا

یازیرم دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 آشیق اوروج آشیق نادر خالانلو
 یازیرم شعریمی اونلارا جانلی
 سیدلرده آشیق ملیک آدسانلی
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 آشیق همّت مولکده فایدالیدی
 آشیق لبق علمینده چوخ قایدالیدی
 کلیرده مشهور آشیق علیدی
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 لئته دیده آشیق حسن واریدی
 سوزده درین کمالی بیر سَریدی
 نوجه دهده آشیق عزیز زَریدی
 یازیرم دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 آشیق اسفندیار هاسین کندیندن
 اوزبئتده یدالله دئییم فَندیندن
 هئج واخت گئدمز بونلار مَنیم زَندیمدن
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *
 آشیق صیاد یازدی آشیقلر آدین
 اوخویون بیله سیز سوزلَرین دادین
 تاریخ اونودماسین مردلر فریادین
 یازیرام دفتره یاددان چیخماسین
 * * * * *

مولانا

پا تهی گشتن به است از کفش تنگ
 رنج قربت به که اندر خانه جنگ
 ظالم آن قومی که چشمان دوختند
 وز سخنها عالمی را سوختند
 موی بشکافی به عیب دیگران
 چو به عیب خود رسی کوری از آن

اکبر حبیبی «باریش» قارا باغ

قاراباغ آلیندی عشق اولسون وطن
آل ایستی قوینونا شهیدلری سن
قوی اولسون بایراغین شهیده کفن
داغ داشین سئوینیر جئیرانلار مه لیر
بیر گوزوم آغلابیر بیر گوزوم گولور

قاراباغ قایتدی قورتاردی حسرت
قازاندی بیر داها قازاندی غیرت
آلینار قالالار دوز اولسا نیت
سول گوزون یاشینی ساغ گوزوم سیلیبر
بیر گوزوم آغلابیر بیر گوزوم گولور

خان کندی زنگیلان جبرائیل ترتر
خوچای فوضولی آغ دام کلبجر
قوبادلی لاجینیم شوشا دا ظفر
دوستلاریم سئوینیر دوشمانلار اولور
بیر گوزوم آغلابیر بیر گوزوم گولور

«باریشین» آرزوی سی گوره م تورپاغین
بئش اون گون دولانام اولام قوناغین
لمس آنده م زیروه ده اوپم بایراغین
سوروشسان آرزیمی یوللاردا بیلیر
بیر گوزوم آغلابیر بیر گوزوم گولور
+++++

اسمیرا مهی قیزی

هئج بیلیرسن نجهدی؟!

هئج بیلیرسن نجهدی... آغ شهرده قارا گون،
بورکولو¹ قیش، سویوق یای،
بیر ده ایچمه یه حوزون، آنجاق بیر نفر اوچون...؟
نه وارسا تک آداملیق - سئومک لر، آغلاماقلار،
اولدوردویون، اولدویون یاشاملار تک آداملیق؟

هر کسی گرعیب خود دیدی به پیش
کی بُدی فارغ وی از اصلاح خویش

تیغ دادن در کفِ زنگیّ مست
به که آید علم نادان را به دست
*****

م.ح. شهریار

مست آدمم ای پیر که مستانه بمیرم
مستانه در این گوشه میخانه بمیرم

درویشم و بگذار قلندر منشانه
کاکل همه افشان به سر شانه بمیرم

من در یتیمم ، صدقم سینه دریاست
بگذار یتیمانه و دردانه بمیرم

بیگانه شمردند مرا در وطن خویش
تابی وطن و از همه بیگانه بمیرم

سرباز جهادم من و از جبهه ی احرار
انصاف کجا رفته که در خانه بمیرم

من بلبل عشاق به دامی نشوم رام
در دام تو هم بی طمع دانه بمیرم

در زندگی افسانه شدم در همه آفاق
بگذار که در مرگ هم افسانه بمیرم

گوندوزلر دۆزمک آسان،
دی گل ...

ایکی آداملیق چارپایی دا، حسرت ده، او کونجده کی
دیوان² دا...
ایلان کیمی بوز اولور، آخشاملار تک آداملیق.

بئله بیلیمیرسن هردن،

ارکؤیون اللرینی، داغینیق تئل لرینی نئجه اوووتماق
اولار.

هردن ده، لاپ بئزیرسن... یئنه او قاراچی قیز،
یئنه ده همین سورو:

«آی قیز، گوژن بیرینی نئجه اونوتماق اولار؟»

اونوتماغین یوللاری قوجاقلاریندان کئچیر،

خیالینین هر جوړه بوجاقلاریندان کئچیر.

هله آیاقلاریندان، هله بارماقلاریندان -

هر طرفیندن کئچیر.

بیر ده باخیب گوژورسن اونوتماق سندن کئچیر...

هئچ بیلیمیرسن نئجه دی... گوز گوده کی او گوژلر،

او گوژلردن سوزولن یاش «نییه» لر، «نئجه» لر؟

بیرجه او گوزگو بیلیر،

پردلر اوڑتولمه میس، نئجه دوشور گئجه لر..

گئجه لر ای... گئجه لر،

حسرتلر داغا دؤنور، چارپاز-چارپاز آغلابیر.

پنجره یه سؤیکنن او گیلنه نار آغاجی یارپاق-پارپاق

آغلابیر.

یارپاقلار آغاجلارین گوژیاشیدی پاییزلار؛

ائه...

گوژ هله نه قدر آغلاماغا پاییز وار!

پاییز شکیل لرینده هله گوژلری بولود یاغیش آدلی بیر

قیز وار.

هئچ بیلیمیرسن نئجه دی...

قارانلیق تونلوکلرده³،

یوخوسوزلوق فیلمینین نؤوبه سینده دایانماق،

سونرا، سونرا و سونرا... هئچ اویقویا⁴ دالمامیش،

هئچ یوخویا باتمامیش آیریلیغا اویانماق؟

هئچ بیلیمیرسن نئجه دی... نئجه دی ای، نئجه دی،

آیریلیقدان اولکی،

آیریلیغا اویانماق...؟!

¹ -نفس الماغی چتین لشدیرن ایستی هاوا- بوغاناق هاوا (Bürkülü)

² -اوتورماق و یا اوزانماق اوچون اوزون و یومشاق تخت

³ -آدام چوخ اولان یئر- باساباس (Tünlük)

⁴ -یوخو (Uyqu)

کؤچورن: ج. محمدنؤاد @SheirOcagi

*****

میرزه علی اکبر صابیر

سانما ازدیکجه فلک بیزلری، ویرانلیق اولور!

اون تمناسی ایله، بوغدا دییرمانلیق اولور.

قاریشیق دیر هله لیک میلتین استعدادی،

آله نیرسه، صافی بیر یان، توزو بیر یانلیق اولور.

چالخالاندیقجا، بولاندیقجا زامان نئهره کیمی،

یاغی یاغ اوسته چیخیر، آیرانی آیرانلیق اولور.

کیم کی اینسانی سنور، عاشق حوریت اولور،

بلی، حوریت اولان یئرده ده اینسانلیق اولور.

ائی کی دئرسن عورفا راه خطاده بولونور!

علم منطق جه بو سؤز بهره ی نادانلیق اولور.

«عورفا» دئرسن اؤزون، «اهل خطا» دئرسن اؤزون،

دوشونورسن می بو سؤزده نئجه هذیانلیق اولور؟

گوژونو خیره لدیرمی گونشی عیرفانین؟

هایدی، خقاش صیفت، بونجا می خولقانلیق * اولور؟!

سامانلی دووارلاردان.
ایندی آما،
صداقتدن پایسیز دانیشیقلا کیمی دیر حیات،
اونودولموش معبد قوخوسو وئریر بوزلانمیش باخیشلار.

بیرجه یول، آچا بیلهدیدیم،
آنمین،
مئشین جیلیدلی یاغلی قورآنینی!

کاش اوشاقلیق گۆزو ایله،
بیر ده باخا بیلهدیدیم،
بوز کۆپکلر اوستونو بزهین،
ساری دویمه لی گئییم لره.
ایندی باریش سۆزونو،
سۆزلوک لردن سیلن لردن دیر باریشمازلیغیم.

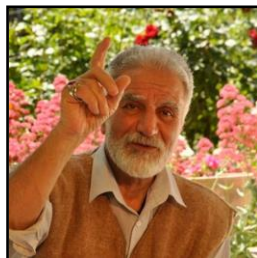
ساری دونون آلتیندا،
اۆزگه قانی ایله کور وکلنن،
اورکلردیر تیره دن کوره ییمی.
اوشاقلیقدا چاپان یوخ ایدی،
یاردیما اوزانان بیلهدییم.

کاش آنمین ماهانا قوطوسو کیمی،
آغزیمین دادی قویولانان گون،
من ده قویولانایدیم،
اوشاقلیقیم قویولانان،
دار کوچه میزده.

او گون لرده، قویولانما میشدی،
شرف، غیرت،
ناموس،
عار... کوچه میزده...

تانیریق بیز سیزی آرتیق، دئمه ها، بیز بئله ییک!
تانیلیر اول کیشی کیم، توتدوغو مئیدانلیق اولور.

باخمیسیز گوشه ی چشم ایله فقیرانه طرف،
یویورورسوز اورا کیم، دادلی فیسینجانلیق اولور...
@@@@@@@@@@@@

حیدر عباسی باریشماز اوشاقلیق گونلریم

نه یامان گلدی،
اوشاقلیق گونلریمین زاوالی!
بیلیم،
هانکی یاراماز الدن قوپان،
قیزیل گولله یه گلدی،
اوشاقلیقیم.

اوندا،
ایندیکی کیمی «باریشماز» دئییلدیم؛
بو یاندان کوسوب،
او یاندان باریشاردیم.

دار کوچه میز،
دار باشیما،
دونیا کیمی دار دئییلدی.

اوندا،
حیات قوخوسو قوپاردی،
سو چیلنمیش تورباقدان.

اوندا اوره بییم آسیلی ایدی،
بوداقلارین دؤشونو امن یارپاقلاردان.

حیات اوزولمه میشدی،

مظاهر طهماسب پور

بابالار

هیجران عذابى بیر طرف ، بیر یاندان آغرى خسته لیک
سانکی سوموکه سانجیلان ، سانجار تیکانیم دیر گئدن

جهد ائتدیم هیجران یاراسین ، گیزلندیرم افسون ایله
گۆردوم دا اولماز گیزله لی ، کؤکسومده قانیم دیر گئدن

ساخلا یورولدو کاروان ، ائتمه جفا ائی ساروان
او سرو بوی یار عشقینه ، گویی روانیم دیر گئدن

تک لیک آغین دادماقدا من ، یاردا گئدیر دامن کشان
سورما داها مندن نیشان، دئلدن نیشانیم دیر گئدن

مندن دؤنوب سرکش یاریم، ناخوش اونون عشقینده من
اولموش اوجاق اودلان دولو، باشدان دوخانیم دیر گئدن

سایسیز بئدادی له اونون ، اولموشسادا ایلقاری بوش
کؤنلومده وار یادی یئنه ، یا دیلده سانیم دیر گئدن

اگلش گۆزوم اوسته قایت ، ائی کؤنلوم آلمیش نازنین
یئردن قوپان شیوه ن سسیم ، گؤیلرده بانیم دیر گئدن

یاتمام گنجه صبحه کیمی ، آلمام اؤیود بیر کیمسه دن
نه قاصیدم یولدا گئدن ، الدن عئنانیم دیر گئدن

بیر ایسته دیم زار آغلايام ، زیغدا چؤکوب قالسین دوه
دیل یوخدو گۆردوم آغلايام، دیلدن بیانیم دیر گئدن

یار وصلینه صبر ائيله مک ، هم ده قایتماق یاردان
نئیلیم ایشیم اولماز سادا ، ایشدن هر آنیم دیر گئدن

جانین بدن دن چیخماغا ، سؤز جورله بیر هر بیر گلن
گۆزلرده راز اولموش عیان، جیسمینده جانیم دیر گئدن

لابیق دئیل کی «سعدی» یه، ائی بی وفا ائتمک فغان
بوخ طاقتیم هئچ جوورونا ، ایشدن فغانیم دیر گئدن

سعدی بو جور ائتمه فغان ، دیل دردبوی بیلدی ایمان
نی چین بیراخمیشدین ، عئنان آغزیندا آنیمدیر گئدن

وجدان اولان یئرده عدالتده وار ،
دئمیشدیر بو سؤزو اولو بابالار .
جنت اولسون آخرتده یئرلی ،
دوز توتوب ازلدن یولو بابالار .

سینه سی غم کدر حسرت اویلاغی ،
کیشی لیبین شرافتین دایاغی ،
حقیقتین ، معرفتین اوجاغی ،
حکمت سؤزلریله دولو بابالار .

زیروده قلعه نی یئرسیز قورماییب ،
دشمن قاباغیندا اوزاق دورماییب ،
صداقتین هئچ واخت اوزه وورماییب
اولوبدو هر سیردن حالی بابالار .

بولود کیمی دالغالانیب دولوبدو ،
بیر آه چکیب چیچک کیمی سولوبدو ،
غواص کیمی دنیز لره دالیب دی ،
سئچیب دیر گؤهری للی بابالار .

اوجار کؤنلومده معرفت سارایی ،
پوزولوبان فتنه لرین هالایی ،
مظاهر دیلینده حقین هارایی ،
دئییب یا محمد (ص) علی (ع) بابالار

*****

شعر ساربان "سعدی" دن

کؤچورن : سامانی "ایمان"

ائی ساربان آهسته گئت ، آرام جانیم دیر گئدن
آلمیش چکیب یار کؤنلومو ، کؤنلو آلانیم دیر گئدن

ظفر!

گۆزون آیدین آذربایجان!
 وطن داشین بختیاردی.
 تورپاق اوسته تۆکولن قان،
 شهیدلردن یادیگاردی.

گوجلو اوردون، باش کومادان،
 یومروق تکی، بیر اولدولار.
 ایلهام آلیب، دوغما خالقان،
 دوشمنلری، بیر قوودولار.

آزاد وطن! آزاد خالقین!
 قلبه دن غورور دویور.
 آزادلیغین یاشایاراق،
 قاراباغ دا، مغرور دورور.

ظفر چادیق، قالب اولدوق،
 تاریخ یازدیق، قیرخ دغرد گونہ.
 شرف، شوهرت، ایفتیخارلا،
 شوکور تانریم، گۆزل گونہ.

شهید مکتوبو

آنا! بو گون آغلاما سن،
 سن آغلاسان، وطن آغلار.
 شهید اولدوم، شهیدم، من،
 بونا دؤزمز اوجا داغلار.

وطنیمه قوربان دئدیم،
 بو گون اولدوم قوربان اونا.
 آرزوم ایدی، بونو ائدیم،
 بو آرسوم دا، یئتدی سونا.

رامیز عبدالله یئو دن شعرلر

RAMİZ ABDULLAYEVDƏN ŞEİRLƏR

آذربایجان دیاریندا!

اونودولماز تاریخیمیز، صفویلر دؤولتیمیز،
 قوروجوسو شاه ایسماییل، اسیرلردن گور سسیمیز.
 اونودولماز مین بئش یوز بیر، او ایلدندی شوهرتیمیز،
 بیلمه یهنلر قوی بیلسینلر، کافیرلره بو درسیمیز.
 شاه ایسماعیل امر ائله دی، وزیر روان ائتدی ایجرا،
 چوخور سده، بیلر- بیده، تیکیلسین بیر گۆزل قالا.
 بو، مین بئش یوز اون آلتیدا، تامام اولدو بیتدی ایجرا،
 شاه ایسماعیل آدین قویدو، ایرواندی اؤزل قالا.
 ایللر کئجدی گئنیشلندی، دؤندو گۆزل بیر شهره،
 زنگی جای آخیر یئنه، نئجه واردی آخاریندا.
 دؤرد حیصه دن اولموش شهر، دمیر بولاق، شهرلیلر،
 قدیم قالا، تپه باشی، آذربایجان دیاریندا.
 فرانساین رساملاری، شاردیه ده، تاوارییه ده،
 تابلولاردا گؤرونولر، اکس ائله بیر، او زامانی.
 تورک، اوولیا جلبی ده، یازیب قالان خاطیره ده،
 مجلسلردن، سارایلاردان، خبر وئیر ایروانی.
 مین سککیز یوز ایگیرمی سککیز، فارسلا ایل، جار روسییا،
 صفویلر دؤولتینی، پارچادی ایکی یئر.
 تورکمن چاپدا، موفاویله، دؤندو قارا بیر توستویه،
 شر قوووه لر اوستون گلدی، یئر قالمادی هئج خیره.
 مین دوققوز یوز اون سککیزده، بیز مستقیل اولماق ایکن،
 شرط قویدولار ارمنییه، وئرمک اوچون ایروانی.
 آزادلیغا جان آتارکن، مستقیللیک آلماق ایکن،
 قوپارتدیلار وطنیمدن، آذربایجان تورپاغینی.

درین دوشونجه لی اول

درین دوشونجه لی اول، تلسمه سۆز دئمه یه،
دئیرکن دیرلی دئی، اویما شئیتان فله یه.
عاخلین، صبرین، دوشونجن، بیل گله جک کۆمه یه،
بئل باغلاما کیمسه یه، بیل دوشرسن تله یه.

درین دوشونجه لی اول، نه قدر زامان کئچیر،
آقیل اولماق فورصتی سنه ده بیر یول سئچیر.
تانری اینسان سۆزونو عملیله تن بیچیر،
بیری بالدان دادارکن، بیرسی زهر ایچیر.

درین دوشونجه لی اول، عاقیل دیر وئرندیر،
کامیل خوشبخت اولاندیر، جاهیل گوناھ ائندیر.
یئر کوره سی عئینی آن، گئجه-گوندوز بؤلندیر،
لیاقت، هم شخصیت بو اینسانا اؤنمدیر.

آلاها سئوگینله یاشا دونیادا

کدرله اؤر تولموش گۆزلرینده نور،
یئنی بیر حیاتی، سن قلبینده قور.
بسم الله ائدیپ، سن آياغا دور،
آلاها سئوگینله یاشا دونیادا.

اؤتن خاطره لر گئتمه ییب قالمیش،
حوسنونده گۆزلیک یوخویا دالمیش.
سئوگینی، سئوینجی، الیندن آلمیش،
آلاها سئوگینله یاشا دونیادا.

کیمین کیملیگی ده بیلینر اوندا،
آت کدر لیباسین، گزمه بو دوندا.
قارشیندا بداخاقلار دیز چؤکر سونرا،
آلاها سئوگینله یاشا دونیادا.

من خالقیمی، جوخ سئویردیم،
غورور ومدو، دایاغیمدی.
من خالقیما گووه نیردیم،
شهیدلیک منیم حاقیمدی.

آذربایجان! وطن ساغ اول،
من شهیدم، روحوم دا شاد.
آنام سئوین، بو گون شاد اول،

یاراشیر دئی، منه بو آد؟

آنا یوردوم منیم، آذربایجانیم
آدینی چکرکن قلبیمده غورور
گۆزلریمده سئوینج، گۆز یاشی دولور،
اینسانلار آدینلا آياغا دورور،
آنا یوردوم منیم، آذربایجانیم!

آدینین سونلوغو جانلا باغلیدیر،
شهیدلردن آخان قانلا باغلیدیر.
دونیادا شؤهرتین شانلا باغلیدیر،
آنا یوردوم منیم، آذربایجانیم!

سنله بو دونیادا خوشبختم اینان،
میلیون ایللر کئچمیش، کئچه جک زامان،
چیچکلن، قودرتلن سن زامان - زامان،
آنا یوردوم منیم، آذربایجانیم!

زحمتکئش خالقیملا چات نالیته،
گؤستر سن اؤزونو بشریته،
آپار آرزولاری ابدیته،
آنا یوردوم منیم، آذربایجانیم!

باخیشلار دوزولوب، باخیر آرازدان،
اللا اوزانیبیر او تایی، بو تایدای.
چیرپینیر اورکلر دمیر قفسده،
هیجرانلا- هسرت وار او تایی، بو تایدای.

اولدوزلار کهکشان ائیلر گئجه لر،
آی دا پاریلداییر او تایی، بو تایدای.
گوندوزلر گونشین ایستی نفه سی،
گول-چیچک اویادیر او تایی، بو تایدای.
دؤز بو حالا کؤنول، چکمه اینتیظار،
آیریلیق یئتیشر او تایی، بو تایدای.
ایکییه بؤلونموش آذربایجان دا،
بؤیویر، بیرلشر او تایی، بو تایدای.

عماد الدین نسیمی

سیغمادیم، سن تک ندن، دار اولدو، بو جاهان منه،
لا مکان دا جوخ کیچیک، گؤرونمه دی، بو آن ممه.
ائی نسیمی! سن گؤرنلر، یوخ اولوب، یوخدور داهای،
من ده، منلیکدن اوزاق، تتس-ترس باخیر، باخان منه.

حاق سنیندیر، سنده دیر، سن-سن بو حاقین صاحیبی،
من کیمم کی، سؤز دئیم، زامان دئیر، دایان منه،
آلتی یوز اللی، سنینله، گونگون آرتیر هله،
حاقین وار، مین ایلیلییه، حاقین ائدیر، بیان منه.

جان ایله، جاهان دا سن، صدفله، اینجی سنده دی،
زامان اولموش اسیرین، زامان ائدیر، عیان منه،
رامیزم، تورکم سنین تک، تورکه سئوگین، منده دی،
کیمسه جورأت ائيله ییب، بیل سؤیله مز، دایان منه.

شعیرلرین تاجی، بیل کی، قزلدیر،
بو گون سون دئییل، هر گون گؤزلدیر.
بوتون سئوگیلرده تانری ازلدیر،
آلاها سئوگینله یاشا دونیادا.

وطن تورپاگی

هردن سن دایانیب، باخ اطرافینا،
دوغولدوغون یئره، دوغما مکانا.
بو تورپاق یازیلیمیش آیین یازینا،
وطندیر او سنه، آنا تک آنا.
نئجه کی، آنانی چوخ ایسته بیرسن،
اونو دا ایستمک واجیبدیر سنه.
دونیاننی گزسن ده یئنه دؤنوب سن،
گؤزلدیر وطنیم دئیرسن منه.

قوربتده یاشایان آذریلر جون،
بو گوردویون تورپاق جنتدیر اینان.
سن ایسه، جنتده اولارکن، نئیجون؟
تورپاغا لاقئید باخیرسان یامان.

آغلا ییر، داربخیر، قریب وطنچون،
آخیدیب گؤز یاشین، او واخت، بو زامان.
وفالی اوؤلاد اول آذربایجانچون،
جان یاندیر، دیرچلسین وطن آنا-آن.

او تایی، بو تایدای

تیکانلی مفتیللر، آیرما بیزی،
تورپاغیمیز بیردیر، او تایی، بو تایدای.
آبیران بیر آراز، بیر ده کی، سن-سن،
ماوی سما بیردیر او تایی، بو تایدای.

"آوارا"

محمود بنی آدم (دالغا)

سۆزلىرىم آوارا،
شعرىم آوارا،
آدىمى يازدىلار، آوارا-آوارا.
قاچارقان،
آغاجدان،
بوداغدان، داغدان،
بىر-بىر سۆزلىرىمى يىغدىم كۆنلۈمە
قانلارى آخارقان
يارالى سۆزلىر
آخدىلار گۆزلىرىم بىكلىرىندىن
گۆرنلر گۈلدولر!
دئدىلر:

- بو اوغلان دلى دى، دلى!
آوارا سۆزلىرىم
قانلى سۆزلىرىم
قورخاراق، قورخولو
من نه جور سىزى
آپارىم آغاجىن قولونا سالىم؟
باغچادا سىرچەلر يووا سالاندا
من گلىم قولومو
بوينوزا سالىم؟
سئو گولوم، سئومكده
آوارا قالىب
بىر قارا قورخولوق
كونلۇمو آلىب.

آدىملايب كئچىدىن، منىم يانىمان

آدىملايب كئچىدىن، منىم يانىمان،
گۆرمىدىن، بىلمىدىن نلر چكىرم.
وولكان تىك پوسكوردو، عشقىن جانىمدان،
سنه حسرت ايله، باخىب گئدىرم.

دۇنوب، بويلانىرام يئنه آرخانجا،
دۇزمىيب زنگ ائتىدىم، سوساراق بىر آن.
سوروشدون دى، كىمسن، دئدىم كى، آى جان،
سنىن سئوگىلىنم، كوسوب آيرىلان.

اوتاندىم، گىزلىندىم گۆرمىدىن منى،
سن ده دۇنوب باخدىن، آختاردى گۆزلىر.
اوپچاندى گۆزلىرە حۇرمىتىن منى،
مئھرىبان، صمىمى دئىركن سۆزلىر.

آلاھىما شوکور ائدىرم بو گون

آلاھىما شوکور ائدىرم بو گون،
يانىما گلمىسن نازلى دىلبىرىم.
تىك سنى دوشوندوم، سنى گونبگون،
اللرىندىن اوپمك آرزومدور منىم.

ئىچە دە گۆزلىدىر قارا گۆزلىرىن،
والئى ائىلبىرىسن باخىشلارىنا.
اير جان دئىبىرسە، دىلدە سۆزلىرىن،
راضىيام قاتىلام، آقىشلارىنا.

آرزومسان، سئوگىمسن، جانىمسان منە،
ملك سن گۆزلىردىن ائنىمىسن يئره.
ايلاھى سئوگىنى بخش ائدىب سنە،
زولفونلە، سئوگىنلە منى مست ائله.

حیدر عبادی (باریش)

گلمیشم سینن اوسته
 دردیمی سویوم داغلار
 باغیشلا دردین اوسته
 دردیمی قویوم داغلار

گۆز یاشین سنل ایله بیم
 دردیمی دیل ایله بیم
 آهیمی یئل ایله بیم
 کؤلونو یولوم داغلار

زبرونده آغ قاربنا
 لکه دوشر آغینا
 باریش ی آل قوینونا
 سیننده او یوم داغلار

*****

اورمو آشیقاری اوچونجو بولوم
 صنم زنجانلی (ائلمیرا)

آشیق حسن حیدرزاد کجلار (آشیق حسن گیلرلی)

آشیق قولو ، اوستاد آشیق قوربان جمال آوالی نین
 اوغلو ، اصلتا اورمونون جمال آوا کندیندن اولسادا، ۲۴
 / ۰۴ / ۱۳۰۶ تاریخینده سالماس شهرینده دونیایا
 گلمیشدی. اوشاقلیق دوورونده جمال آوایا کوچوب،
 گنجلیک چاغیندا اورمودا یاشامیشدیر. آشیق قولو
 قوپوزدان علاوه، بویوک توی (داوول)، قاول، و
 کامانچادا چالارمیش، اونون دیل جلمانلاری دا
 گوزلیمیش و گوزل ده اوخوبارمیش. آشیق قولو
 موسیقی ۲۰ / ۰۶ / ۱۳۹۲ تاریخینده ماشین قواسینا
 خاطر خسته خانایا دوشوب و بیر هفته سونرا وفات
 اندید. اونون مهربان سیماسی و ظارافاتچیلیقی
 همیشه یادلاردا قلاجاق.

پاییز دیر باغلارین ، یاپراغی سولور
 پاییز دیر باغلارین ، یاپراغی سولور
 آغاجلار یئنه ده ، ساچلارین یولور
 اووودون بولودون، گۆزلری دولور
 آغلاما قاداسی ، یئنه یاز گلر

گول چیچک آیاغین ، اوزوبدور گئدیر
 بوستانلار اؤز تاغین ، پوزوبدور گئدیر
 بولبول می عشقیدن ، دؤیوبدور گئدیر ؟
 گونلری سایاسی ، یئنه یاز گلر

باریش - یین گویلوئه ، اوخشاییر پاییز
 بو یاقلار گۆزلدیر ، ایچینده دنیز
 چیرپینیر اؤزونه ، گلسیز گمیسیز
 دردینین چاراسی ، یئنه یاز گلر

یئنه گوی لرینین گویلو دولوبدور
 آغلاما آلاهییم آغلاما داها
 آج دردینی سویله دئه نه اولوبدور
 آغلاما آلاهییم آغلاما داها

هر بولود گلیرسه گۆز یاشین توکور
 هر کولک بورولور قدینی بوکور
 گونش توتولوبدور ساچلارین سوکور
 آغلاما آلاهییم آغلاما داها

گویلرین غیمنی دییه بیلیمیرسن
 گۆزلرین نمینی دییه بیلیمیرسن
 بیلیم دردینی دییه بیلیمیرسن
 آغلاما آلاهییم آغلاما داها

اوستاد آشیقین آدی، یادی، انسانی و اخلاقی
داورانیشلاری دیلر ازبری دیر. چوخلو شاعیرلر و
آشیقار اونا شعیر یازیبلار.

آشیق محمود صفری

آشیق محمودین اصلیتی اورمونون حاجی پیرلی
کندیندن دیر اما آشیق محمود باراندوز ماحالینین
نیولی کندینده دونیایا گوز آچمیشدیر.
آشیق محمود حاقیندا آرتیق بیلگی الهه یوخدور

محمد علی احمدی اسلاملو:

۱۳۱۱ _ جی ایل اورمونون اسلاملی کندینده دونیایا
گوز آچمیشدی. گنج چاغیندا آشیقلیقا علاقه
بسله یرک آشیق فرهادین مجلسینه گندیرمیش. اونون
سس و سوز اوستادی آشیق عزیز مرادخان
اولموشدور. آشیق محمد علی نهایت ۱۳۸۶ _ جی ایل
دوغولدوغو کند ده وفات ائدی و اوردا تورپاقا
تاپشیریلدی

محمد حسین دهقان ایگدیر

اوستاد آشیق دهقان ۱۳۱۳ / ۱۲ / ۱۰ تاریخینده
اورمونون برکیشلی ماحالیندا یئرلشن ایگدیر کندینده
دونیا یا گلیدیر. اوستادین اوز دندگینه گوره اونون
ایلک اوستادی آناسی اولوب و ایکی آشیق
داستانین دا آناسی اونا اویره دیدیر. آشیق دهقان
یئنی یئتمه چاغلاریندان او زامانین بویوک
اوستادلاری آشیق فرهاد دیزه لی، آشیق موسی
تاسمالی، آشیق عباد یورقانلی، و آشیق علی قیرمیزی
باشدان درسینی آلمیشدیر. آشیق دهقان اینقیلابدان
اونجه اورمورادپوسیندا ۱۰ ایلدن آرتیق وئرلیشی
اولوبدور. اوستاد چوخلو فستیواللارا قاتیلیب و
چوخلوسوندا بیر داور کیمی قبول اولونوبدور. اونون

آشیق ایواز بابایی نیولوی

۱۳۰۷ _ جی ایل اورمونین باراندوز چای ماحالینین
نیولی کندینده دونیا یا گوز آچمیشدیر. اونون آتاسی
اورمونون اوستاد آشیقاریندان ایدی. آشیق ایواز
۱۳۶۴ _ جی ایلده ۵۷ یاشیندا وفات ائتدی و نیولی
کندینین مزارستانیندا تورپاقا تاپشیریلدی

آشیق درویش وهاب زاده

آشیق درویش ۱۳۰۹ / ۱۰ / ۱۷ تاریخینده برکیشلی
ماحالینین کوردلر کندینده دونیا یا گوز
آچمیشدی. اونو آدین بیر درویش قویدوغونا گوره،
درویش چاغیر یلمیشدیر. آشیق درویش گنج
چاغلاریندا آشیق حسن خان چوبانین یانینا گئدیب
اونان ساز و سوز اویرنمیشدیر. سونرالار دا آشیق
فرهادین مجلسلرینه قاتیلارمیش. آشیق درویش اورمو
آشیق مکتبیین ان سئولین و ان آدلیم آشیقی
اولوب. اونون تاثیراتی آذربایجان آشیقلیقینین
جانلاندیرماسیندا دانیلماز دیر. اونون گوزل سسی و
سئحیرلی هنری سبب اولدو ایندی کی آشیقارین
چوخلوسو اونون یولون سئچه لر باتی آذربایجان
رادپوسیندا اینقیلابدان قاباق ایلر جه چالیشمیشدیر و
چوخلو سس آرشیوی اوزوندن یادگار قویموشدور.
اونون هم ده ۲۰۰ _ ۳۰۰ آراسیندا اوخودوغو کاسنت
لر یغمالی و آرشیو اولمالیدیر. آشیق درویشین سسینه
هاممی حیراندیر و صنعتیین قارشیسیندا هاممی
باش اگیر. آشیق درویشین اوز یئتیردیگی شاگردلری
اسمعلی لوطفی، زکریا ملکی، عربعلی
رحیمی، عبدالله اشرفی، صبور شریفی اولسا دا او
اورمونین آشیقارینین دئمک اولار چوخنون
اوستادی ساییلیر. چونکو چوخلو آشیقارین ایلهام
قاناغی اولوبدور.

آشیق درویش نهایت ۱۳۷۲ / ۵ / ۱۹ تاریخینده وفات
ائتدی. و دوغما کندینده تورپاقا تاپشیریلدی. هله ده

ایراندان علاوه تورکیه نین نچه شهرینده چیخیشلاری اولوب.و اینقیلابدان اونجه اورمو رادیو سیندا چوخلو برنامه لر یاینلامیشدیر.آشیق اسمعلی ، اورمو آشیق مکتبیین اوستاد آشیقلا ریندان بیری سایلییر و یئنی یئتمه چاغلاریندان بری اورمودا یاشاماقدادیر .

آشیق اصغر قنبری

۱۳۱۸ _ جی ایلین بایرام آیینین بیرینجی گونو اونون دوغوم تاریخیدیر.سازی آشیق ناصردن اویرنیبیدیر و بیر تعداد اورمو آشیق مکتبینه عاید اولان هاوالاری مجلسلرده و قهوه خانالاردا چالیب اوخویار

آشیق عباس بهلول زاده

چاپیارا بولگه سینین حاجیلار ماحالینین تاج خاتین کندیله ۱۶ / ۵ / ۱۳۲۰ تاریخینده دونیا یا گوز آچمیشدی.اونون ساز اوستادی خوی شهرینین بویوک اوستادی آشیق حبیب اولموشدور.و ۴۵ ایله یاخین آشیقلیق صنعتینده چالیشمیشدیر.آشیق عباس نچه شهرده یاشادیقدان سونرا عمرونون سون ایللرین اورمو شهرینده کئچیردی و نهایت ده ۱۳۹۱ جی ایلین شهربور آییندا دونیاسین دییشدی.اوندان چوخلو آشیق داستانی کاستئتری یادگار قالیبیدیر.آشیق عباس گوزل شعرلر دیردی .

دیوانی

آی آغالار ازل باشندان قادر سبحان السلام
الف الله، ب بسم الله، سر سبحان السلام
قدرتیندن خلق اولاندا تمام کل کائنات
آلتی گونده باشا گلدی عرش آسمان السلام
قدرتیندن خلق ایله دین آدمی گتدین جانا
چکیلدی پنج تن نوری بهشت دوندو الوانا

غربی آذربایجان آشیقلیقیندا دانیلماز تاثیر واری.آشیق دهقان ایراندان باشقا،آذربایجان جمهوریتی و تورکیه ده چیخیشلاری اولوبدور.اونون یئتیردیگی شاگردلر، ۲۲ دن آرتیقدیر.اوستاد آشیق ۴۲ داستان بیلیرو هله ده بیر اوستاد کیمی مجلسلری دولاندیریب یولا سالیر.آشیق دهقان اورمودا یاشاییر و اوندان ایکی یوزه یاخین آشیق کاستئی ایله سی دی یاینلانیبیدیر.اونون مومدان یاپیلیمیش هئی کالی اورمو موزه سینده گلنلرین گوزو اونونه سرلیبیدی

آشیق مختار امانی

آشیق مختار امانی ۱۰ / ۹ / ۱۳۱۴ تاریخینده اورمو گولونون ساحیلینده یئرلشن گولمانخانا کندیله دونیا یا گوز آچمیشدی.آشیق مختارین اوستادی سامیرتیلی آشیق عزیز اولموشدور.آشیق مختاری هامی بیر داستانچی آشیق تانیبیدی. باتی آذربایجاندا آشیقلا رین چوخلوسو سوزلرین اوندان اویرنیبلر و ایرادلارینی اوندان سوروشوبلار.آشیق مختارین ساز شاگردی گولمانخانا کندیله یاشایان آشیق علی قلندری دیر .
اوستاد آشیق نهایت ده ۷ / ۷ / ۱۳۷۹ تاریخینده ماشین قضاسی نتیجه سینده وفات ائتدی

اسمعلی لطفی آقگنبد

اورمو گولونون دوغو طرفینده یئرلشن شاهی یاریم آداسینین آقگنبد کندیله دونیا یا گلیب.اونون دوغوم تاریخی ۱۲ / ۵ / ۱۳۱۶ دیر.اسمعلی لطفی ۵۰ ایلدن آرتیقدیر اورمودان
بیر اوستاد آشیق تانیبیر.اونون اوستادی آشیق درویش وهاب زاده اولموشدور.آشیق اسمعلی گوزل سسه مالک دیر و آشیق درویش ایله برابر چوخلو کاستئتلر اوخویوب.آشیق اسمعلی چوخلو فستیواللاردا بیر اوستاد آشیق تانیب و تقدیره لایق گورونوبدور.او

کندینده یاشاماقدادیر و بیر ائل آغ ساققالی کیمی
مجلسلرده چیخیشی اولور.

اسم پاکي ثبت اولوبدی یازلیبیدی رضوانا
بیر محمد داده یئتر آخر زمان السلام

بویوک آقا عباس زاده

بویوک آقا ۱ / ۵ / ۱۳۲۶ تاریخینده هشتی
ماحالینین شکر بولای کندیله دونیا گوز
آچدی، نجه ایلردیر اورمویا کوچوب و بو شهرین
اردیشه کندینده یئرلشیب و اوردا اکینچیلیگه
مشغولدور

آشیق حیدر قلی نیرومندی

نازلیچای ماحالینین آرناسا کندینده ۴ / ۱ / ۱۳۲۷
تاریخینده آنادان اولوبدور، ۱۸ یاشیندان بری
آشیقلیق صنعتی ایله ماراقلانیب. اونون ایلک
اوستادی آشیق محمد قولونجولوبدی. سونرا یقدا
آشیق دهقان محضریندن درس آلیبدور. ۴۰ ایلدن
آرتیقدر کی آشیقلیق صنعتینه مشغولدور. آشیق
حیدر ۱۳۶۹ جی ایل ده تورکیه ده آشیققلار
فستیوالیندا شرکت ائدیب اوردا بویوک آشیق تانینیب
و مدال آلیب. او تورکیه سفرینده تورکیه نین اوستاد
آشیققلاریندان، آشیق ریحانی ایله دیشیب اونو
مغلوب ائدیب اونون سازین لیندن آلیب. دنیز اورکلی
آشیق حیدر سونرا یقدا محبت ایله ییب و ریحانی نین
سازین قایتاریبیدیر.

آشیق حیدرین نجه شعری وار

آزربایجان

وطن سینه سی اوستونده
برقرارسان آزربایجان
جوانلارین بویو بسته
افتخارسان آزربایجان

داغلارین قورخماز دوماندان

چشمه لر آخیر هر یاندان

تمام دین لر سلطانیسان ای اسلام پایدار
یئر اوزونده مسلمانلار ائيله ر سنه افتخار
یوز اون دورد سوره جمع اولدو ذکر اولوندو آشکار
نام پاک کلام الله عزیز قرآن السلام

آشیق عباس تاج خاتینلی عقلین ائيله بیغ سره
اسم علی ولی الله ذکر اولوندو دیلله
اوزمه دستین دامنیندن گئتمه سن اوزگه دره
اون بیر اولاد ایله بیله شیر یزدان السلام

آشیق چراغعلی جلالی

آشیق چراغعلی جلالی ۱ / ۱۰ / ۱۳۲۴ تاریخینده
اورمو شهرینده آنادان اولوبدور. اورمو قهوه خانالاریندا
اورمو آشیق مکتبینه عاید اولان هاوالاری اوخویوب
چالار.

آشیق ناصر آب درخوش

آشیق ناصر ۲۳ / ۱۲ / ۱۳۲۴ تاریخینده، مراغا
شهرینده دونیا گلیبیدیر و اورمودا بویا باشا
چاتیبیدیر. او آشیق علی قیرمیزی باش، آشیق محمود
نیولی و آشیق عزیز مرادخان محضریندن درس
آلیبیدیر

آشیق عشقعلی علیزاده مرنگلو

او ۲ / ۳ / ۱۳۲۶ تاریخینده اورمونون حاجی
چیچکالی کندینده دونیا گلدی. آشیق درویش ،
آشیق حمید، آشیق ایوب، آشیق یعقوبون مجلسلرینه
قاتیلیب اولاردان درس آلدی. اکینچیلیک ایشیلن
مشغول اولان عشقعلی علیزاده، ایندیلی کده دوغما

بولبولر چیخماز گولشاندان گولعدارسان آذربایجان

صفالیدیر بو داغلارین
میوه لی باغچا باغلارین
شاماما بسلر تاغلارین
گوهر بارسان آذربایجان

دوستون گوروب سلام ائیلر
دئسن اوخو او آن سویلر
تعریف دئیرر آشیق حیدر
نه خوش وارسان آذربایجان

اورمو مکتبیین آدلیم آشیقی زکریا ملکی

۱۳۴۸ هجری گونش ایلینده اورمودان ۴۵ کیلومتر
آرالی اولان قولونجو کندینده بوتون تورک دونیاسیندا
تانیان بویوک عارف و دین و ادبیات عالیمی اولان
رحمتلی دده کاتبیین یاخین اقرباسی ساییلان
زکریا دونیایا گوز آچدی.

قولونجو کندی تاریخ بویو آذربایجان و تورک ادبیات
ساحه سینده آدلیم انسانلار (دین عالیملری و
شاعیرلر و آشیقلا) بسله میشدیر کی بویوک عارف
دده کاتب آشیق خان بابا آشیق اسماعیل آشیق
محمد و..... یاخین گنچمیشدن نچجه اورن کدیرلر بو
سبدن دولایی زکریا یاشدیغی محیطدن تاثیر
آلراق آشیقلیق صنعتینه علاقه دار اولوب و بویولدا
اونا چوخ ائتگی (اثر) بوراخان ایکی بویوک انسان
وار بیرسی رحمتلی دده کاتب و دیگری آشیق
زکریانین خان ننه سی رحمتلی شکر خالا (دده
کاتبیین عایله سیندن) شکر خالا بیر کامیل
ادبیاتچی کیمی آذربایجانین اسطوره داستانلارین و
شاعیرلرین شعرلرین استاد کیمی ازبردن بیلریش و
زکریا بویوک یاردیمچی و اونون ایلک استادی ساییلیر

بویودکچه اوزاقدان یاخیندان آشیقلیق صنعتیین
بویوک استادلاری (آشیق دهقان و آشیق درویش
)ایله تانیس اولور و اولارین سسلری و اشیق سازیین
اینجه گوزللی کالری زکریانی بیر سئودالی کیمی بو
یولون یولچوسو ائدیر.

و بیر گون زکریا بیر شیرین حادثه اثری آشیق
درویشین محضرینه چاتیر. آشیق درویش قولونجو
قهوه خانه لرینده همیشه مجلسی اولاردی
:زکریانین دایسی (خانعلی) کندین آن بویوک قهوه
خاناسیین مال کیدی آشیق درویش بیر گنجه قهوه
خانا مجلسیندن سورا خانعلیه قوناق اولور و زکریا
همان گنجه دایسیین تمناسی ایله آشیق درویش
محضرینده شاگردلیق دورانینا باشلیر و ایلر بویو
درویشله برابر مجلسلرده ایشتیراک ائدیر
شاگردلیغیین ایلک گونلرینده استاد درویش اوز
ایکی سازیندان بیرسین زکریایا هدیه ائدیر. و بو
حادثه اونون بو یولدا اراده سینی داها گوجلندیریر.
آشیق درویش زکریانی شاگرد دئیل بلکه اوغول
کیمی گورور و آشیقلیق صنعتیین مهارتترینی اوز
شاگردینه اویره تیر.

زامان گنچیر استاد درویش تانری رحمتینه قووشور و
زکریا استادیین یولونو داوام ائتدیریر و اوزو بیر
تانیمیش اوستاد آشیق دونهور بوگون اورمو و
آذربایجانین هر یئرینده آشیق زکریادان بیر آدلیم و
سبک صاحبی آشیق کیمی آد پاریلیر.

آشیقلیق صنعتی اونو تحصیلتدان دالی قویمور و
دیپلما قدر تحصیلت آلیر باشقا استادلاردان (استاد
دهقان . آشیق یوسف) و شاعیرین اولدوغو موراویده
سی آشیق زکریانی بیر گنیش چئوره یه صاحب
اولان آشیق ائدیر و قدیم فول کلوردان ۴۵ دن آرتیق
داستان بیلدیغی اونو بیر بیلگیلی آشیق گوستریر.

بولار بیر یانا آشیق زکریا هله ده اوزونو استادی
آشیق درویشه مدیون بیلیر و نچجه نچجه شاگردی
اولدوغو حالدا هله اوزونو آشیق درویشه شاگرد
حسابلیر و دئیرر کی آشیق درویش اونا تک

اوستاد آشيق درويشين شاگردی اولوبدی. چوخ
يئرلرده چيخيشی اولوب. اونون گوزل سسی هر کسه
آشيق درويشی خاطر لادير.

بابا علی جوانمرد

بابا علی جوانمرد ۱۳۳۲_ جی ایله قوشاچاين
قالاوج تپه کندینده دونیايا گوز آچیبدير. ۱۳۶۳ جی
ایلدن شعر یازماقا باشلايب و آشيقلیق درسین آشيق
دهقانان آلبیدير. ایندییه دک اوچ عنوان کتابی «
من ائلرین شاعری یم»، «گول اورگین
آچیلسین»، «نیسگیل» نشر ائدیریب. بیر کتابدا
چاپ مرحله لرینده.

بئله قالماز

چوخ دا فخر ائيله مه، دوران
بئله قالماز، بئله قالماز
سلیمانلار یولا سالیب
بئله قالماز بئله قالماز

نئيله ییبدی مرتضانی
محمد المصطفانی
دوران اونوتما سبحانی
بئله قالماز، بئله قالماز

بیرگون وار یوخونو تالار
بورنونون یئلینی آلا
فکر ائله مه بئله قالار
بئله قالماز بئله قالماز

بیری آت اوستونه مینر
بیری باشی اوسته یئر
جوانمرد روزگار دونر
بئله قالماز، بئله قالماز

آشيقلیق دئیل بلکه انسانلیقی و انسانجا یاشماغی
اویره دیب.
بودا اونون نقدر استادینا وفادار اولدوغونو ایثبات ائدیر.
آلاهدان دیله ییری ک کی بو اخلاقی و بیلگیلی
آشيقیمیزین سسی و سازی ایلر بویو بیزیم
موسیقیمیزه امک وئرسین.

آشيق جبرائیل عباس زاده

آدی شناسنامه ده جبرائیل دی اما هامی اونو آشيق
حمید سسله میشدی. ۳ / ۱۱ / ۱۳۲۸ تاریخینده
ماکی نین چالدیران بولگه سینین قوشابولاق
کندینده دونیايا گوز آچمیشدیر. اونون آتاسی، باباسی،
و بویوک باباسی هامیسی آشيق اولوبلار. اونون ساز
اوستادلاری آتاسیندان علاوه، آشيق نصیر تقی زاده، و
آشيق صفرآلی اولوبدور. آشيق حمید نهایت ده
۱۳۹۵_ جی ایل اورمودا وفات ائتدی. آشيق حمیدین
نچه شعری وار.

آشيق درويش

داد ائلیرم بو فل کین الیندن
آشيقلارین قهرمانی گئدیبدیر
هئچ کسین باشا وارمایان دنیا
آشيقلیقین یول ارکانی گئدیبدیر

یوردوما گتیردی شهرتیلن شان
سوزلری اولوبدور ائلرده داستان
همیشه دئیه ر دی گوزلره قوربان
سوز صحبتین معدن کانی گئدیبدیر

اوزوندن کیچیگه دئیهردی بلی
اسمعلیدیر، شاگردلرین اولی
آغی دئدی آشيق حمید ماکیلی
آشيقلارین سانکی شانی گئدیبدیر

آشيق عبدالله اشرفی قشلاق خنجر

باراندوز ماحالینین خنجر قیشلاق کندینده تاریخ ۵ / ۱
/ ۱۳۳۱ ده دونیايا گوز آچیبدير. گنجلی ک زمانیندا

Khudafarin

Türkçə - Farsca

Aralık (Dekabr) 2021- İL19- SAY 200-(ƏLMI-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRĞİ)

[www. Khudafarin.ir](http://www.Khudafarin.ir)

12 ARALIK 1945-46 AZƏRBAYCANDA
21 AZƏR HƏRƏKATI

